

ALTERRA

WAGENINGEN UR

Communicatie en participatie voor het Deltaprogramma Wadden

Stakeholderanalyse en advies voor een communicatie-participatiestrategie ten
behoefte van het Deltaprogramma Wadden

Alterra-rapport 2036
ISSN 1566-7197

Judith E.M. Klostermann, Rikke Arnouts, Annemarie Groot en Mirjam de Groot

Communicatie en participatie voor het Deltaprogramma Wadden

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van Beleidsondersteunend Onderzoek cluster Natuur, Landschap, Platteland
BO-11-002
Projectcode HD-KVB02

Communicatie en participatie voor het Deltaprogramma Wadden

Stakeholderanalyse en advies voor een communicatie-participatiestrategie ten
behoefte van het Deltaprogramma Wadden

Judith E.M. Klostermann, Rikke Arnouts, Annemarie Groot, Mirjam de Groot
Met bijdragen van Sabine van Rooy

Alterra-rapport 2036

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2010

Referaat

Judith E.M. Klostermann, Rikke Arnouts, Annemarie Groot, Mirjam de Groot Met bijdragen van Sabine van Rooy, 2010. *Communicatie en participatie voor het Deltaprogramma Wadden; Stakeholderanalyse en advies voor een communicatie- en participatiestrategie ten behoeve van het Plan van Aanpak voor het Deltaprogramma, deelprogramma Wadden..* Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2036, 96 blz.; 8 fig.; 15 tab.; 8 ref.

Dit rapport beschrijft hoe de maatschappelijke participatie en communicatie vorm kan worden gegeven in het Deltaprogramma Wadden. In het Deltaprogramma worden de lijnen uitgezet voor veiligheid op de lange termijn. In de Wadden is daarbij de natuurontwikkeling van belang. De studie is uitgevoerd in opdracht van de regionale stuurgroep Deltaprogramma Wadden. Er is een stakeholderanalyse uitgevoerd op basis van informatie op het internet. Er wordt een begrippenkader voor participatie en communicatie uiteengezet. Daarna wordt een voorstel gedaan voor een communicatie- en participatiestrategie die is toegespitst op de doelstellingen van het Deltadeelprogramma Wadden. Tenslotte worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

Trefwoorden: communicatie, natuur, participatie, veiligheid, Wadden

Dit document is intern gereviewd door Eddy Moors, teamleider ESS-CC, WUR-Alterra

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.boomblad.nl/rapportenservice.

© 2010 Alterra Wageningen UR, Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland
Telefoon 0317 48 07 00; fax 0317 41 90 00; e-mail info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra Wageningen UR.

Alterra B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2036

Wageningen, juli 2010

Inhoud

1	Inleiding	7
1.1	Achtergrond van het onderzoek	7
1.2	Advies van Overlegorgaan Water en Noordzee	7
1.3	Relatie tussen dit rapport en het Plan van Aanpak	8
1.4	Opbouw van het onderzoek	8
1.5	Leeswijzer	9
2	Overzicht van stakeholders in het Waddengebied	11
2.1	Methode voor de stakeholderanalyse	11
2.2	Issues at stake: veiligheid en natuur	11
2.3	Overzicht van stakeholders in het Waddengebied	12
2.4	Coalities en conflicten in het Waddengebied	13
2.5	Wie hebben macht en invloed in het Waddengebied?	16
3	Opties voor het Maatschappelijk Forum	19
3.1	Criteria voor selectie van stakeholders en personen	19
3.2	Welke stakeholders betrekken via het Forum?	22
3.3	Processtappen naar een Maatschappelijk Forum	26
3.4	Taakomschrijving voor het Maatschappelijk Forum	27
3.5	Aanvullende activiteiten naast het Maatschappelijk Forum	28
4	Uitgangspunten voor een communicatie- en participatie strategie	31
4.1	Communicatie, participatie, draagvlak en betrokkenheid	31
4.1.1	Communicatie als een interactief proces	31
4.1.2	Participatie	32
4.1.3	Waarom participatie?	32
4.1.4	Draagvlak	33
4.1.5	Betrokkenheid	33
4.1.6	Passieve en actieve vormen van participatie	34
4.2	Verder ontwikkelen van de communicatie-participatiestrategie	35
4.2.1	Bouwstenen voor een communicatie-participatiestrategie	35
4.2.2	Keuze van communicatie- en participatiemethoden	36
4.2.3	Scala van methoden voor burgerparticipatie	40
4.3	Methoden voor aanboren van creativiteit en innovatie	41
4.3.1	Doelen en beperkingen van een creatief proces	41
4.3.2	Samenstelling van een creatieve groep	42
4.3.3	Fasen binnen een creatief proces	42
4.3.4	Instrumenten en werkvormen voor een creatief proces	43
4.4	Bronnen voor aanvullende ideeën	44
5	Aanzet communicatie- en participatiestrategie Deelprogramma Wadden	47
5.1	Situatieanalyse Waddengebied	47
5.2	Doelen van de communicatie-participatiestrategie	48
5.3	Stakeholders van de communicatie-participatiestrategie	48

5.4	Methoden voor het betrekken van doelgroepen	51
5.4.1	Burgerpanel als methode voor burgerparticipatie	51
5.4.2	Publieke media voor communicatie met burgers	52
5.4.3	Nieuwe media	53
5.4.4	Intermediairen voor communicatie met het bedrijfsleven	53
5.4.5	Betrekken van jongeren	54
5.5	Inhoud van de communicatie	54
5.6	Organisatie	55
5.6.1	Rol Maatschappelijk Forum in Deltaprogramma Wadden	56
5.6.2	Organisatie overige communicatie	57
5.6.3	Fasering	57
5.7	Monitoring en evaluatie	58
6	Conclusies en openstaande vragen	59
6.1	Reflectie op de methode	59
6.2	Conclusies	59
6.3	Openstaande vragen	62
6.3.1	Perspectieven van geïdentificeerde stakeholders	62
6.3.2	Beter in kaart brengen van enkele stakeholders	63
6.3.3	Monitoring en evaluatie van het communicatieproces	63
	Literatuur	65
Bijlagen		
1	Betrokkenen bij Werelderfgoed voorbereiding	67
2	Uitgebreide tabellen met stakeholders	69
3	Overzicht van de geraadpleegde websites	85
4	Procedures over het Waddengebied bij de Raad van State	87
5	Methoden voor burgerparticipatie	91

1 Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

Dit rapport beschrijft hoe de maatschappelijke participatie en communicatie vorm kan worden gegeven in het Deltaprogramma Wadden. De studie is uitgevoerd in de periode februari - april 2010 in opdracht van de regionale stuurgroep Deltaprogramma Wadden.

Naar aanleiding van het advies van de Tweede Deltacommissie (Commissie Veerman, 2008) heeft het Kabinet in 2009 besloten een Deltaprogramma in te stellen. Doel van het Deltaprogramma is de waterveiligheid en zoetwatervoorziening in Nederland voor de lange termijn veilig te stellen, mede met het oog op de verwachte klimaatverandering. Het besluit om het Deltaprogramma in te stellen is opgenomen in het Nationaal Waterplan, dat in december 2009 door het Kabinet is vastgesteld (Ministerie van Verkeer en Waterstaat, 2009).

Het Deltaprogramma is in januari 2010 van start gegaan met drie generieke en zes gebiedsgerichte deelprogramma's (zie tabel 1.1). Het Waddengebied is onderwerp van één van de gebiedsgerichte deelprogramma's. Het ministerie van Landbouw is de opdrachtgever namens de Ministeriële stuurgroep voor het Plan van Aanpak van het deelprogramma Wadden. Voor elk deelprogramma is een programmaorganisatie opgezet. Organisatieonderdelen voor het deelprogramma Wadden zijn een regionale stuurgroep (met bestuurders van nationale en regionale overheden) en een programmateam (met ambtelijke vertegenwoordigers van nationale en regionale overheden en enkele vertegenwoordigers vanuit kennisinstellingen). Voor een schema zie figuur 5.3 in hoofdstuk 5.

Tabel 1.1

Overzicht van de negen deelprogramma's van het Deltaprogramma (bron: www.deltacommissaris.nl/)

Generieke deelprogramma's	• Veiligheid • Zoetwatervoorziening • Nieuwbouw en herstructurering
Gebiedsgerichte deelprogramma's	• Rijnmond-Drechtsteden • Zuidwestelijke Delta • IJsselmeergebied • Rivieren • Kust • Waddengebied

De kerngroep van het Deltadeelprogramma Wadden werkt sinds 5 januari 2010 aan een Plan van Aanpak voor MIRT onderzoeken (vanaf nu onderzoeken te noemen) die de komende twee jaar worden uitgezet op het gebied van veiligheid en natuur (-monitoring) op de lange termijn.

1.2 Advies van Overlegorgaan Water en Noordzee

Een belangrijke reden voor het Deelprogramma Wadden om aan een Maatschappelijk Forum, een stakeholderanalyse en een communicatiestrategie te werken is het advies van het Overlegorgaan Water en Noordzee (een van de overlegorganen van Verkeer en Waterstaat, zie www.overlegorganenvenw.nl) aan de

gebiedsgerichte deelprogramma's van het Deltaprogramma van 17 december 2009. In dat advies staan diverse doelen die bereikt zouden kunnen worden met een goed georganiseerde 'maatschappelijke participatie'. Specifiek wordt belang gehecht aan:

- Het betrekken van relevante maatschappelijke organisaties in een vroeg stadium (het voeren van open gesprekken, genereren van creatieve ideeën, belangen op tafel leggen);
- Voldoende draagvlak bij de achterban van relevante maatschappelijke organisaties;
- Burgerparticipatie - aanboren van creatieve ideeën onder burgers.

1.3 Relatie tussen dit rapport en het Plan van Aanpak

Het Plan van Aanpak van het Deelprogramma Wadden is tegelijk met het rapport 'Communicatie en participatie voor het Deltaprogramma Wadden' geschreven. Het Plan van Aanpak beschrijft welke onderzoeken de komende twee jaar zullen worden uitgevoerd, en hoe daarover wordt gecommuniceerd met de regionale stakeholders. De maatschappelijke stakeholders worden geleidelijk betrokken bij het deelprogramma. De communicatie is al op informele wijze van start gegaan: de regionale stuurgroep Deltaprogramma Wadden heeft in maart 2010 tweemaal overlegd met enkele vertegenwoordigers van de stakeholders. De kern van deze overleggen was de vraag hoe de stakeholders zelf betrokken willen zijn bij het Deelprogramma Wadden. De uitkomsten van deze gesprekken zijn gebruikt in het rapport 'Communicatie en participatie voor het Deltaprogramma Wadden'.

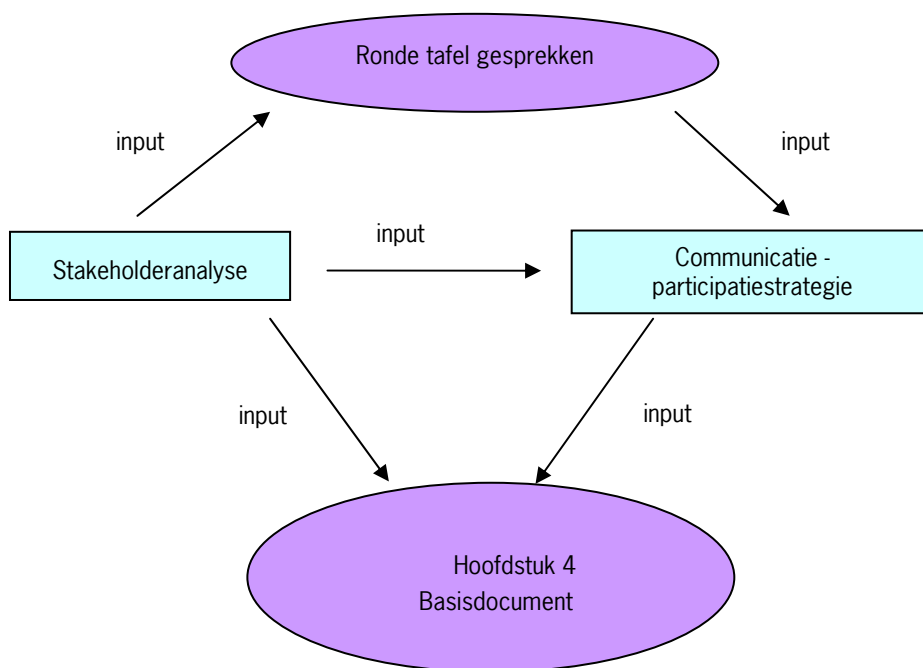
Hoofdstuk 4 van het Plan van Aanpak (Basisdocument) beschrijft het proces van maatschappelijke participatie en communicatie. De stakeholderanalyse en de communicatie- en participatiestrategie die in dit rapport worden beschreven dienen als voeding voor dit hoofdstuk. Alterra is gevraagd de stakeholderanalyse uit te voeren en een voorstel te doen voor een communicatie- en participatiestrategie.

1.4 Opbouw van het onderzoek

Het rapport is opgebouwd uit twee onderdelen:

- Ten eerste de stakeholderanalyse met als doel een overzicht te geven van partijen in het Waddengebied die relevant kunnen zijn voor het Deelprogramma Wadden. Daarnaast geeft de stakeholderanalyse een eerste inzicht in de karakteristieken van deze partijen als aangrijpingspunten voor de communicatie- en participatiestrategie;
- Ten tweede voorstellen voor een communicatie-participatiestrategie met als doel bouwstenen aan te reiken voor het Plan van Aanpak. Dit onderdeel bestaat enerzijds uit algemeen toepasbare concepten, methoden en raamwerken die gebruikt kunnen worden in de nadere uitwerking van de communicatie-participatiestrategie gedurende de uitvoering van het Plan van Aanpak en anderzijds uit mogelijke keuzes, toegespitst op het Deltaprogramma Wadden.

Zoals figuur 1.1 aangeeft, levert de stakeholderanalyse input aan de bouwstenen voor de communicatie-participatiestrategie. De stakeholderanalyse heeft ook input geleverd aan de door de regionale stuurgroep uitgevoerde voorbereidende ronde tafel gesprekken in het Waddengebied. Deze gesprekken leverden weer informatie op die gebruikt zijn in de communicatie-participatiestrategie. Het geheel leverde input voor een hoofdstuk in het Plan van Aanpak.

Figuur 1.1

Werkwijze bij het opstellen van het rapport

De stakeholderanalyse diende antwoorden te geven op de volgende vragen:

1. Wie zijn stakeholders?
2. Wat is hun rol, waar staan ze voor? Wat is hun belang?
3. Netwerken: welke coalities, waar liggen conflicten tussen stakeholders?
4. Wie zijn belangrijk voor het issue; wie hebben macht, invloed in het gebied?
5. Wie moet je intensiever betrekken en wie minder intensief (in welke fase)?
6. Wie moeten voor het Maatschappelijk Forum worden gevraagd en waarom?
7. Welk deel van de maatschappij bereik je met deze personen?
8. Wie hoeven niet in het Maatschappelijk Forum en hoe betrek je deze groepen dan wel?

Specifiek voor de communicatie-participatiestrategie heeft de stakeholderanalyse antwoord gegeven op de vragen:

9. Welke keuzemogelijkheden zijn er voor het invullen van een communicatie- en participatiestrategie?
10. Met welke activiteiten zou het instellen van een Maatschappelijk Forum kunnen worden aangevuld zodat een communicatie- en participatiestrategie ontstaat die beantwoordt aan de doelen van het Deltaprogramma Wadden?

1.5 Leeswijzer

De in paragraaf 1.4 genoemde vragen over stakeholders 1 tot en met 4 zijn merendeels feitelijk en worden beantwoord in hoofdstuk 2. Vragen 5 t/m 8 doen meer een beroep op interpretaties en *expert judgement*, en worden beantwoord in hoofdstuk 3.

Naast de stakeholderanalyse wordt een aanzet gegeven voor een communicatie- en participatiestrategie. In hoofdstuk 4 wordt eerst de volle breedte aan mogelijkheden uiteengezet door het uitwerken van een

begrippenkader. Daarna wordt in hoofdstuk 5 een voorstel gedaan voor een communicatie- en participatiestrategie die is toegespitst op de doelstellingen van het Deltadeelprogramma Wadden. De vragen 9 en 10 komen in dit hoofdstuk aan bod.

Het rapport wordt afgesloten met hoofdstuk 6 waarin een discussie over de methode en resterende vragen zijn opgenomen.

2 Overzicht van stakeholders in het Waddengebied

2.1 Methode voor de stakeholderanalyse

In dit hoofdstuk 2 worden de volgende vier vragen beantwoord:

1. Wie zijn de stakeholders in het Waddengebied voor de issues veiligheid en natuur?
2. Wat is hun rol, waar staan ze voor? Wat is hun belang?
3. Netwerk: welke coalities zijn er, waar liggen conflicten tussen stakeholders?
4. Wie zijn belangrijk voor het issue; wie hebben macht en invloed in het gebied?

Beantwoording van deze vragen is gebeurd op basis van bestaande schriftelijke en digitale bronnen. Voor een volledig overzicht van de bronnen wordt verwezen naar de literatuurlijst en de lijst met geraadpleegde websites in bijlage 3. We maken gebruik van recente bronnen maar de tijd ontbreekt om nieuwe gegevens te verzamelen. Gezien het beschikbare budget waren geen interviews mogelijk. Er wordt in het laatste hoofdstuk van het rapport aangegeven over welke van de bovenstaande vragen nog te weinig informatie beschikbaar is.

Op basis van bestaande overzichten (Klostermann et al., 2009) en overleg met de programmaorganisatie zijn de verschillende stakeholders anno 2010 bepaald. De stakeholders zijn verdeeld over de groepen:

- maatschappelijk middenveld
- markt
- burgers/lokale en regionale media
- onderwijs

Lokale en regionale media zijn in kaart gebracht als mogelijke ingang naar de burgers. Onderwijs is meegenomen omdat dit mogelijk ingangen biedt om jongeren meer bij het veiligheidsbeleid te betrekken. Voor elke stakeholder is aangegeven:

- een korte beschrijving (juridische status, capaciteit, omvang, karakterschets, jaar van oprichting)
- hun doel of doelgroep in het Waddengebied
- hun prioriteit (natuur, economie, veiligheid)
- hun mogelijke bijdrage aan het Deltaprogramma Wadden

2.2 Issues at stake: veiligheid en natuur

Wie de stakeholders zijn is mede afhankelijk van wat de *issue at stake* is. Daarom geven we een korte beschrijving van de status quo van veiligheid en natuur in het Waddengebied.

Volgens het Nationaal Waterplan is de veiligheid langs de Waddenzee een punt van zorg. Er is op dit moment nog onvoldoende duidelijkheid over het gedrag van de golven op de Waddenzee en in de Eems-Dollard. Voor de lange termijn is er onzekerheid over het al dan niet verdrinken van de Waddenzee als gevolg van zeespiegelstijging en bodemdaling.

Het Plan van Aanpak voor het Waddengebied richt zich op voorstellen voor onderzoeken voor de verre en nabije toekomst. Doelstelling is een meer integrale benadering van veiligheid en natuur, met medeneming van

andere functies zoals de bedrijvigheid en de energie-infrastructuur in het gebied. Er is ook aandacht voor de invloed van klimaatverandering op de natuur en hoe dit te monitoren in trilateraal verband.

Een neven doel van het deelprogramma is het opvangen van de onzekere effecten van klimaatverandering op een flexibele, innovatieve wijze. Volgens het Nationaal Waterplan zou Noord-Nederland zich moeten ontwikkelen tot een bijzonder experimenteel gebied voor watertechnologie, energie en sensortechnologie.

Ten slotte zijn er in het nationale Deltaprogramma een aantal gemeenschappelijke waarden en uitgangspunten vastgesteld. De basiswaarden zijn solidariteit, flexibiliteit en duurzaamheid. De uitgangspunten zijn samenhang, consistentie en transparantie. Deze moeten worden vertaald in de communicatiestrategie en in de criteria voor selectie van leden van het Maatschappelijk Forum.

Samenvattend formuleren we de issue at stake die als uitgangspunt heeft gediend voor de stakeholderanalyse als volgt: 'Integrale benadering van veiligheid en natuur in het Waddengebied in het licht van klimaatverandering.'

2.3 Overzicht van stakeholders in het Waddengebied

Onderstaande matrix geeft het speelveld in het Waddengebied vereenvoudigd weer. In het overzicht zijn alleen stakeholders opgenomen uit maatschappelijk middenveld, markt en media. Stakeholders vanuit overheid en wetenschap staan niet in het overzicht. De matrix in figuur 2.1 geeft antwoord op de vragen:

1. Wie zijn stakeholders?/Wie zijn belangrijk voor het issue?
2. Wat is de rol van deze stakeholders, waar staan ze voor? Wat is hun belang?

De uitgebreide tabel van de stakeholderanalyse is opgenomen in bijlage 2. Daarin is ook te vinden wat de doelen en belangen per stakeholder zijn.

Figuur 2.1 laat zien dat sommige typen organisaties eenvoudiger in kaart te brengen zijn (natuur- en milieuorganisaties, havens, grote bedrijven) en andere moeilijker vanwege hun veelzijdigheid en kleinschaligheid (MKB, toerisme en visserij). De diffusere groepen van stakeholders hebben vaak koepelorganisaties die plaatsvervangend kunnen optreden of die informatie en toegang tot een groep stakeholders kunnen verschaffen. Eenvoudig in kaart te brengen stakeholders zullen eerder een plek verwerven in het Maatschappelijk Forum dan moeilijk in kaart te brengen stakeholders. Dat hoeft niet in lijn te zijn met het belang van de stakeholders voor het issue at stake. Daarom is het aan te bevelen de stakeholders verder in kaart te brengen via (bedrijfseconomische) literatuur en interviews.

Dit overzicht is een momentopname. Het veld van stakeholders is voortdurend in beweging: er worden oude organisaties opgeheven, nieuwe opgericht, en vooral de verhouding tussen stakeholders onderling kan snel veranderen. Gedurende het proces van het Deltaprogramma kan het zicht op de constellatie van stakeholders duidelijker worden als daar gericht onderzoek naar wordt gedaan.

<i>Natuur en milieu: belangrijkste doelen natuurbehoud en duurzaamheid</i> Natuur: zeventien natuurorganisaties, variërend van grote natuurbeheerders tot kleine actiegroepen Landschap: drie provinciale landschappen en wellicht nog enkele lokale organisaties Milieu: zes organisaties waaronder milieufederaties (waar kleinere verenigingen en stichtingen bij aangesloten zijn) en op duurzame energie georiënteerde organisaties	<i>Marktpartijen die onafhankelijk zijn van natuurwaarden: belangrijkste doel winst maken en een productierol of dienst vervullen in nationaal of internationaal verband</i> Grote bedrijven: NAM, Gasunie, Gasterra, Frisia en Omrin Havens: vier grote industriehavens (Den Helder, Harlingen, Delfzijl, Eemshaven), vier rederijen voor passagiers, twee industriële verenigingen Groningen Seaports en Den Helder MKB: groot aantal kleine bedrijven met als karakteristieke groepen zand- en schelpdierwinning, kleinschalige energiesector en streekproducten; verenigd in MKB Noord
<i>Burgers, recreanten en media: belangrijkste doelen: in levensonderhoud voorzien en in bijzondere omgeving wonen of recreëren</i> Burgers: 257.000, waarvan 23.350 op de eilanden Recreanten: twee miljoen per jaar (trilateraal) Recreantenclubs: twee geïdentificeerd (Wadvaarders en ANWB), maar er zijn er veel meer, o.a. verenigd in de Watersportbond Lokale en regionale publieke media: Tien kranten/bladen, twee websites en drie radio/TV stations	<i>Marktpartijen die baat hebben bij goed functionerende natuur: belangrijkste doelen winst maken, in eigen levensonderhoud voorzien en in bijzondere omgeving wonen</i> Agrarische ondernemers: voornamelijk akkerbouw langs de kust, verenigd in LTO-Noord, met Vereniging van Oevereigenaren als speciale groep vanwege kwelderbeheer. Totaal aantal bedrijven onbekend. Toerisme: groot aantal bedrijven waarvan vele relatief klein: vakantieparken en campings, bruine vloot, horeca en winkels; deels vertegenwoordigd via de VVV's Visserij: mosselen, garnalen en handkockelaars; overige vissoorten wel vergunningen maar geen actieve visserij, totaal aantal bedrijven onbekend, verenigd in Nederlandse Vissersbond en Productschap Vis

Figuur 2.1

Matrix met de belangrijkste stakeholdergroepen in het Waddengebied

2.4 Coalities en conflicten in het Waddengebied

In deze paragraaf wordt informatie weergegeven ter beantwoording van de vraag:

3. Netwerken: welke coalities, waar liggen conflicten tussen stakeholders?

De huidige conflicten en coalities maken onderdeel uit van een historisch proces in het Waddengebied. We nemen nu het rapport van de Commissie Meijer uit 2004 als startpunt. Daarin kwamen de volgende hoofdpunten over het Waddengebied naar voren (Meijer et al., 2004):

- De Waddenzee is een nationaal en internationaal in hoge mate gewaardeerd gebied, waarvan de hoofddoelstelling 'de duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap' onomstreden is. Er is een ingewikkeld ecosysteem aanwezig met een grote dynamiek.

- Er zijn veel economische belangen verbonden met het Waddengebied. Er wonen en werken mensen, het is een geliefd recreatiegebied met een hoge belevingswaarde (natuur, open landschap), het is een oefengebied voor Defensie, er is schelpdier- en garnalenvisserij, er ligt een waardevolle gasvoorraad onder en rondom het Wad.
- De besturing van het Waddengebied is complex. De Waddenzee omvat drie landen en vier deelstaten, in het Nederlandse deel zijn vijf rijksdepartementen bij de dagelijkse gang van zaken betrokken (wet- en regelgeving, uitvoering, handhaving), drie provincies, vier waterschappen en achttien gemeenten hebben elk eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Geen van de betrokken overheden heeft doorzettingsmacht, velen hebben hindermacht.
- Politiek is er sprake van een impasse, van stagnatie. Over het vertrekpunt, de unieke waarde van de Wadden lijken vriend en vijand het eens, maar vervolgens blijken er verschillende benaderingen mogelijk te zijn om die uniciteit te bewaren en te bewaken. Er is veel wantrouwen bij alle betrokkenen. Wetenschappers voelen zich onvoldoende gehoord. Deze situatie drijft alle betrokkenen in defensieve posities.
- De defensieve strategie van de stakeholders komt noch de natuur, noch de economie ten goede. Sterker nog: zowel de natuurwaarde als de economische positie van het gebied gaan door bovengenoemde oorzaken achteruit.

De analyse van de commissie Meijer geeft aan dat er in 2004 grote conflicten waren in het Waddengebied. Dit uitte zich onder andere in diverse juridische procedures bij de Raad van State. Volgens het rapport 'Je hebt nooit genoeg kennis' (Klostermann et al., 2009) was er vier jaar na de Commissie Meijer veel veranderd in het Waddengebied: de gaswinning is onder stringente voorwaarden toegelaten, de mechanische kokkelvisserij is verboden en de kokkelvisserij is schadeloos gesteld. Het Waddenfonds is ingesteld en er is een convenant afgesloten over de mosselvisserij en het noodzakelijke natuurherstel. De implementatie van KRW en Natura2000 zijn in gang gezet. Het rapport noemt enkele scheidslijnen die nog steeds tussen de stakeholders bestaan:

- Economie - ecologie: wat heeft prioriteit in de politieke afwegingen?
- Rijk - regio: wie heeft de regie?
- Bedrijfsleven - overheid: overregulering versus gebrek aan handhaving

In het rapport staat een lijst van koepels en samenwerkingsverbanden (Klostermann et al., 2009). Deze lijst geeft een beeld van de coalities die er begin 2009 waren (zie tabel 2.1). Hieruit blijkt dat vooral overheid en bedrijfsleven over diverse koepels beschikken. De natuurorganisaties hebben één samenwerkingsverband, waar niet alle natuur- en milieuorganisaties in zijn vertegenwoordigd (o.a. Greenpeace, WWF, en de drie provinciale milieufederaties ontbreken). Er zijn ook enkele koepels die een gemengde samenstelling hebben: bijvoorbeeld in de Raad voor de Wadden, de plattelandsprojecten, en het Toeristisch overleg ontmoeten zowel bedrijfsleven, overheid, wetenschappers en NGO's elkaar.

Tabel 2.1*Overleggremsia en koepels in de Wadden (Klostermann et al., 2009)*

Overheid	Markt	Civil society	Wetenschap
1. RCW 2. Raad voor de Wadden 3. Plattelandsprojecten-bureaus van de provincies 4. Toeristisch Overleg Waddenzee 5. Wadden Sea Secretariat in Wilhelmshaven 6. Trilateraal Waddenoverleg Europa in Brussel 7. Beheerraad (commissie van RCW met waterschappen, defensie, natuurbeheerders, RWS en LNV)	8. VNO-NCW 9. LTO Noord NL 10. Wadden Sea Forum (gebruikers-groepen landbouw, energie, olie en gaswinning, visserij en recreatie) 11. Kamers van Koophandel Noord-Holland, en Noordelijke Kamer van Koophandel 12. SBE: bedrijven-vereniging voor de Eemsmond 13. Vereniging vissershaven Lauwersoog	14. Samenwerkingsverband van acht natuurorganisaties	15. Wadden-academie

In een recente case studie naar natuurbeheer in het Waddengebied onder invloed van klimaatverandering (Klostermann, in voorbereiding) is weer een verandering waar te nemen: bedrijfsleven en natuurorganisaties vinden elkaar steeds vaker in innovatieve projecten. Er is een sterk besef aanwezig dat samenwerking noodzakelijk is om de problemen in het gebied op te lossen. Er zijn ook kritische kanttekeningen bij de samenwerking. Doordat men vriendelijk met elkaar om wil gaan worden meningsverschillen soms verzwegen. De natuurorganisaties zijn met hun juridische acties de enigen die soms een harde grens proberen te stellen, en ze zouden liever zien dat de overheden dit zelf oppakken. Samenwerking is een middel om complexe problemen op te lossen, maar het wordt ook gebruikt als middel in het machtspeel in het Waddengebied. De natuurorganisaties bijvoorbeeld zetten hun onderlinge samenwerking in om de samenwerking met andere partijen te forceren. Ook lijkt het alsof conflicten vaak de aanleiding zijn om te gaan samenwerken, bijvoorbeeld een onwelkome overheidsmaatregel die leidt tot het oprichten van de Wadvaardersvereniging, en een uitspraak van de Raad van State die leidde tot het Mosselconvenant. De samenwerking speelt zich af in wisselende coalities, niet op het overkoepelende niveau van het hele Waddengebied of het hele RCW. Het is nog niet zover dat alle partijen (inclusief de 31 overheden) een probleemdefinitie delen. Dit proces van werken naar een gedeelde probleemdefinitie ('de essentie') is iets waar het RCW mee bezig is aan de hand van het B&O plan.

Om een indicatie te geven van de conflicten in het Waddengebied hebben we een selectie gemaakt van procedures met betrekking op de Wadden die de afgelopen drie jaar bij de Raad van State zijn behandeld (zie bijlage 4). In de kolom met verweerders staan uiteraard alleen overheden omdat de Raad van State een functie vervult in de bestuursrechtspraak. Alle drie de overheidsniveaus zijn vertegenwoordigd bij de verweerders: rijk, provincie en gemeente. Het zijn meestal de minister van LNV en de provincie Friesland die zich moeten verweren. De procedures worden in de meeste gevallen door natuur- en milieuorganisaties aangespannen (de appellanten). In mindere mate gebeurt het door bedrijven en een enkele keer door een overheid tegenover een andere overheid. In de zaken worden vaak vergunningen aangevochten die bedrijven van overheden hebben gekregen: vissersbedrijven, energiecentrales, agrarische bedrijven, of een veerdienst.

Samenvattend /concluderend:

Van welke coalities kan goed gebruik gemaakt worden in het Deltadeelprogramma?

De coalities van gelijkgestemden, zoals Wadden Natuurlijk en andere koepels zijn een goede ingang naar grotere groepen stakeholders. De gemengde netwerken kunnen ook aangesproken worden, maar kunnen soms jonge, fragiele netwerken zijn die snel uit evenwicht raken (bijvoorbeeld de partijen rond het mosselconvenant). Meer passieve vormen van communicatie zijn wel mogelijk in de gemengde netwerken: vertellen, luisteren. Coalities op het gebied van lokale gebiedsontwikkeling (bijvoorbeeld op de eilanden) zijn onmisbaar voor de veiligheidsstrategie omdat de partijen grotendeels zullen overlappen en de gebiedsontwikkeling een lange termijn effect kan hebben.

Welke conflicten tussen stakeholders bestaan al en/of kunnen zich voordoen? Hoe deze conflicten aan te pakken?

De belangrijkste conflicten zijn tussen natuur- en milieuorganisaties en marktpartijen; gemeentelijke overheden zijn meestal met de marktpartijen verbonden en regionale en nationale overheden vaker met de natuur-stakeholders. Veiligheid onder invloed van klimaatverandering is een relatief nieuw issue dat niet met slechts een van deze kampen geassocieerd moet raken, omdat dan het andere kamp niet meer zal willen samenwerken. Omdat natuurorganisaties nu al veiligheid in hun verhaal meenemen en daarmee veel raakvlakken denkbaar zijn, is vervreemding van het bedrijfsleven een risico. Het is dus van groot belang om het veiligheidsperspectief vanuit het bedrijfsleven goed in kaart te brengen, om deze stakeholders op tijd te kunnen betrekken.

2.5 Wie hebben macht en invloed in het Waddengebied?

In deze paragraaf geven we informatie weer om de vraag te beantwoorden:

4. Wie zijn belangrijk voor het issue; wie hebben macht, invloed in het gebied?

In elk geval hebben de organisaties en personen invloed die nu al direct betrokken zijn bij het Deltaprogramma Wadden (zie tabel 2.2). In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van overheden en andere partijen die bij het Werelderfgoed nominatie betrokken waren.

Tabel 2.2*Organisaties en personen die bij het Deltaprogramma betrokken zijn*

Regionale stuurgroep Deltaprogramma Voorzitter: T. (Tineke) Schokker (gedeputeerde provincie Friesland) Vice-voorzitter: H. (Henk) van 't Land (dijkgraaf Waterschap Noorderzijlvest) Leden: H. (Hendrik) Oosterveld (directeur LNV, DRZ vestiging Noord) Y. (Ype) Heijnsman (RWS Noord Nederland, directeur Water en Scheepvaart) D. (Douwe) Hollenga (gedeputeerde provincie Groningen) R. (Rinske) Kruisinga (gedeputeerde provincie Noord Holland) P. (Paul) van Erkelens (dijkgraaf Wetterskip Fryslân) L. (Luc) Kohsiek (dijkgraaf Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier) M. (Meino) Smit (lid dagelijks bestuur Waterschap Hunze en Aa's) P. (Paul) Scheffer (vz Vereniging Waddenzeegemeenten, burgemeester Harlingen) A. (Albert) de Hoop (eilandgemeenten, burgemeester Ameland)	
Bestuurlijk overleg Minister LNV, mw. G. (Gerda) Verburg Voorzitter regionale stuurgroep Deltaprogramma: T. (Tineke) Schokker (gedeputeerde provincie Friesland) Vice-voorzitter regionale stuurgroep Deltaprogramma: H. (Henk) van 't Land (Dijkgraaf Waterschap Noorderzijlvest)	
Programmateam Deltadeelprogramma Wadden	
Kerngroep	Schil
Kees de Jong, Waterschap Noorderzijlvest	Anne Lenis, provincie Noord Holland
Elise Reincke, Wetterskip Fryslân	Anke Kappers, provincie Fryslân
Peter de Vries, provincie Groningen	Michiel Schreijer, Hoogheemraadschap HNK
Sytske Hoekstra, provincie Fryslân	Jan van der Velde, Ver. Waddenzeegemeenten
Emmie Nuijen, Rijkswaterstaat NN	Simon Dijkstra (Theo de Vries), Eilandgemeenten
Sytze Braaksma, ministerie LNV, DRZ Noord	Norbert Dankers, Imares, onderdeel van Wageningen UR
Albert Oost, Deltares (schrijver PvA)	Floris van Bentum, Rijkswaterstaat NN
Egbertha Schuiling, gemeenteambassadeur Deltaprogramma Wadden	Eric Duijsman, ministerie VROM
Wim Schoorlemmer, programmamanager	Michel van de Veen, ministerie EZ
	Pieter den Besten, ministerie V&W, DGW
Kenniscontactpersonen	Pieter Bloemen, Staf Deltacommissaris
Saskia Werners, Alterra, onderdeel van Wageningen UR	Folkert de Jong, Common Wadden Sea Secretariat (CWSS)
Rick Hoeksema, Rijkswaterstaat Waterdienst	

Uit de bovenstaande overzichten blijkt dat op dit moment de meest betrokken partijen zijn:

- de ministeries Verkeer en Waterstaat en LNV;
- de regionale overheden: drie provincies, vier waterschappen en vertegenwoordigers van de gemeenten.

Op de tweede plaats zijn betrokken:

- de ministeries VROM en EZ;
- enkele onderzoeksinstituten (Deltares, Imares en Alterra);
- het Common Wadden Sea Secretariat.

Wie verder macht en invloed hebben is een goede vraag die niet eenvoudig te beantwoorden is. Vermoedelijk zijn de volgende partijen invloedrijk vanwege omvang en/of economisch belang, invloed in media en/of doorslaggevende invloed op de Waddennatuur:

- grote bedrijven
- de vier grote havens

- gemeenten Leeuwarden en Groningen
- eilandgemeenten
- grote natuurbeheerders en Waddenvereniging
- (koepels van) vissers

Dit zou in nader onderzoek getoetst moeten worden (zowel kwalitatief als kwantitatief).

3 Opties voor het Maatschappelijk Forum

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen uit de inleiding beantwoord:

5. Wie moet je intensiever betrekken en wie minder intensief (in welke fase)?
6. Wie moeten voor het Maatschappelijk Forum worden gevraagd en waarom?
7. Welk deel van de maatschappij bereik je met deze personen?
8. Wie hoeven niet in forum en hoe betrek je deze groepen dan wel?

Hiermee worden de resultaten van het vorige hoofdstuk omgezet naar een concreter voorstel voor het samenstellen van een Maatschappelijk Forum. We komen daarbij niet met een namenlijst, maar we beschrijven de stappen om tot die lijst te komen:

1. Eerst zoeken we naar een werkbare set van criteria om tot een selectie van personen te komen;
2. Ten tweede is een longlist opgenomen van organisaties die ons inziens geschikt zouden zijn om een lid voor het Maatschappelijk Forum te leveren;
3. Ten derde doen we een voorstel voor procedures voor het kiezen van leden voor het Forum;
4. Ten vierde stellen we een afbakening voor van de taken van het Maatschappelijk Forum die overeenkomen met de manier waarop het Forum tot stand is gekomen.

Op basis van deze stappen kan de Regionale Stuurgroep tot een lijst van leden voor het Maatschappelijk Forum komen.

Ten slotte schatten we in welke communicatie -en participatiedoelen van het Deltaprogramma met het Maatschappelijk Forum kunnen worden bereikt en voor welke doelen nog extra inspanningen nodig zijn.

3.1 Criteria voor selectie van stakeholders en personen

Er is al op verschillende plaatsen en momenten nagedacht over criteria voor de samenstelling van het Maatschappelijk Forum. We zetten de overwegingen op een rij en destilleren daaruit een heldere lijst met criteria.

In het advies van het Overlegorgaan Water en Noordzee (OWN) van 17 december 2009 aan het Deltaprogramma wordt geadviseerd om aan te sluiten bij de Klankbordgroep Waddenzee Werelderfgoed en deze te verbreden met partijen vanuit waterbelangen of te kiezen voor een andere bestaande structuur die beter aansluit op de kenmerken van een gebiedsgerichte OWN.

Naar aanleiding van dit advies heeft de regionale stuurgroep de volgende ideeën geformuleerd met betrekking tot de samenstelling van het Maatschappelijk Forum:

- de Klankbordgroep Werelderfgoed heeft een ander doel dan het Maatschappelijk Forum voor het Deltaprogramma Waddengebied: veiligheid staat voorop bij de regionale stuurgroep;
- er ontbreken nog organisaties uit de waterhoek, bijvoorbeeld de beroepsvaart, beroepsvissers, bruine vloot;
- burgers zijn nog niet goed vertegenwoordigd (op de eilanden zouden de VV's een vertegenwoordiging kunnen zijn);
- naast de Waddenvereniging zou nog één andere natuurorganisatie in het Maatschappelijk Forum gewenst zijn;

- het trilateraal Waddenzeesecretariaat (CWSS) wordt niet als stakeholder gezien;
- gelijksoortige organisaties (bijv. HISWA en ANWB) zouden niet allemaal aan het Maatschappelijk Forum deel hoeven te nemen;
- meer in het algemeen over meerdere organisaties uit dezelfde sector: de belangenorganisaties zullen bij voorkeur zelf uit moeten maken welke organisatie met welke persoon deelneemt aan het Maatschappelijk Forum.

Ook heeft de regionale stuurgroep de wens uitgesproken te kijken buiten de 'usual suspects'. Daarnaast zijn aan de projectgroep een aantal randvoorwaarden en criteria meegegeven voor de samenstelling van het Maatschappelijk Forum:

- evenwicht in belangen binnen het forum
- betrokkenheid bij het gebied
- vooraanstaande personen
- ook jongeren betrekken

De basiswaarden die zijn afgesproken in het Deltaprogramma zijn solidariteit, flexibiliteit en duurzaamheid. De uitgangspunten zijn samenhang, consistentie en transparantie. In tabel 3.1 zijn ze door ons vertaald in criteria voor selectie van respondenten.

Tabel 3.1

Vertaling van basiswaarden en uitgangspunten van Deltaprogramma in criteria voor selectie van stakeholders voor het Maatschappelijk Forum

Basiswaarden en uitgangspunten Deltaprogramma	Mogelijk criterium	Commentaar
Solidariteit	Evenwichtige verdeling over stakeholdergroepen	Hoe bepaal je wat evenwichtig is? Aantal mensen die zijn vertegenwoordigd? Aantal hectares? Aantal euro's omzet?
Flexibiliteit	Forum met fuzzy boundaries, uitbreiding via werkgroepen	
Duurzaamheid	Bereidheid bij persoon te werken aan deze gedeelde doelstelling	Op persoonlijke titel werken aan gedeelde doelstelling en niet aan belangenbehartiging van de groep die je vertegenwoordigt; vergelijkbaar met de ethische code van een Raad van Commissarissen voor een bedrijf
Samenhang	Bereidheid bij persoon te werken aan deze gedeelde doelstelling	
Consistentie	• Bereidheid tot minimaal twee jaar commitment • Inbrengen van bepaalde deskundigheid	Dit hoeft geen wetenschappelijke deskundigheid te zijn, kan ook langdurige ervaring in bedrijfsleven, nauwe verbondenheid met cultuur en historie van het gebied, of groot netwerk als gevolg van communicatief beroep zijn
Transparantie	Bereidheid te werken in openbaarheid	Duidelijkheid wie in forum zit en waarom; duidelijkheid wat het forum doet via openbare notulen

Daarnaast heeft het Programmeerteam de volgende uitgangspunten voor de samenstelling van het Maatschappelijk Forum gedefinieerd:

- Vertrekpunt: klankbordgroep Werelderfgoed

- Suggesties van OWN betrekken
- Geen politieke organisaties
- Geen overheden (zijn direct betrokken)
- Zo klein mogelijk, zo groot als nodig
- De partijen moeten een belang hebben bij het Deltaprogramma
- Hoofdcategorieën zijn natuur, ondernemers en bevolking

Voorstel voor extra criteria vanuit auteurs van dit rapport:

- Ook vrouwen
- Gezaghebbend, toonaangevend
- Toegang tot netwerken
- Kennisniveau
- Internationaal lid: Duits/Deens

Een extra criterium vanuit de ronde tafel gesprekken is dat ook creativiteit in het Maatschappelijk Forum vertegenwoordigd moet zijn. Deze verzameling van ideeën leidt tot de volgende set van criteria:

A. Basisvereisten voor organisaties

- De vertegenwoordigde partijen moeten een belang hebben bij het Deltaprogramma. Een aantoonbare relatie tussen de organisatie en doel van het Deltaprogramma Waddengebied: veiligheid staat voorop.

B. Spreidingscriteria voor organisaties

- Evenwichtige verdeling over stakeholdergroepen, evenwicht in belangen binnen het forum
- Hoofdcategorieën zijn natuur, ondernemers en bevolking
- Ook partijen vanuit waterbelangen, bijvoorbeeld de beroepsvaart, beroepsvissers, bruine vloot
- Burgers goed vertegenwoordigen (op de eilanden zouden de VVV's een vertegenwoordiging kunnen zijn).

C. Basisvereisten voor personen

- Bereidheid op constructieve wijze te werken aan gedeelde doelstellingen duurzaamheid en samenhang (en niet aan belangenbehartiging van de groep waartoe iemand behoort)
- Aantoonbare betrokkenheid bij het Waddengebied
- Toegang tot netwerken
- Belangenorganisaties zullen bij voorkeur zelf uit moeten maken welke organisatie met welke persoon deelneemt aan het Maatschappelijk Forum
- Minimaal twee jaar commitment
- Inbrengen van bepaalde deskundigheid; dit hoeft geen wetenschappelijke deskundigheid te zijn: bv langdurige ervaring in bedrijfsleven, nauwe verbondenheid met cultuur en historie van het gebied, groot netwerk als gevolg van communicatief beroep etc.
- Bereidheid te werken in openbaarheid.

D. Spreidingscriteria voor personen

- Buiten de 'usual suspects' komen
- Ook vrouwen
- Ook jongeren
- Ook vooraanstaande personen, gezaghebbend, toonaangevend
- Ook creatieve personen
- Internationaal lid: Duits/Deens
- Spreiding over drie provincies
- Spreiding over kust en eilanden.

E. Partijen die uitgesloten worden van deelname aan het Maatschappelijk Forum:

- Geen overheden (zijn direct betrokken) (Staatsbosbeheer is formeel overheid)
- Geen politieke organisaties
- Het trilateraal Waddenzeesecretariaat (CWSS) wordt niet als stakeholder gezien.

3.2 Welke stakeholders betrekken via het Forum?

Het Forum moet er zijn op het moment dat de onderzoeken starten en wordt daarom formeel ingesteld vanaf juni 2010, wanneer het Plan van Aanpak is vastgesteld. In de fase van de ontwikkeling van het Plan van Aanpak zijn enkele stakeholders betrokken via een tweetal informele bijeenkomsten. Tijdens deze ronde tafel gesprekken is specifiek gevraagd naar de wijze waarop de stakeholders betrokken zouden moeten worden. De resultaten van deze overleggen zijn meegenomen in deze rapportage.

Ongeveer 21 personen zullen op persoonlijke titel uitgenodigd worden voor het Maatschappelijk Forum. In deze paragraaf dragen we niet specifieke personen voor, in plaats daarvan geven we in tabel 3.2 een longlist van mogelijke organisaties die voor het leveren van een lid van het Maatschappelijk Forum in aanmerking komen. De regionale stuurgroep voert de uiteindelijke selectie uit.

Tabel 3.2

Longlist voor leden Maatschappelijk Forum

Hoofd-categorie	Subcategorie	Organisatie	Omschrijving
Burgers	Bewoners	Bewoners kustgemeenten	In totaal ongeveer 257.000
		Bewoners eilandgemeenten	23.350 op de eilanden
	Recreanten-clubs /watersport	Wadvaarders	Regionale vereniging opgericht in 1990, met 5 bestuursleden en ongeveer 1150 leden
		ANWB	Nationale vereniging opgericht in 1885. Activiteiten uitgevoerd door ANWB BV. 4900 medewerkers, bijna 4 miljoen leden
		Recreanten	Jaarlijks ongeveer 2.000.000 (voor het hele Waddengebied)
		pm watersportverenigingen	
Maatschappelijk Middenveld	Natuur	Natuurmonumenten	Nationale vereniging, opgericht in 1905. Bezit 100.000 ha natuurgebied in Nederland (ook op Texel, Schiermonnikoog, Lauwersmeer), heeft 830.000 leden, 650 medewerkers, 3000 vrijwilligers
		Stichting Wad	Stichting in het Waddengebied, sinds 2006 opvolger van Actiegroep Wilde Koksels. Vrijwilligersbestuur, vrijwillige medewerkers
		Vogelbescherming	Nationale vereniging, aangesloten bij internationale koepel (BirdLife), opgericht in 1899. 150.000 leden, ongeveer 65 medewerkers, tientallen vrijwilligers
		Landelijke Vereniging tot het Behoud van de Waddenzee (Waddenvereniging)	Regionale vereniging, opgericht in 1965. 45.000 leden, ongeveer 20 medewerkers, ongeveer 120 vrijwilligers

Hoofd-categorie	Subcategorie	Organisatie	Omschrijving
		Coalitie Wadden Natuurlijk	Samenwerkingsverband van acht natuurorganisaties (stakeholders 1 t/m 8)
		Zeehondencreche Pieterburen	Stichting, opgericht in 1971. Op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd zeehondenziekenhuis. 43.000 donateurs, ongeveer 30 medewerkers, tientallen vrijwilligers
		Greenpeace Nederland	Stichting met zes afdelingen in Nederland., aangesloten bij Greenpeace International. Ongeveer 500.000 donateurs, ongeveer 95 medewerkers, 500 vrijwilligers
		Overlegorgaan Nationaal Park Schiermonnikoog	Bevat elf vertegenwoordigers, van overheden, beheerders en bewoners, geen zelfstandig rechtspersoon
		Bezoekerscentra (o.a. Schiermonnikoog Texel, Lauwersmeer)	Ingesteld om recreatie te faciliteren, bevatten verscheidene baliemedewerkers
		Overlegorgaan Nationaal Park Duinen van Texel	Bevat vertegenwoordigers van natuurbeheerders, rijk, provincie en de betrokken gemeenten, geen zelfstandig rechtspersoon
		Overlegorgaan Nationaal Park Lauwersmeer	Bevat vertegenwoordigers van natuurbeheerders, gemeenten en waterschappen, geen zelfstandig rechtspersoon
		IVN Natuur- en Milieu Educatie	Vrijwilligersorganisatie, opgericht in 1960, die bestaat uit ruim 170 lokale organisaties met in totaal 18.000 leden
		Wereld Natuur Fonds	Landelijke stichting, opgericht in 1962, aangesloten bij World Wide Fund for Nature (WWF). Ongeveer 920.000 donateurs en 100 medewerkers
		Ecomare	Onderdeel van de Stichting Texels Museum (opgericht in 1930). Trekt 300.000 bezoekers per jaar. Ongeveer 10.000 vrienden en adoptanten en 80 medewerkers
		Stichting Duinbehoud	Landelijke stichting. Ongeveer tien medewerkers, vrijwilligers (duinconsulenten), lokale werkgroepen en externe adviseurs
		Stichting De Faunabescherming	Landelijke stichting, opvolger van Kritisch Faunabeheer (opgericht in 1976)
	Landschap	It Fryske Gea	Provinciale vereniging in Friesland, opgericht in 1930. Bezit 20.000 ha natuurgebied (o.a. op Ameland en aan de Friese kust), heeft 23.000 leden, 60 medewerkers, 300 vrijwilligers
		Het Groninger Landschap	Provinciale stichting in Groningen, opgericht rond 1940. Bezit 7700 ha natuurgebied (o.a. aan de Groningse kust), heeft 17.000 beschermers, 200 vrijwillige medewerkers

Hoofd-categorie	Subcategorie	Organisatie	Omschrijving
		Landschap Noord-Holland	Provinciale stichting in Noord-Holland. Bezit 80 natuurgebieden (o.a. op Texel), 43.000 beschermers, 100 medewerkers, 4400 vrijwilligers
		pm Stichting Landschapszorg Wieringen	Belangenbehartiging natuur, landschap en milieu sinds 1973
	Milieu	Stichting Natuur en Milieufederatie Groningen	Provinciale stichting in Groningen, opgericht in 1973. Koepelorganisatie voor 49 lokale natuur- en milieuorganisaties, onderdeel van het landelijke netwerk van milieufederaties. Twaalf eigen medewerkers, vele vrijwilligers (via de achterban).
		Milieufederatie Noord-Holland	Provinciale vereniging in Noord-Holland, opgericht in begin jaren '70. Koepelorganisatie voor 175 lokale natuur- en milieuorganisaties, onderdeel van het landelijke netwerk van milieufederaties. Vijftien eigen medewerkers, vele vrijwilligers (via de achterban)
		Friese Milieu Federatie	Onafhankelijke particuliere organisatie in Friesland, opgericht in 1972. Koepelorganisatie voor 33 lokale natuur- en milieuorganisaties, onderdeel van het landelijke netwerk van milieufederaties. Tien eigen medewerkers, vele vrijwilligers (via de achterban)
		Stichting Natuur en Milieu	Landelijke stichting opgericht in 1972. Ongeveer 5000 donateurs, 85 medewerkers, 200 vrijwilligers
		Stichting Afvaloven Nee	Stichting, initiatief van vrijwilligers uit de regio Harlingen, opgericht in 2007
		Stichting Duurzaam Texel	Stichting opgericht in 2000; in het bestuur zitten tal van maatschappelijke organisaties; in totaal twaalf mensen die zich namens de stichting inzetten
Markt	Toerisme	Stichting Waddenfederatie	Samenwerkingsverband van de VVV's van de vijf Waddeneilanden. Per vestiging verschillende medewerkers
		De bruine vloot	Professionele passagiersvaart met traditionele zeilschepen en motorschepen, ongeveer 500 in Nederland, bv gerestaureerde vissersvaartuigen en voormalige vrachtschepen, zoals botters, kotters, klippers en tjalken. In 2009 in Nederland 1,2 miljoen overnachtingen en totale omzet 55 miljoen euro
		Toeristische bedrijven (op de eilanden)	Bedrijven die zich richten op het faciliteren van recreanten en toeristen
	Agrarische ondernemers	Vereniging van oevereigenaren	Vereniging opgericht in 1975 (als opvolger van de Vereniging van Delimitanten). Zeven bestuursleden
		Akkerbouw (aan de kust)	Bevindt zich langs de kust van Groningen en Friesland; het gaat vooral om verbouwen van bollen en waddenpeen
		LTO Noord	Agrarische ondernemersorganisatie in de negen provincies boven de Maas. 21.000 leden
	Visserij	Visserij: mosselen, kokkels,	Van oudsher belangrijk voor het gebied, vooral in

Hoofd-categorie	Subcategorie	Organisatie	Omschrijving
		garnalen	Wieringen, Harlingen, Dongeradeel en De Marne; staat recent onder druk; mechanische kokkelvisserij sinds 2005 verboden
		Nederlandse Visserijbond	Vereniging en belangenorganisatie opgericht in 1936; zes secretariaatleden, negen afdelingen en beheersgroepen
		Productschap Vis	Publieksrechtelijke bedrijfsorganisatie waarin belangenverenigingen, werknemers en ondernemers van de vissector vertegenwoordigd zijn
	MKB overig	Zandwinbedrijven	Sinds 1999 winnen bedrijven alleen nog zand uit onderhoud aan de vaargeulen; in 2008 ongeveer 0,48 miljoen ton
		Schelpwinbedrijven	Bedrijven hebben in 2008 119.600 m3 schelpen gewonnen
		Stichting Waddengroep	Stichting, ondersteunt door ondernemers en overheden; houder van het merk Waddengoud
		Wadden Sea Forum	Onafhankelijk platform van stakeholders uit verschillende sectoren (landbouw, energie, visserij, industrie, havens, natuur, toerisme)
		Kamer van Koophandel (Noord Nederland, Noordwest Holland)	Instelling voor het bedrijfsleven; twaalf organisaties, 50 kantoren
		Duurzaamheidscentrum Lauwersoog	Aanjager voor duurzame projecten in de regio; nog in oprichting; bestuur van vijf leden
	Grote bedrijven	NAM	Bedrijf opgericht in 1947; boort sinds de jaren '80 op Ameland en in Noord-Friesland naar aardgas; zoekt naar mogelijkheden om de overige gasvoorraad in het gebied (naar schatting 20 miljard kubieke meter) te exploiteren; 1800 medewerkers
		Gasunie	Bedrijf opgericht in 1963; richt zich op gastransport- en infrastructuuractiviteiten; netwerk beheerd door Gas Transport Services BV; 1800 medewerkers, omzet 1,5 miljard
		Gasterra	Internationaal opererende handelsonderneming in aardgas; vroeger onderdeel van Gasunie; 176 medewerkers, omzet 24 miljard; aandeelhouders: Nederlandse staat (10%) Energie Beheer Nederland BV(40%), Shell (25 %), Esso (25 %)
		Frisia Zout BV	Bedrijf dat per jaar één miljoen ton zout verkoopt; onderdeel van K+S Salz (2300 medewerkers, omzet 545 miljoen). Omzet 22,3 miljoen in 2009
		Omrin	Bedrijf opgericht in 2005 uit Fryslân Milieu en Afvalsturing Friesland; 550 medewerkers
	Havens	Industriehavens (Den Helder, Harlingen, Delfzijl, Eemshaven)	Vervullen een belangrijke functie in de regionale economie; dienen als overslag van agrarische producten, vis, hout, zand, grind, schelpen, brandstoffen en chemicaliën (in 2008: 0,3 miljoen ton Den Helder, 1 miljoen ton Harlingen, 3,3 miljoen

Hoofd-categorie	Subcategorie	Organisatie	Omschrijving
			ton Delfzijl/Eemshaven)
		Haven- en Scheepvaart Vereniging Den Helder	Belangenvereniging; ongeveer 120 leden
		Groningen Seaports	Beheerder van de havens Delfzijl en Eemshaven en de omliggende geclusterde bedrijventerreinen; onderhouden door de provincie Groningen (50 %), gemeente Delfzijl (30 %) en de gemeente Eemshaven (20 %)
		Wagenborg passagiersdiensten bv	Bedrijf met circa 85 medewerkers en modern materiaal; ISM gecertificeerd
		Rederij Doeksen	Bedrijf opgericht in 1908; Onderdeel van Koninklijke Doeksen BV te Rotterdam; ISO 9002 en ISM gecertificeerd
		Veerdienst Teso	Bedrijf opgericht in 1907; heeft ongeveer 3.000 aandeelhouders, vervoerde in boekjaar 2008/ 2009 3.5 miljoen passagiers
		Rederij Eigen Veerdienst Terschelling BV	Nieuw bedrijf dat beoogt om via aandeelhouderschap door de eilanders bestuurd te worden
	Bedrijfs-verenigingen	VNO - NCW Noord	Ondernemersorganisatie; vertegenwoordigt 12.000 bedrijven; heeft 1.300 persoonlijke leden
		Havengerelateerde bedrijven en toeleveranciers (Den Helder, Harlingen, Delfzijl, Eemshaven)	In clusters georganiseerd rondom de verschillende industriehavens
		Energy Valley	Stichting opgericht in 2003, gefinancierd door Samenwerkingsverband Noord-Nederland; 18 medewerkers
		SBE	Bedrijvenvereniging voor de Eemshaven; ongeveer 90 leden
		MKB (Noord en Noord-Holland)	Koninklijke Vereniging; vertegenwoordigt 150 branches en 600 ondernemersverenigingen

3.3 Processtappen naar een Maatschappelijk Forum

We stellen voor de selectie van stakeholders voor het Maatschappelijk Forum volgens een bepaalde procedure te laten verlopen:

- In Regionale Stuurgroep iedereen intuïtief een paar voorkeuren laten aangeven;
- Discussiëren om welke partners je absoluut niet heen kunt gezien hun invloed in de regio;
- De set die zo ontstaat systematisch toetsen aan de criteria;
- Dan de totale lijst van stakeholders nog eens bezien en partijen selecteren die ook goede kans maken aan de criteria te voldoen;
- In deze lijst een prioriteitsvolgorde aanbrengen van partijen die meer en minder goed aan de criteria voldoen;
- De eerste twintig kiezen;
- Voor nr. 21 apart over een goede, onafhankelijke voorzitter nadenken.

Wat betreft de spreiding over organisaties zouden bepaalde quota/contingenten kunnen worden afgesproken:

- De helft 'usual suspects' en de helft onbekende namen (10/10)
- Minimaal 40% vrouwen (= acht)
- Minimaal vier personen onder de 30 jaar
- Verdeling over categorieën van stakeholders als in figuur 3.1.

vijf personen vanuit Natuur Landschap Milieu	vijf personen vanuit Grote bedrijven Havens MKB (Marktpartijen die onafhankelijk zijn van natuurwaarden)
vijf personen vanuit Verenigingen van woningeigenaren, verenigingen van huurders Dorpsraden Recreanten-clubs /watersport Media	vijf personen vanuit Agrarische ondernemers Toerisme Visserij (Marktpartijen die baat hebben bij goed functionerende natuur)

Figuur 3.1

Matrix met soorten stakeholders als basis voor Maatschappelijk Forum

3.4 Taakomschrijving voor het Maatschappelijk Forum

De taken van het Maatschappelijk Forum moeten goed worden afgebakend en vastgelegd bij de instelling van het Maatschappelijk Forum. Tabel 3.3 geeft een overzicht van rollen die het forum wel en niet kan vervullen. Dit kan nader worden uitgewerkt in de communicatie-participatiestrategie.

Tabel 3.3

Mogelijke afbakening van taken van het Maatschappelijk Forum

Waarschijnlijk wel mogelijk	Waarschijnlijk niet mogelijk
• Informeel adviseren van stuurgroep aan de hand van tussenproducten kerngroep • Voelhorens, sonderen, proefballonnen, laten horen wat er leeft. • Begin van een netwerk • Ideeën hoe je draagvlak en innovatie kunt aanpakken • Eerste toetsing van communicatie-participatiestrategie	• Besluiten nemen: zijn overheden voor • Formele adviezen: zijn andere raden voor • Groepen vertegenwoordigen in een onderhandeling: leden zijn niet formeel afgevaardigd vanuit die groepen, procedure van aanstelling klopt niet. Burgers worden vertegenwoordigd door politiek/overheid. Voor georganiseerd bedrijfsleven en NGO-coalities kan dit soms wel. • Draagvlak leveren: te kleine groep, niet representatief • Innovatie, creatieve sessies: ander type mensen nodig dan diplomatieke en gezaghebbende personen • Informeren van achterban: te zware taak, kan alleen informeel

Een mogelijke taak van het Maatschappelijk Forum zou kunnen zijn het informeel adviseren van de regionale stuurgroep. Deze taak zou echter conflicteren met het plan het forum formeel in te stellen door de regionale stuurgroep. Het formeel maken van het Maatschappelijk Forum kan averechts werken op het functioneren ervan door een passievere deelname en minder creativiteit. De leden moeten zich vrij voelen om met veel andere mensen over het Maatschappelijk Forum te praten. Een voornamelijk informeel functionerend

Maatschappelijk Forum kan krachtiger en flexibeler zijn. In de taakomschrijving kan expliciet gemaakt worden dat het informeel functioneren van de forumleden een belangrijke voorwaarde is voor optimale effectiviteit van het Maatschappelijk Forum.

In de voorbereidende gesprekken is door enkele vertegenwoordigers van de stakeholders een voorkeur voor een flexibel Maatschappelijk Forum uitgesproken. Dit komt overeen met de voorgestelde nadruk op informele regels: een beroep doen op het eigen verantwoordelijkheidsgevoel van forumleden om de juiste personen mee te nemen en naar de bredere achterban terug te koppelen. In de gesprekken werd ook om voldoende ondersteuning van de forumleden gevraagd. Dit zou onder andere kunnen bestaan uit de afspraak van leden uit de regionale stuurgroep en/of het programmateam om bereid te zijn mee te gaan naar bijeenkomsten met de achterban van de forumleden.

3.5 Aanvullende activiteiten naast het Maatschappelijk Forum

Welk deel van de maatschappij wordt bereikt met deze samenstelling van het Maatschappelijk Forum, en welk deel niet? Uit de taakafbakening voor het Maatschappelijk Forum komen twee belangrijke conclusies naar voren:

- Voor innovatie en creatieve sessies is een ander type mensen nodig dan gevestigde autoriteiten en mensen met een groot netwerk: innovatieve eenlingen, mensen met creatieve beroepen, en mensen van buiten het Waddengebied.
- Het Forum kan geen regionaal draagvlak leveren: de groep is niet representatief vanwege het kleine aantal stakeholders en vanwege de procedure waarmee de groep is samengesteld (niet via open verkiezingen).

Het Maatschappelijk Forum zal niet vanzelf een bron van creativiteit en innovatie vormen. Om creativiteit en innovatie te stimuleren dienen specifieke processen georganiseerd te worden met karakteristieke personen en speciale werkvormen. Dit wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 4 (paragraaf 4.3).

Welke stakeholders worden waarschijnlijk minder goed vertegenwoordigd door het Maatschappelijk Forum en hoe kunnen deze groepen alsnog worden betrokken? Vertegenwoordiging in het forum is nu vooral bepaald door:

- *Organisatiegraad*: is een groep mensen verenigd in een stichting, vereniging of andere organisatievorm?
- *Zichtbaarheid*: is er een website van de organisatie? In hoeverre richt de organisatie zich op de overheid? Is de organisatie vooral gericht op eigen leden of ook op netwerken en belangenbehartiging? Hoeveel leden heeft de organisatie?

De groepen die niet vertegenwoordigd zijn, zijn in de eerste plaats ongeorganiseerde burgers en bedrijven. In de tweede plaats zijn organisaties ondervertegenwoordigd als ze vooral intern gericht zijn en minder gericht zijn op externe netwerken. Bij natuurorganisaties zie je het omgekeerde: netwerken, lobbyen en publiekscommunicatie zijn hun belangrijkste middelen om iets te bereiken en deze worden ten volle benut, waardoor ze erg zichtbaar zijn in de stakeholderanalyse. Voor de landbouwsector geldt ook dat hun lobby over het algemeen goed georganiseerd is.

Burgers zijn ook vaak lid van belangenorganisaties, en daarnaast zijn ze als werknemers en werkgevers in zekere zin al vertegenwoordigd. Ze zijn het minst goed vertegenwoordigd in hun hoedanigheid als bewoners: te denken val dus aan het benaderen van buurtverenigingen, dorpsraden, verenigingen van eigenaren en huurders. Dit soort verenigingen is vaak intern en lokaal gericht. Een uitzondering daarop vormen de bewoners van de Waddeneilanden, die actiever bij de discussies worden betrokken.

Ook het midden- en kleinbedrijf is minder goed vertegenwoordigd. Er zijn voor de hand liggende koepels zoals Kamers van Koophandel en VNO NCW, maar omdat die ook de grote bedrijven vertegenwoordigen, het bedrijfsleven heel divers is en soms tegengestelde belangen kan hebben (bijvoorbeeld het toerisme tegenover een grootschalige horizonvervuiler), is het moeilijk om ze als geheel te vertegenwoordigen. Er zijn sectoren die iets beter georganiseerd lijken (toerisme, scheepvaart, havens), en sectoren die minder overzichtelijk zijn (visserij, zand- en schelpenwinning, MKB-overig). Volgens een recent rapport van de Waddenacademie zijn de volgende sectoren het meest belangrijk in het Waddengebied (Van Dijk et al., 2009; Broersma, 2009):

- Landbouw
- Visserij
- Recreatie en toerisme
- Energie
- Havengebonden activiteiten

Verder staat Noord-Nederland vanouds bekend om de agro-food sector en is de sector watertechnologie in opkomst. Een nadere analyse van het bedrijfsleven in het Waddengebied is gewenst; waarschijnlijk kan dit voor een groot deel op basis van beschikbare (bedrijfseconomische) literatuur.

Manieren om deze minder goed vertegenwoordigde groepen te betrekken worden verder uitgewerkt in hoofdstuk 5.

4 Uitgangspunten voor een communicatie- en participatie strategie

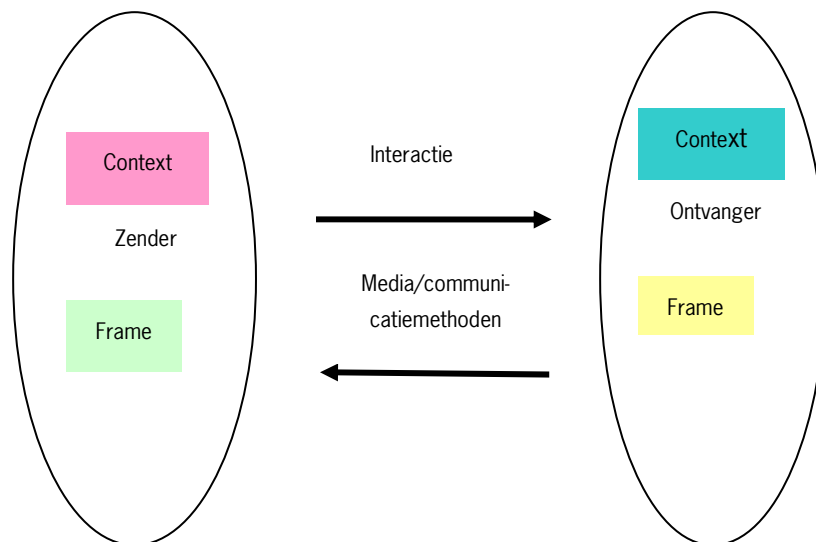
Het ontwikkelen van een communicatie-participatiestrategie is niet iets wat eenmalig aan het begin van het Deelprogramma Wadden plaats kan vinden. Gedurende de uitvoering van de verkenningen zullen nieuwe inzichten wat betreft veiligheid en natuur, inclusief de inbreng van stakeholders hierbij, leiden tot een aanpassing en nadere uitwerking van de communicatie-participatiestrategie. Deze steeds in ontwikkeling zijnde strategie dient gebaseerd te zijn op een aantal gedeelde uitgangspunten ten aanzien van communicatie en participatie. Deze uitgangspunten of kernwaarden dienen door regionale stuurgroep zelf vastgesteld te worden. Dit hoofdstuk biedt een aantal handvatten.

Communicatie, participatie en draagvlak zijn containerbegrippen die voor velerlei uitleg vatbaar zijn en in verschillende vormen voor kunnen komen. Verkeerde verwachtingen kunnen zowel bij burgers als bij bestuurders tot een averechts effect van de communicatie leiden. Voor de communicatie- en participatiestrategie is het belangrijk ze uiteen te rafelen in verschillende fasen en vormen, en het daarover ook onderling eens te worden. Daarom gaan we in dit hoofdstuk uitgebreid in op de begrippen. We maken expliciet wat verstaan zou kunnen worden onder begrippen als communicatie, participatie, draagvlak, en wat de relatie is tussen deze begrippen (4.1). Vervolgens geven we in paragraaf 4.2 een aantal generieke handvatten om de communicatie-participatiestrategie in de toekomst continu door te kunnen ontwikkelen. In paragraaf 4.3 gaan we nader in op het aanboren van creativiteit en innovatie gezien de nadruk die dit aspect krijgt in het advies van het Overlegorgaan Water en Noordzee aan de gebiedsgerichte Delta deelprogramma's.

4.1 Communicatie, participatie, draagvlak en betrokkenheid

4.1.1 Communicatie als een interactief proces

Communicatie is het uitwisselen van gedachten en onderhouden van contacten met als doel het beïnvloeden van kennis, houding of gedrag. Communicatie is een interactief proces (zie figuur 4.1). Een zogenaamde 'zender' stuurt een 'boodschap' die vervolgens wordt geïnterpreteerd door een 'ontvanger'. Met interpretatie wordt bedoeld dat de ontvanger altijd zijn/haar eigen beeld vormt van de boodschap, afhankelijk van zijn/haar 'frame' (of wereldbeeld) dat gevormd wordt door bestaande kennis, persoonlijke ervaringen, waarden en belangen.

Figuur 4.1

Communicatie als interactief proces

De interpretatie kan sterk verschillen van wat de zender ermee heeft bedoeld, en is mede afhankelijk van de context waarin de communicatie plaatsvindt (communicatie is geen geïsoleerde activiteit). Het gevolg hiervan is dat je er als zender van een boodschap nooit zeker van kunt zijn dat die boodschap zo wordt geïnterpreteerd als je bedoeld had. Het organiseren van feedback, een reactie op de boodschap, is dan ook belangrijk om te checken hoe de boodschap overkomt. Verder is het belangrijk je te realiseren dat er sprake kan zijn van bedoelde en onbedoelde communicatie.

4.1.2 Participatie

Participatie en communicatie zijn sterk met elkaar verbonden en worden in de praktijk vaak door elkaar gebruikt. Het gezamenlijk genereren van creatieve ideeën en het creëren van draagvlak en betrokkenheid vergen een actieve vorm van communicatie, in dit rapport aangeduid met participatie. In het Deltaprogramma Wadden kan participatie opgevat worden als het proces waarin burgers, maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven actief bijdragen aan activiteiten van het Deltaprogramma Wadden gericht op veiligheid en (natuur)monitoring.

4.1.3 Waarom participatie?

De redenen om participatie in het Deltaprogramma te organiseren kunnen onderverdeeld worden in principiële, praktische en pragmatische redenen:

- Het is een democratisch recht om als burger invloed te hebben op datgene wat iemands leefomgeving beïnvloedt (*principiële reden*);
- Verbeteren van de relatie tussen burger en bestuur: beleid sluit beter aan bij de manier waarop burgers het Waddengebied beleven en de problemen die zij ondervinden. Hierdoor wint het beleid aan legitimiteit (*principiële reden*);
- Verbeteren van de kwaliteit van de resultaten: benutten beschikbare kennis, ervaring en creativiteit van belanghebbenden. Twee weten meer dan één (*praktische reden*);
- Gezamenlijk product: Draagvlak bij en betrokkenheid van betrokkenen neemt toe. De resultaten van het Deltaprogramma worden daardoor meer gezien als gezamenlijk product (*pragmatische reden*);

- Soepelere uitvoering/verkorten van de tijdsduur van het proces: hoewel de voorbereiding van interactief beleid/kennis- of strategieontwikkeling meer tijd kost, wordt dat naar verwachting goedge maakt door een soepeler verloop van de uitvoering (bijvoorbeeld minder bezwaarschriften) (*pragmatische reden*).

In het Plan van Aanpak dient de regionale stuurgroep de redenen achter een participatieve aanpak expliciet te maken.

4.1.4 Draagvlak

Volgens het advies van het Overlegorgaan Water en Noordzee zou draagvlakontwikkeling een belangrijk argument zijn om participatie te organiseren. Volgens Van Dale is de betekenis van maatschappelijk draagvlak 'ondersteuning, goedkeuring door de gemeenschap'. De term wordt vooral gebruikt als aanduiding voor de positieve respons op een bepaald initiatief van een overheid. Indien burgers een beleid of strategie ondersteunen, dan vormt dit een legitimatie voor instanties om dit beleid of strategie uit te voeren. Bij draagvlak kan het gaan om acceptatie, waardering of ondersteuning.

Het draagvlak kan betrekking hebben op verschillende aspecten van het beleid (Aarts en Van Woerkum, 1994). Zo kan de acceptatie betrekking hebben op 1) de probleemdefinitie zoals die wordt gehanteerd, 2) de concrete beleidsmaatregelen of 3) de uiteindelijke ingrepen. Stakeholders in het Waddengebied kunnen bijvoorbeeld de probleemdefinitie niet accepteren omdat zij vraagtekens zetten bij het gehanteerde veiligheidsniveau, de keuze voor een bepaald toekomstscenario of het streefbeeld voor de natuur. Als er wel draagvlak is voor de probleemdefinitie kan er nog onenigheid zijn over welke beleidsmaatregelen de voorkeur verdienen en welke concrete ingrepen er nodig zijn. Bij de acceptatie van concrete ingrepen speelt het NIMBY-syndroom (Not In My Back Yard) een belangrijke rol.

Daarnaast is het belangrijk om duidelijk voor ogen te hebben op welk niveau draagvlak gewenst is. Zo benadrukt het advies van het Overlegorgaan Water en Noordzee vooral het draagvlak in de maatschappij. Het betrekken van de bevolking en maatschappelijke organisaties zal moeten leiden tot acceptatie onder deze groepen. Er kunnen nog twee andere vormen van draagvlak worden onderscheiden: politiek-bestuurlijk en cultureel. Hoewel algemeen geaccepteerd wordt dat politiek-bestuurlijk draagvlak noodzakelijk is, is de aandacht voor het cultureel draagvlak vaak gering. Deze vorm van draagvlak geeft aan in hoeverre het beleid aansluit op de cultuur, ofwel de heersende normen en waarden. Hierbij staan ethische vragen centraal over bijvoorbeeld de rol die de mens inneemt in de natuur. Zowel natuur als veiligheid, twee sleutelbegrippen in het Deltaprogramma Wadden, roepen veel ethische vragen op en worden op zeer uiteenlopende manieren beleefd. Het is daarom belangrijk om naast het politieke en maatschappelijke draagvlak aandacht te besteden aan de culturele acceptatie.

Tot slot willen we over het begrip draagvlak opmerken dat een grote inspanning voor maatschappelijke participatie niet zonder meer tot een breed draagvlak zal leiden. Het is voor een deel een onstuurbaar proces, afhankelijk van veel bekende en onbekende factoren. Door een transparant en responsief proces te organiseren wordt de kans op draagvlak wel vergroot. Het creëren van betrokkenheid is hierbij essentieel.

4.1.5 Betrokkenheid

Er zijn veel verschillende motieven voor betrokkenheid mogelijk, waaronder bijvoorbeeld emotionele betrokkenheid bij de Wadden. Betrokkenheid kan worden gestimuleerd door vormen van medeverantwoordelijkheid en zelfsturing mogelijk te maken. Het creëren van betrokkenheid vergt een actieve vorm van participatie. Echter, betrokkenheid bij een gebied en/of het besluitvormingsproces hoeft niet te

leiden tot een groter draagvlak. Soms is juist de betrokkenheid een argument voor verzet tegen concrete maatregelen.

4.1.6 Passieve en actieve vormen van participatie

Voor het organiseren van participatie binnen het Deelprogramma Wadden is het belangrijk om steeds weer een bewuste keuze te maken voor een bepaald type participatie passende bij een specifieke fase binnen het programma. Er zijn namelijk meer actieve vormen van participatie mogelijk (zelfbeheer, meebeslissen, coproduceren) maar ook passievere vormen van participatie (adviseren, raadplegen, informeren). Om actieve en passieve vormen van participatie in beeld te brengen maken we hier gebruik van een participatieladder (zie tabel 4.1)

Tabel 4.1

Treden op de participatieladder (Bron: website <http://www.movisie.nl/>)

Trede	Omschrijving	Middelen
informeren	Politiek en bestuur bepalen zelf de agenda voor besluitvorming en houden betrokkenen op de hoogte. Betrokkenen hebben geen inbreng in de beleidsontwikkeling. De participant is toehoorder.	informatieavonden, huis-aan-huisblad, campagnes, excursies <i>(bij publicatie PvA)</i>
raadplegen	Politiek en bestuur bepalen in hoge mate zelf de agenda, maar zien betrokkenen als gesprekspartners bij de ontwikkeling van beleid. De politiek verbindt zich niet aan de resultaten van de gesprekken. De participant is geconsulteerde.	inspraakavonden, hoorzittingen, digitale peilingen, enquêtes, prijsvragen, debatten, groepsgesprekken, keukentafelgesprekken, interactieve websites <i>(tijdens onderzoeken)</i>
adviseren	Politiek en bestuur stellen in beginsel de agenda samen, maar betrokkenen gelegenheid bieden om problemen aan te dragen en oplossingen te formuleren, waarbij deze ideeën een volwaardige rol spelen in de ontwikkeling van beleid. De politiek verbindt zich in principe aan de resultaten, maar kan bij de uiteindelijke besluitvorming hiervan (beargumenteerd) afwijken. De participant is adviseur.	adviesraden, wijk- en dorpsraden, expertmeetings, rondetafelgesprekken, Maatschappelijk Forum <i>(na opstellen PvA)</i>
coproduceren	Politiek, bestuur en betrokkenen komen gezamenlijk een agenda overeen, waarna samen naar oplossingen gezocht wordt. Doel is gezamenlijk nieuwe innovatieve kennis te genereren, plannen te ontwerpen en/of besluiten te nemen. De politiek verbindt zich aan deze oplossingen met betrekking tot de uiteindelijke besluitvorming. De participant is samenwerkingspartner.	overleggroepen, convenanten, werkateliers, projectgroepen, workshops of andere typen interactieve bijeenkomsten <i>(bij gebiedsgerichte projecten, oplossingsgericht)</i>
meebeslissen	Politiek en bestuur laten de ontwikkeling van en de besluitvorming over aan de betrokkenen, waarbij het ambtelijk apparaat een adviserende rol vervult. De politiek neemt de resultaten over, na toetsing aan vooraf gestelde randvoorwaarden. De participant is medebeslisser.	stuurgroep, medezeggenschapsraad, (bindend) referendum <i>(op de eilanden)</i>
zelfbeheer	Groepen nemen zelf het initiatief om in eigen beheer voorzieningen tot stand te brengen en te onderhouden. Politiek en bestuur zijn hier niet bij betrokken.	Amsterdamse Doe-Het-Zelf Maatschappij, Golfresidentie Dronten, Experiment Gaasterland

Elk van deze niveaus van participatie vraagt een specifiek ontwerp. Communicatie speelt een belangrijke rol in elk type participatie. Goede informatievoorziening is bijvoorbeeld een voorwaarde voor het realiseren van actieve participatie.

Actieve participatie/co-creatie is niet per definitie beter dan consulteren. De ervaring laat zien dat voor draagvlakontwikkeling en het genereren van creatieve/ innovatieve ideeën een actieve vorm van participatie nodig is. Een actieve vorm van participatie is echter alleen relevant indien:

- er ruimte is voor invloed van stakeholders;
- er commitment is ten aanzien van aanpak, eigen rol en proces;
- het gaat om een complex, urgent vraagstuk waarvoor nog geen oplossing klaar ligt;
- er een gevoelde meerwaarde is van actieve participatie;
- organisatorische randvoorwaarden zijn vervuld (geld, tijd, facilitatie).

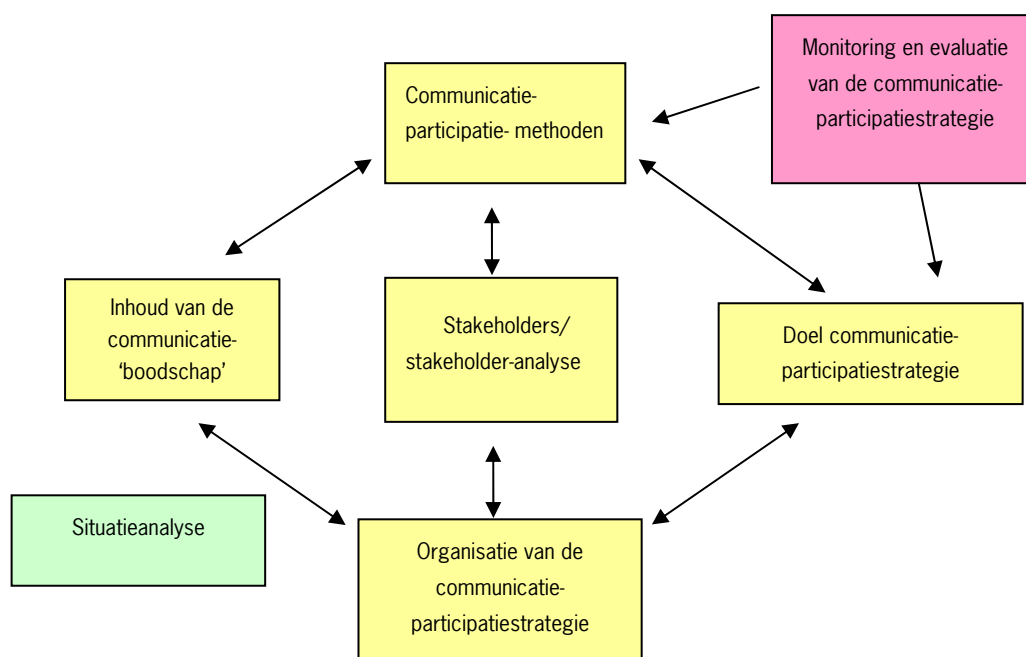
Bij de keuze voor een bepaalde vorm van participatie en het organiseren ervan is het belangrijk om te beseffen dat er grenzen zijn aan participatie (Ovaa et al., 2009). Iedere stakeholder loopt tegen andere grenzen aan. Zo blijkt het dat het voor politieke bestuurders moeilijk is om zich te committeren aan een participatieproces omdat de uitkomsten nog niet duidelijk zijn. Burgers worden vaak begrensd door een gebrek aan vertrouwen in de overheid en een gebrek aan kennis over de inhoud en de procedures van de participatie. Naast de verschillende belangen heeft men dus ook te maken met de verwachtingen van de stakeholders over hun rol en mogelijkheden in het proces.

Welke grenzen de stakeholders zien hangt af van de participatievorm. Bij een actiever participatietraject is de gevraagde investering in tijd en moeite groter, waardoor de verwachtingen rondom de effecten van het proces toenemen. Ook kan er klankbordmoeheid optreden bij de betrokkenen. In het Waddengebied is het gevaar hiervoor vooral groot onder eilandbewoners. Het succes van een participatieproces staat of valt dan ook met een goede regie, veel vertrouwen tussen de stakeholders en uitvoerbare uitkomsten.

4.2 Verder ontwikkelen van de communicatie-participatiestrategie

4.2.1 Bouwstenen voor een communicatie-participatiestrategie

Gedurende de uitvoering van de verkenningen, zullen nieuwe inzichten wat betreft veiligheid en natuur, inclusief de stakeholders hierbij leiden tot een aanpassing en nadere uitwerking van de communicatie-participatiestrategie 'learning by doing', gebruikmakend van de bouwstenen van een communicatie-participatiestrategie zoals weergegeven in figuur 4.2.

Figuur 4.2

Bouwstenen van een communicatie- en participatiestrategie

De bouwstenen van een communicatie-participatiestrategie zijn:

- *Situatieanalyse*: Hierin wordt bijvoorbeeld gekeken naar wat stakeholders zien als knelpunten/opgaven, welke verschillende percepties er zijn over problemen/opgaven, welke trends en externe factoren een rol spelen etc.;
- *Stakeholders en analyse van stakeholders*: Hierin wordt o.a. bepaald wie de relevante stakeholders zijn en waarom, wat hun invloed is, wat hun houding is, wat hun kennisniveau is etc.;
- *Doelen van de communicatie-participatiestrategie*: Keuzes met betrekking tot de doelen kunnen liggen in de sfeer van informeren, consulteren coproduceren, overtuigen, houdingsverandering etc. (zie 4.1);
- *Communicatie-participatiemethoden*: Keuzes voor methoden hangen af van aspecten als doelen van de strategie, karakteristieken van de stakeholders, beschikbare middelen (zie 4.2.2);
- *Inhoud*: Keuzes voor de feitelijke informatie, maar ook relationele en emotionele aspecten worden meegenomen;
- *Organisatie*: Keuzes ten aanzien van organisatie, planning en financiering van de communicatie-participatiestrategie;
- *Monitoring en evaluatie* van de communicatie-participatiestrategie: Keuzes over activiteiten om de progressie in beeld te krijgen en om achteraf na te gaan of en in hoeverre de doelen zijn behaald.

Deze verschillende bouwstenen beïnvloeden elkaar wederzijds. Een verandering in betrokken stakeholders vraagt herziening van communicatieboodschap, doelen en/of methodekeuze. Ter bevordering van de vorming van ideeën wordt de bouwsteen 'communicatie-participatiemethoden' hierna verder uitgewerkt met nadruk op relatief nieuwe media en methoden voor burgerparticipatie.

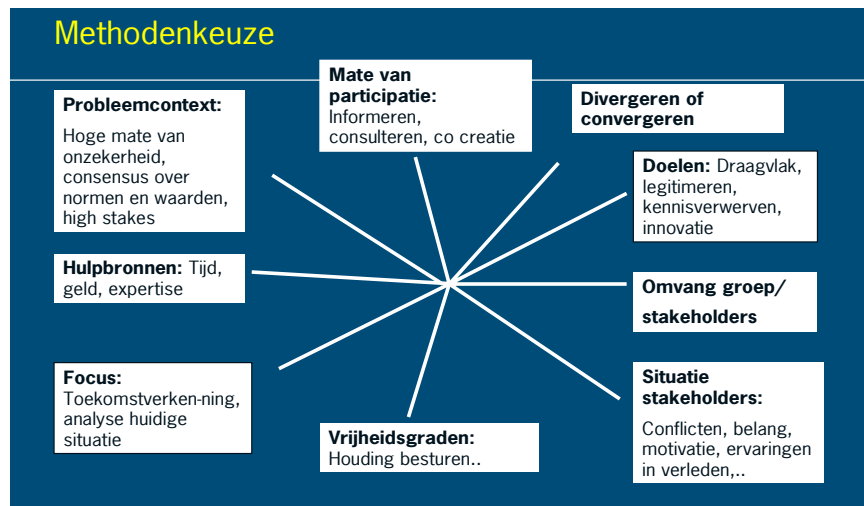
4.2.2 Keuze van communicatie- en participatiemethoden

De keuze van communicatie- en participatiemethoden is afhankelijk van verschillende aspecten (zie ook figuur 4.3):

- Eigenschappen van de stakeholders (kennis, houding en/of gedrag; ervaringen uit het verleden),
- Omvang van stakeholdergroep(en),

- Karakteristieken van methoden (visueel, oraal etc.),
- Beschikbare middelen,
- Focus op toekomst of het hier en nu,
- Mate van participatie,
- Probleemcontext.

Tabel 4.2 geeft een overzicht van mogelijk relevante communicatie- en participatiemiddelen.

Figuur 4.3

Overwegingen bij de keuze van communicatiemiddelen

Tabel 4.2*Overzicht van mogelijk relevante communicatie- en participatiemethoden*

Methode	Omschrijving	Type doelgroep	Type participatie	Mogelijk resultaat	Geschikt voor creativiteit en innovatie?	Benodigde middelen (tijd, geld, facilitatie-competenties)
Road shows	Met informatie op markten en/of boten plaatsen aandoen	Bewoners Recreanten	Informeren Raadplegen	Bewoners weten van het proces en de mogelijke plannen	Nauwelijks	Aansprekend informatie materiaal Tijd ++, Geld ++
Panel-interviews op radio/ regionale tv	Stakeholders en/of bestuurders organiseren en geven interviews	Bewoners	Informeren	Bewoners weten van het proces en de mogelijke plannen	Nee	Woordvoerder of persvoorlichter Tijd -, Geld -
Lobby	Beïnvloeden van besluitvorming	Georganiseerde stakeholders uit maatschappelijk middenveld en markt	Raadplegen Adviseren coproduceren	Belang van stakeholder wordt onderdeel besluitvorming	Nauwelijks	Lobbyisten Tijd ++, Geld -
Inloop-avonden	Informeel informatie bijeenkomst met veel individueel contact	Bewoners	Informeren	Bewoners weten van het proces en de mogelijke plannen	Nauwelijks	Goed geïnformeerde voorlichters, Tijd+, Geld-
Keukentafelgesprekken	Informeel individuele gesprekken	Bewoners	Informeren Raadplegen	Inzicht in behoeften en belangen bewoners	Nauwelijks	Tijd +, Geld-
Burgerpanel	(Willekeurig) gekozen burger vertegenwoordigers	Bewoners	Raadplegen Adviseren	Advies over lopende zaken	Ja	Tijd +, Geld -
Media contacten	Aangaan van relaties met verschillende (regionale) media	Alle stakeholders	Informeren Adviseren	Media weten van het proces en de mogelijke plannen	Nee	Communicatie-medewerkers/-bureau Tijd ++, Geld -
Scenario-workshops	Verkennen van strategieën voor de toekomst en mogelijke gevolgen	(Ervarings)deskundigen	Coproduceren	Verschillende mogelijke vooruitzichten op de toekomst	Ja	Moderator Tijd ++, Geld +
Ontwerp ateliers/schetsschuit	Gezamenlijk verschillende ontwerpen maken voor het gebied	Alle stakeholders	Coproduceren	Verschillende toekomst ontwerpen voor het gebied	Ja	Moderator Tijd ++, Geld +

Methode	Omschrijving	Type doelgroep	Type participatie	Mogelijk resultaat	Geschikt voor creativiteit en innovatie?	Benodigde middelen (tijd, geld, facilitatie-competenties)
Nieuwsbrieven	Regelmatige publicatie met de stand van zaken	Alle stakeholders	Informeren	Burgers weten van het proces en de mogelijke plannen	Nee	Communicatie-medewerkers/-bureau Tijd +, Geld ++
Risico-kaarten	Via kaarten laten zien wat de kansen en gevolgen van overstromingen zijn	Bewoners	Informeren	Bewoners weten wat (voor henzelf) de risico's van overstromingen zijn	Nee	Tijd -, Geld +
Focusgroepen	Groepsinterviews met open vragen	Kleine homogene groepen (ervarings)- deskundigen	Raadplegen	Inzicht in verschillende percepties op gebied, problemen en oplossingen	Ja	Moderator Tijd +, Geld -
Verhalen wedstrijd	Vergaren van verhalen over de relatie met de Waddenzee	Bewoners Recreanten	Raadplegen	Inzicht in de (emotionele) waarde die bewoners toekennen aan het gebied	Ja	Tijd -, Geld -
Wedstrijd gebieds-inrichting	Vergaren van voorstellen om problemen in het gebied aan te pakken	Mogelijk onder studenten, scholieren en wetenschappers of onder gehele bevolking	Raadplegen	Inzicht in mogelijke innovatieve oplossingen voor het gebied	Ja	Tijd -, Geld -
Belevings-onderzoek	Met vragenlijsten de perceptie op veiligheid en natuur onderzoeken	Bewoners Recreanten	Raadplegen	Inzicht in beleving van veiligheid en natuur	Nee	Tijd++, Geld+

4.2.3 Scala van methoden voor burgerparticipatie

Er zijn de afgelopen jaren veel mogelijkheden ontwikkeld om burgers te betrekken. Een overzicht van enkele vormen die relevant kunnen zijn voor het Deltaprogramma Wadden wordt gegeven in tabel 4.3 Een uitgebreid overzicht van participatiemethoden is te vinden in bijlage 5.

Eén methode is het *burgerpanel*. Met deze methode wordt getoetst of beleidsmakers informatie missen door feedback vanuit het perspectief van burgers te organiseren (<http://www.publiek-politiek.nl/>). Een burgerpanel is van oorsprong een groep van acht tot twaalf mensen die informatie, ervaringen en opvattingen uitwisselen over een samenhangend onderwerp. Een burgerpanel kan één keer bij elkaar komen, maar ook meerdere keren of zelfs in een serie bijeenkomsten. Wanneer een burgerpanel permanent wordt ingesteld krijgt hij het karakter van een adviesraad. Een voorbeeld daarvan is te vinden in Rotterdam (<http://www.burgerpanelrotterdam.nl/>). Dergelijke permanente burgerpanels hebben een groter aantal leden, bijvoorbeeld 15 of 30.

Een probleem bij het discussiëren met burgers is soms dat ze een kennisachterstand hebben, bijvoorbeeld over technische mogelijkheden of ecologische gevolgen. Bij een burgerpanel kan deze kennisachterstand verkleind worden door de uitgenodigde burgers eerst 'op te leiden' op een zo neutraal mogelijk manier. De panelleden kunnen ook opgeleid worden om voorafgaand aan het debat zelf informatie te verzamelen, bijvoorbeeld via interviews.

Een burgerpanel is een gesloten vorm van participatie. Organisatoren nodigen een beperkte groep burgers uit die niet kan worden beschouwd als representatief voor de bevolking in een bepaald gebied. De resultaten van een burgerpanel kunnen daardoor niet vertaald worden als mening of visie van de bevolking. De resultaten van burgerpanels worden soms wel gevalideerd door een grootschaliger enquête-onderzoek in een representatieve steekproef.

Een variatie op het burgerpanel is het digitale burgerpanel: een discussiepanel via internet. Daarmee kan een groep van 200 á 500 burgers worden bereikt. De kwaliteit van het debat is minder hoog dan bij een gewoon burgerpanel. Hoewel bij een digitaal panel meer burgers betrokken zijn, is het evenmin representatief: niet alle burgers zijn op het internet actief. Er zijn veel bureaus die het organiseren van een digitaal burgerpanel aanbieden (bv. <http://www.burgerpanels.nl/index.php>). Veel gemeenten hebben een vast digitaal panel waaronder bijvoorbeeld Leeuwarden (http://www.leeuwarden.nl/live/ondernemers/statistiek/artikel_content.pag?objectnumber=222203&referpagina=21124).

Tabel 4.3

Relevante instrumenten voor burgerparticipatie in het Waddengebied (bron: <http://www.publiek-politiek.nl/>)

Instrument	Omschrijving
Burgerpanel	Een burgerpanel is een groep mensen die informatie uitwisselen over een samenhangend onderwerp. Vaak hebben beleidsmakers al plannen en verschillende mogelijkheden bedacht en/of uitgewerkt. Het burgerpanel reageert dan op deze plannen.
Focusgroep	De term 'focus' suggereert dat een groep mensen met veel diepgang een inhoudelijk scherp omlijnd en beperkt onderwerp bespreekt. Net als een burgerpanel is een focusgroep een kleinschalige, statistisch niet-representatieve vorm van burgerparticipatie. De acht tot twaalf deelnemers van een focusgroep worden geselecteerd op voor het te bespreken onderwerp relevante eigenschappen. Een focusgroep komt meestal één keer bij elkaar en de bijeenkomst duurt tot maximaal drie uur. (vergelijkbaar dus met de Ronde Tafel-gesprekken).
Adviesraad	Een adviesraad is een structureel instrument voor burgerparticipatie. Een adviesraad bestaat uit burgers, benoemd op persoonlijke titel en/of uit vertegenwoordigers van bepaalde organisaties of een bevolkingsgroep. Het doel van een adviesraad is het beleid beter te laten aansluiten bij wat leeft bij de mensen op wie het beleid betrekking heeft. Er zijn twee soorten adviesraden: functionele (bv seniorenraad, sportraad) en territoriale (bv wijkraden).
Burgerjury	Een burgerjury bestaat uit een groep van 12 tot 18 mensen die zoveel mogelijk een afspiegeling is van de groep mensen die met het beleid te maken krijgt. De juryleden zijn geen experts op het gebied van het beleidsdilemma. Zij ontvangen van tevoren wel achtergrondinformatie over het onderwerp. Het burgerjuryproces duurt meerdere dagen. De verhoren van de deskundigen en getuigen zijn in ieder geval openbaar en de beraadslagingen van de jury vaak ook.
Burgerplatform	In een burgerplatform nemen ongeveer honderd burgers en maatschappelijke organisaties deel. Het burgerplatform komt voltallig bijeen voor het kiezen van beleidsonderwerpen; voor de behandeling van een beleidsonderwerp wordt uit het platform een groep van ongeveer twintig deelnemers geselecteerd. Een burgerplatform komt meestal minstens vijf bijeenkomsten van gemiddeld een dagdeel bij elkaar. Het is dus een uitgebreid, structureel instrument, vergelijkbaar met het Maatschappelijk Forum.
Werkatelier	Het doel van een werkatelier is het inzicht in het probleem te verdiepen, oplossingsrichtingen in kaart te brengen en beleidsmaatregelen bij die richtingen te formuleren. In een werkatelier komen bewoners samen met ambtenaren, deskundigen, politiek bestuurders en volksvertegenwoordigers. In de werkbijeenkomsten gaan acht tot twaalf deelnemers gezamenlijk beleidsplannen op een specifiek terrein bedenken en uitwerken.

4.3 Methoden voor aanboren van creativiteit en innovatie

In het Advies van het Overlegorgaan Water en Noordzee aan de gebiedsgerichte Delta deelprogramma's wordt de nadruk gelegd op creativiteit en innovatie. In deze paragraaf geven we een aantal algemene handvatten die gebruikt kunnen worden indien men creativiteit wil stimuleren.

4.3.1 Doelen en beperkingen van een creatief proces

Aandacht voor creativiteit en innovatie kan nieuwe mogelijkheden binnen handbereik brengen, leiden tot nieuwe inzichten en kan vicieuze cirkels in het denken en handelen doorbreken. Echter, creativiteit kan niet bijdragen aan de oplossing van *alle* soorten problemen. Het is goed om na te gaan wanneer het zinvol is een creatief proces op te starten, om onrealistische verwachtingen en teleurstellingen te voorkomen. In de volgende gevallen kunnen nieuwe ideeën geen goede bijdrage leveren (naar Byttebier, 2002):

- Als er belangrijke **informatie** ontbreekt om het onderwerp te begrijpen.
- Als de **motivatie** ontbreekt om het probleem echt aan te pakken.
- Als de ideeën al bestaan maar we **geen keuze** kunnen, mogen of durven maken.
- Als de oplossingsweg al duidelijk is, maar we de **consequentie** niet willen dragen.
- Als de oplossing al duidelijk is, maar we niet in staat zijn de oplossing te **realiseren**.

Vaak herbergen slepende problemen een combinatie van bovengenoemde elementen. Er is dan bijvoorbeeld een gebrek aan motivatie om het probleem echt aan te pakken en een gebrek aan durf om noodzakelijke en onprettige beslissingen te nemen. Het ontbreken van inspirerende ideeën vormt dan niet het probleem en een creatief proces zal dan ook niet leiden tot een oplossing.

4.3.2 Samenstelling van een creatieve groep

Creatieve sessies vragen een relatief kleine groepsgrootte van maximaal twaalf deelnemers. Idealiter is dit een gevarieerde groep waarin de volgende drie typen deelnemers zitting hebben:

- Specialisten in het probleem of de uitdaging in kwestie. Dit kunnen wetenschappelijke experts zijn zoals hydrologen, bodemkundigen of ecologen, maar ook ervaren vissers of waterbeheerders.
- Generalisten. Hierbij valt te denken aan actieve bewoners, vertegenwoordigers van grote bedrijven of van natuur- of milieuorganisaties.
- 'Out of the box' denkende mensen die weinig van het probleem afweten. Voorbeelden hiervan zijn kunstenaars, ontwerpers, architecten, landschapsarchitecten en leden van een innovatieplatform uit het bedrijfsleven.

Hoewel deze laatste groep van relatieve buitenstaanders vaak vergeten wordt, vergroot deze de kwaliteit van het denkproces. Door hun 'onwetendheid' zitten zij nog niet vast in de geijkte denkpatronen en kunnen ze vrijer associëren. Aangezien het Maatschappelijk Forum waarschijnlijk vooral aan deze laatste groep mensen een tekort zal hebben, is het beter om voor de creatieve sessies een werkgroep samen te stellen die deels bestaat uit leden van het forum en deels uit anderen. Op deze manier kan zowel de samenstelling als de grootte van de creatieve groep beter worden aangepast aan het doel. Deze aanpak hoeft niet veel tijd en geld te kosten, enkele sessies kunnen al volstaan om een grote waaier aan mogelijke scenario's te bedenken.

4.3.3 Fasen binnen een creatief proces

Een creatief proces bestaat uit twee belangrijke fasen: divergeren en convergeren. Het *divergeren* heeft als doel een zo groot mogelijke waaier aan ideeën te genereren. Het is hierbij belangrijk dat deze niet direct veroordeeld of beoordeeld worden en dat juist de naïeve ideeën extra aandacht krijgen. Omdat in deze fase de realiteit wel eens uit het oog verloren wordt is het noodzakelijk om de ideeën in de tweede fase, het *convergeren*, verder uit te werken. Hierbij worden de meest veel belovende ideeën gekozen en worden ze verder ontwikkeld zodat ze ook uitvoerbaar worden.

Aangezien men een creatief denkproces vaak voornamelijk associeert met de divergerende fase, bestaat het gevaar dat het convergeren wordt overgeslagen. Wat rest is dan alleen een inventarisatie van de mogelijkheden. Een kleine groep bestuurders of beslissers neemt de lijst mee en het gevaar is dat de buitenissige ideeën al snel worden afgestreept met veel kwaliteitsverlies als gevolg. Het strekt daarom tot aanbeveling om beide fasen met dezelfde groep te doorlopen. Aangezien de bestuurders het laatste woord hebben wat er met de uitkomst van het creatief denkproces gebeurt, is een belangrijke voorwaarde dat zij openstaan voor vernieuwende ideeën die zijn ontsproten uit een andere bron dan de voor hen betrouwbare (bestuurlijke) context (*not invented here*: de neiging om ideeën af te schieten met als motivatie dat men ze niet

zelf heeft bedacht). Daarnaast is het belangrijk dat bestuurders achteraf naar de groep terugkoppelen welke ideeën verder zijn ontwikkeld en welke zijn afgefallen. Anders lijken veel ideeën die in het denkproces als potentiële oplossingen werden gezien in het niets te verdwijnen, wat demotiverend werkt. Het is dan ook nodig om een gedegen verslaglegging bij te houden.

4.3.4 Instrumenten en werkvormen voor een creatief proces

Er zijn verschillende instrumenten en werkvormen beschikbaar om creatieve processen te begeleiden.

Voor het visualiseren van de verschillende scenario's en ter ondersteuning van het denkproces kan gebruik gemaakt worden van digitale kaarten zoals een *mactable*. Hierin kunnen verschillende kaarten (diepte, historie, eigendom, bodem etc.) worden opgenomen en over elkaar gelegd worden. Op deze manier wordt voor de deelnemers in één oogopslag veel kennis over een gebied ontsloten en kan er gemakkelijk worden ingezoomd op een locatie. Daarnaast kunnen de kaarten direct dienen als achtergrond om de scenario's in te schetsen. Deze digitale schetsen ondersteunen de presentatie van de ideeën. Een nadeel van digitale kaarten is dat de grote hoeveelheid informatie er snel toe leidt dat de deelnemers zich vooral concentreren op (onnodige) details, wat een creatief denkproces in de weg kan staan.

De *schetsschuit* is een werkwijze van de Dienst Landelijk Gebied (DLG). De schetsschuit brengt vanuit heel Nederland deskundigen naar gebieden toe. Samen met mensen uit de streek wordt de gebiedsopgave aangescherpt en schetsenderwijs worden wensen vanuit het gebied geïntegreerd en verbeeld met als doel de kwaliteit van de plannen te verbeteren en het proces te versnellen. De methode kan worden toegepast in de onderzoeksfase en in de fase van planstudie. De kern van de benadering is een meerdaags (twee tot drie dagen) ontwerpatelier dat grondig voorbereid wordt en een stevige facilitatie krijgt door proces- en inhoudelijke specialisten. Deelnemers bereiden zich voor met informatie over het beleid en de kenmerken van het studiegebied. Bouwstenen voor het programma van het ontwerpatelier zijn o.a. een veldexcursie, schetsen aan generieke componenten van ruimtelijke kwaliteit voor het gebied (bijv. cultuur, recreatie, natuur), specifieke uitwerkingen voor deelgebieden en de ontwikkeling van arrangementen (projecten en partijen) om kansrijke ontwikkelingen gerealiseerd te krijgen. Presentatie van de uitkomsten aan een of meerdere bestuurders (burgemeester, wethouder, voorzitter van gebiedscommissie) maakt eveneens onderdeel uit van het programma. (Bron: <http://www.ruimtexitmilieu.nl/index.php?nID=998>)

De schetsschuit methode is reeds toegepast op Ameland en op Terschelling, zie:

http://www.waddenvereniging.nl/wv/images/PDF/ons_werk/schetsschuit_ameland_broch.pdf

http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=120,1641480&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_news_item_id=23730

Door het creatieve proces alleen te laten plaatsvinden binnen een werkgroep wordt er voorbij gegaan aan veel innovatiekracht en kennis van de bevolking en het regionale bedrijfsleven. Om hiervan toch gebruik te maken is het uitschrijven van *wedstrijden* een goede oplossing. Zo kan er onder studenten, wetenschappers en ingenieursbureaus een ontwerpwedstrijd gehouden worden waarvan de uitkomsten kunnen dienen als ondersteuning bij het inventariseren van de scenario's. Ook is het mogelijk wedstrijden uit te schrijven met een ander karakter, zoals een schrijfwedstrijd. Door de bevolking op te roepen te beschrijven waarom de Waddenzee hun dierbaar is kan inzicht verkregen worden in hun betrokkenheid bij het gebied, wat belangrijk is voor de burgers en wat hen enthousiast maakt.

4.4 Bronnen voor aanvullende ideeën

Eventuele extra literatuur op gebied van het ontwikkelen van een communicatie-participatiestrategie:

- Wanneer werkt participatie? Een onderzoek bij de gemeenten Dordrecht en Leiden naar de effectiviteit van burgerparticipatie en inspraak, in opdracht van het Stedelijk Innovatieprogramma. I. Pröpper, B. Litjens en E. Weststeijn, juli 2006
- Burgerparticipatie in Rotterdam. Arthur Edwards, Linze Schaap, Centre for Local Democracy (CLD), Faculteit Sociale Wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006
- Aarts & Van Woerkom, 2008. Strategische communicatie: Principes en Toepassingen. Van Gorcum: Assen

In tabel 4.4 op de volgende pagina's staan nog aanknopingspunten voor inspirerende voorbeelden van communicatie-participatiestrategieën

Tabel 4.4*Overzicht van inspirerende voorbeelden*

Communicatie-participatiestrategieën	Omschrijving project	Website	Publicatie	Contactpersoon
Programmabureau Zuidwestelijke Delta, ZW Delta Kennisplatform	De Stuurgroep Zuidwestelijke Delta bestaat uit bestuurders van de provincies Zuid-Holland, Zeeland en Brabant, de ministeries V&W, LNV, VROM en EZ, en vertegenwoordigers van de waterschappen. Het programmabureau stelt in opdracht van de Stuurgroep Zuidwestelijke Delta het Uitvoeringsprogramma op. Nauwe interactie met kennis via kennis voor klimaat en hogeschool Zeeland	www.zwdelta.nl www.klimaatvoorruinte.nl www.programmabureauklimaat.nl	Opstellen uitvoeringsprogramma en sturingsconcept voor de zuidwestelijke delta	Programmabureau Zuidwestelijke Delta Postbus 5014, 4330 KA Middelburg secretariaat@zwdelta.nl tel. 0118 - 622 551 en 0118 - 622 551
Focus op veiligheid	Risico-communicatie richting burgers in ZW Delta. Nadruk op taken en verantwoordelijkheden burger	Publicatie: http://provincie.zeeland.nl/veiligheid/risicosinzicht/documenten	Communicatieplan integrale Veiligheids-communicatie <i>Zeeland</i>	Dhr. Ries Zweistra, Provincie Zeeland
IJsselmeer deelprogramma		http://www.verkeerenwaterstaat.nl/onderwerpen/water/deltaprogramma/deelprogrammas/ijsselmeergebied/	Plan van Aanpak deelgebied IJsselmeer	Mike van der Velde
Waalweelde	Gemeente-overschrijdende samenwerking om de Waaloevers mooier en veiliger te maken	www.waalweelde.nl	In ontwikkeling, zal verschijnen op de website	Suzanne Kersbergen, provincie Gelderland
Urban Flood Management	Ontwikkeling buitendijkse stadsdelen. Gebaseerd op perceptieonderzoek naar kloof tussen burgers en experts	www.levenmetwater.nl Publicatie: http://www.levenmetwater.nl/static/files/Communicatie_Strategie_voor_Buitendijks_gebied_.pdf	Communicatiestrategie voor Buitendijkse gebieden	Sebastiaan van Herk, gemeente Dordrecht
Communicatie-strategie RWS	(Project)overkoepelende strategie voor heel RWS. Per project wordt een aparte communicatiestrategie uitgewerkt (zie onder)	www.rws.nl	Communicatiestrategie 2009-2012	Hein Dek, RWS

Communicatie-participatiestrategieën	Omschrijving project	Website	Publicatie	Contactpersoon
Nederland leeft met Water	Landelijke publiekscampagne voor vergroten waterbewustzijn. Veel gebruik van internet en Tv-spotjes	www.nederlandleeftmetwater.nl Publicatie: http://www.helpdeskwater.nl/wetgeving-beleid/kaderrichtlijn-water/uitvoering/nationaal/publicaties/item_27269/?ActItnldt=16757	Communicatiestrategie Europese Kaderrichtlijn Water, 2004	Mw. Saskia Ras, DG water
Zwakke Schakels	Duin- en dijkversterking op tien plaatsen	http://www.verkeerenwaterstaat.nl/onderwerpen/water/kust_en_zee/projecten/#alineal	Procesplan zwakke schakels in de Nederlandse kust Regionaal voorbeeld: Hollands-Noorderkwartier	
Ruimte voor de Rivier	Beter beschermen stroomgebied Rijn en Maas tegen overstromingen	www.ruimtevoorderivier.nl (ook voor publicatie regionale communicatie strategie)	Publicatie: Communicatie strategie Programma Ruimte voor de Rivier Ruimte voor communicatie Regionaal voorbeeld: Communicatieplan Veessen-Wapenveld	Carrie de Wilde

5 Aanzet communicatie- en participatiestrategie Deelprogramma Wadden

In dit hoofdstuk doen we voorstellen voor een communicatie-participatiestrategie specifiek voor het Deelprogramma Wadden. Deze voorstellen doen we voor de volgende bouwstenen van een communicatie-participatiestrategie: situatieanalyse; stakeholders, doelen, methoden, inhoud, monitoring en evaluatie. Input voor de voorstellen zijn:

- De stakeholderanalyse, beschreven in hoofdstuk 2;
- Maatschappelijk Forum in hoofdstuk 3;
- Het brede palet aan mogelijkheden dat is geschetst in hoofdstuk 4;
- Een wisselwerking met het Plan van Aanpak, dat in dezelfde periode werd geschreven als dit advies over de communicatie- en participatiestrategie.

We kiezen voor de losse structuur van bouwstenen, omdat het in dit stadium van het deelprogramma nog moeilijk is een communicatie- en participatiestrategie volledig uit te werken in de zin van doelen, doelgroepen en strategie. Het is al wel duidelijk dat de verkenningen voor het deelprogramma Wadden allemaal onderzoeksgericht zullen zijn. Op basis van dit uitgangspunt is de strategie opgesteld. Het is nodig om het voorgestelde communicatie- en participatieraamwerk op onderdelen verder uit te werken en aan te passen op basis van voortschrijdend inzicht ter ondersteuning van de uitvoering van de onderzoeken. Ideeën daarvoor zijn opgenomen in hoofdstuk 6.

5.1 Situatieanalyse Waddengebied

Veiligheid is een breed begrip, waaronder een scala aan deelonderwerpen valt. Denk bijvoorbeeld aan fysieke veiligheid of zoetwatervoorziening. Over dergelijke facetten dient gecommuniceerd te worden door middel van een passende communicatiestrategie die rekening houdt met de gevoeligheden van het onderwerp. Deze communicatie moet verder gaan dan alleen het informeren over veiligheidsrisico's of veiligheidsmaatregelen. Voor het Deltaprogramma Wadden is het eveneens belangrijk om maatschappelijke betrokkenheid te verwerven en de gebiedskennis en creativiteit aan te boren onder de maatschappelijke partijen en burgers. Naast een communicatiestrategie is daarom een participatiestrategie nodig waarin de bijdrage van maatschappelijke partijen, overheden, kennisinstellingen en burgers expliciet wordt gemaakt, inclusief de wijze waarop zij samenwerken.

Wat zijn de issues of problemen die spelen in relatie tot veiligheid en natuur? Op dit moment speelt vooral een belangenconflict tussen natuur en economie; het is een waardevol gebied dat onder natuurbeschermingswetten valt en tegelijk is het aantrekkelijk voor toerisme, industrie, visserij en andere economische doelen. Veiligheid is een derde issue dat een plaats zal moeten verwerven op de agenda, wellicht moeilijk omdat het pas op de lange termijn gaat spelen. Tegelijk zal veiligheid door sommige partijen als vehikel gebruikt worden voor het bereiken van natuurdoelen (building with nature, zoet-zout overgangen, uitbreiding van kwelders). Voor de 'economische' partijen zal het veiligheidsprobleem nog voor hun situatie gespecificeerd moeten worden: ze zijn nu bezig het hoofd financieel boven water te houden, waarom moeten ze nu in veiligheid investeren? Bij bedrijven met lange termijn infrastructuur direct aan het water (havens) zal de discussie over een stijgende zeespiegel makkelijker zijn. Voor veerdiensten en scheepvaart is het uitbaggeren van diepe geulen en het effect daarvan op de slibbalans een issue; verlies van slib kan leiden tot verdrinken

van Waddenzee; misschien is het mogelijk een ander soort schepen ontwikkelen? De eilanden zijn een speciaal geval: blijven ze bewoonbaar op de lange termijn? Zo ja, hoe? Is het een keuze tussen nu alle menselijke infrastructuur veilig stellen met dijken en polders, die over 50 jaar niet meer houdbaar zijn; of nu kiezen voor flexibele infrastructuur, de dorpen verplaatsen om de eilanden te behouden als bewoonbaar gebied? Dit zal inzichtelijk gemaakt moeten worden en zal een moeilijke discussie zijn, er is geen precedent voor deze strategie. Op Ameland is met dit debat een begin gemaakt (klimaatbuffer).

5.2 Doelen van de communicatie-participatiestrategie

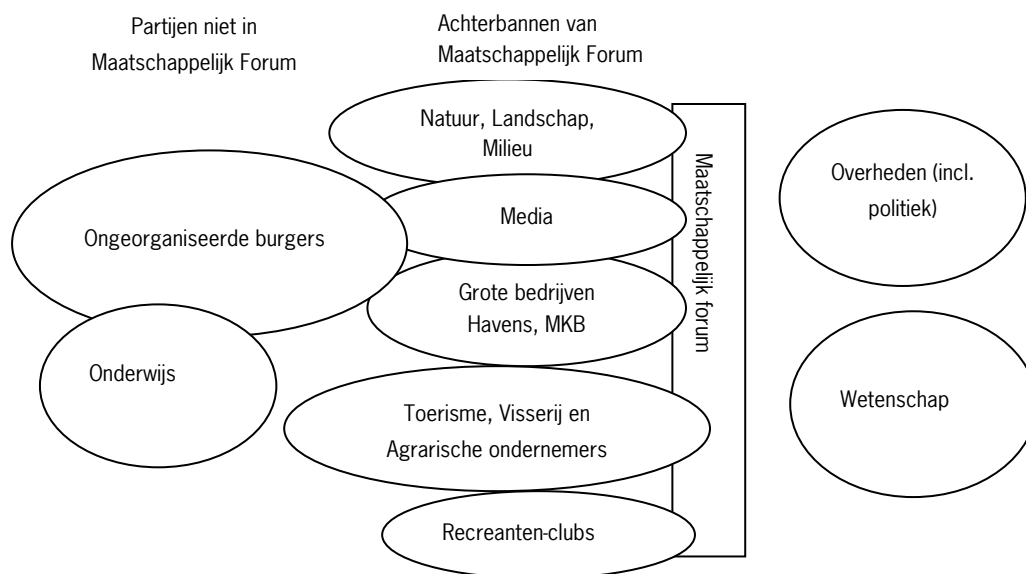
Een duidelijk omschreven doelstelling is een onmisbaar onderdeel van een communicatie-participatiestrategie. Dit betekent overigens niet dat het doel in steen gebeiteld is: het is een hulpmiddel om het intern eens te kunnen worden over de strategie en bij het afstemmen van de onderdelen van de strategie. Voortbouwend op wat in paragraaf 1.2 is beschreven geven we in deze paragraaf een aantal mogelijke doelen van de communicatie-participatiestrategie voor het Delta deelprogramma-Wadden:

1. Creëren van draagvlak onder relevante maatschappelijke partijen voor de onderzoeken (PvA Wadden) en uitkomsten ervan.
2. Creëren van cultureel draagvlak door aansluiting te zoeken bij de normen, waarden en beleving in het Waddengebied ten aanzien van natuur en veiligheid.
3. Het informeren en consulteren van burgers (bewoners, werknemers, recreanten en toeristen) over het onderzoek: Publieksparticipatie t.b.v. bewustwording.
4. Creativiteit van de maatschappelijke partijen en burgers inbrengen in de uitvoering van de onderzoeken: Publieksparticipatie t.b.v. verrijking van kwaliteit en/of draagvlak.
5. Organiseren van invloed van maatschappelijke partijen op de besluitvorming m.b.t. de 'onderzoeksagenda'.
6. Communiceren van het proces en uitkomsten ervan naar de achterban van maatschappelijke organisaties t.b.v. bewustwording (bijvoorbeeld: de achterban kent de inhoud van de onderzoeken en staat hier positief tegenover).

5.3 Stakeholders van de communicatie-participatiestrategie

Wie zijn relevante stakeholders voor deze issues die een (actieve) rol dienen te spelen in de communicatie-participatiestrategie?

Het aantal stakeholders in het Waddengebied is groot en divers. Dit maakt het gecompliceerd om iedereen te bereiken. De doelgroepen van de communicatie-participatiestrategie zijn weergegeven in figuur 5.2. In elk ovaal zijn sub-doelgroepen te onderscheiden (bijvoorbeeld politiek/bestuurders bij de overheid) en daarbinnen weer sub-subdoelgroepen (bestuurders met natuur in hun portefeuille).

Figuur 5.2

Overzicht doelgroepen van communicatie-participatiestrategie

Omdat het aantal stakeholders groot is kan de neiging ontstaan alleen met de grotere en beter georganiseerde partijen te communiceren; een netwerk van 'usual suspects'. Met hen moet gecommuniceerd worden, maar ook met moeilijker te bereiken partijen. Om te voorkomen dat alleen een 'incrowd' wordt bereikt kan gebruik gemaakt worden van publieke media zoals lokale kranten en websites. Indien hierbij steeds een contactadres wordt gegeven kunnen relevante partijen zichzelf melden.

Wat zijn de kenmerken van deze relevante stakeholders in termen van kennis, houding en gedrag/praktijken m.b.t. veiligheid en (natuur)monitoring?

Voor zover wij dit via de bestaande informatie hebben kunnen achterhalen staat veiligheid bij de onderzochte stakeholders (NGO's en markt) niet op de eerste plaats van hun prioriteitenlijst. Een gezonde regionale economie is voor veel burgers, bedrijven en gemeenten de eerste prioriteit. Voor de natuurpartijen staat natuur op de eerste plaats; zij zijn bereid nu al op lange termijn naar de consequenties van zeespiegelstijging te kijken. Ze vrezen dat weer voor harde, natuuronvriendelijke oplossingen gekozen gaat worden en proberen de discussie nu al te sturen naar meewerken met de natuur.

De Vereniging van Oevereigenaren is een bijzonder geval. Zij werken al decennia lang samen met Rijkswaterstaat om de kwelders te behouden. Hier zit veel kennis en deze agrarische ondernemers kunnen een goede ingang zijn naar andere lokale partijen - dit om de scheiding tussen het Waddengebied en 'Den Haag' te overbruggen.

De veerdiensten vormen ook een bijzondere stakeholdergroep omdat ze nu al een taak hebben in eventuele evacuatie vanaf de eilanden.

Voor de meeste andere stakeholders geldt dat veiligheid iets is dat de overheid voor ze regelt en niet iets waar ze zelf aan moeten bijdragen. Het zal overredingskracht kosten om ze te betrekken. Dat moet bij voorkeur niet via alarmistische scenario's gebeuren, daarmee kan het vertrouwen in de trekkers van het proces worden beschadigd.

Welke rol zouden deze relevante stakeholders kunnen spelen in het Delta programma?

Een aantal stakeholders zal direct zelf kunnen bijdragen aan veiligheid: kweldereigenaren, veerdiensten. Andere stakeholders kunnen helpen de discussie op gang te brengen over veiligheid en/of natuur zoals de natuur- en milieupartijen.

Agrarische ondernemers krijgen te maken met verzilting of met ontpoldering, eilandbewoners moeten hun toekomstbeeld van altijd op dezelfde plaats blijven wonen mogelijk herzien. En een dergelijke houding ten opzichte van het Deltaprogramma kan vijandig en emotioneel zijn. Een degelijke houding vergt actieve communicatie-participatie- strategieën. Eén op één te voeren keukentafelgesprekken zijn belangrijk om het benodigde vertrouwen te kweken.

Ten slotte zullen sommige stakeholders verliezers zijn, bijvoorbeeld een haven die niet verder kan uitbreiden. Ook voor deze groep stakeholders geldt dat intensieve communicatie belangrijk is. Moeten zij worden gecompenseerd en zo ja, hoe?

Wie zijn de intermediairen en opinieleiders die ingezet kunnen worden in de communicatie-participatiestrategie?

Sommige partijen lijken een goede ingang om andere groepen stakeholders te bereiken. De kweldereigenaren kunnen bijvoorbeeld opinieleiders en intermediairen zijn om andere agrarische ondernemers te bereiken. Natuur- en milieuorganisaties kunnen ook als opinieleiders optreden. Wel dient hierbij rekening gehouden te worden met eerdere conflicten tussen de natuur- en milieuorganisaties en bedrijven die op het niveau van de Raad van State hebben gespeeld.

De 'Waddengoud'-organisatie kan als intermediair dienen naar andere streekgebonden bedrijven. Koepelorganisaties en overlegsgremia zoals industriële kringen en het Toeristisch Overleg kunnen ook als intermediairen worden ingezet om hun deelnemers te betrekken

Door gebruik te maken van lokale media (huis aan huis bladen, maar ook lokale TV, radio en lokaal gerichte websites) kan de boodschap worden overgebracht dat het Deltaprogramma relevant is voor de eigen omgeving. Om dit middel strategisch in te zetten moet een goed overzicht worden gemaakt van de media die er zijn en van de kwaliteit die zij bieden. Daarna is het verstandig met een aantal van deze media persoonlijke contacten op te bouwen zodat ook met de journalisten een interactie op gang komt, bv. dat journalisten uitgenodigd worden voor bepaalde bijeenkomsten. De Deltacommissaris zal deze communicatie ook centraal opstarten.

Welke (communicatie) netwerken bestaan rondom veiligheid en (natuur)monitoring? Van welke bestaande netwerken kan gebruik worden gemaakt in de communicatie-participatiestrategie?

Rondom het thema 'natuur' is er een samenwerkingsverband van acht natuurorganisaties. Verder is er het trilaterale Waddensecretariaat in Wilhelmshafen dat vooral op natuur is georiënteerd. Voor het thema veiligheid kan in de communicatie-participatiestrategie gebruik worden gemaakt van het KRW-netwerk, een beheerdersoverleg en de hiervoor genoemde intermediairen.

Een aantal stakeholders zal vertegenwoordigd zijn in het Maatschappelijk Forum. Dit forum kan ook adviseren hoe het beste naar hun achterban te communiceren is. Dat zal voor elke achterban verschillend zijn. Het gebruik van websites, vakbladen, 'road shows', formele bijeenkomsten en /of belangrijke events kan tot de mogelijkheden behoren.

De ervaring leert dat vertegenwoordigers van (belangen)organisaties gedurende een intensief samenwerkingsproces losgeweekt raken van hun achterban. Degenen die nauwer bij het Deltaprogramma betrokken zijn zullen er sneller over leren en hun inzichten aanpassen. Deze vertegenwoordigers dienen

ondersteund te worden in het overbrengen van informatie over het proces en de inhoud aan hun achterban in de vorm van:

- Tijd hiervoor krijgen;
- Ruimte krijgen voor een vertaalslag naar termen die door hun achterban worden gebruikt;
- Ondersteuning bij het organiseren van interactie met de achterban van maatschappelijke organisaties;
- Vrijheid krijgen voor het betrekken van hun achterban in het Maatschappelijk Forum.

Van welke coalities kan goed gebruik gemaakt worden in het Deltadeelprogramma?

De coalities van gelijkgestemden, zoals Wadden Natuurlijk en andere koepels, zijn een goede ingang naar grotere groepen stakeholders. De gemengde netwerken (waarin juist heel verschillende stakeholders elkaar proberen te vinden, bijvoorbeeld het Mosselconvenant) kunnen ook aangesproken worden, maar kunnen soms jonge, fragiele netwerken zijn die snel uit evenwicht raken. Meer passieve vormen van communicatie zijn in deze netwerken wel mogelijk: vertellen, luisteren, maar men kan beter niet gaan debatteren. Coalities op het gebied van lokale gebiedsontwikkeling (bijvoorbeeld op de eilanden) zijn onmisbaar voor de veiligheidsstrategie omdat de partijen grotendeels zullen overlappen en de gebiedsontwikkeling een lange termijn effect kan hebben.

Welke conflicten tussen stakeholders bestaan al en/of kunnen zich voordoen? Hoe deze conflicten aan te pakken?

De belangrijkste conflicten bestaan tussen natuur- en milieuorganisaties aan de ene kant en marktpartijen aan de andere kant. Gemeentelijke overheden zijn meer met de marktpartijen verbonden en regionale en nationale overheden meer met de natuur-partijen. Veiligheid onder invloed van klimaatverandering is een relatief nieuw issue dat niet met slechts één van deze kampen geassocieerd moet raken, omdat dan het andere kamp minder geneigd zal zijn om samenwerken. Natuurorganisaties nemen veiligheid nu al in hun verhaal mee en daarmee zijn dus veel raakvlakken denkbaar. Vervreemding van het bedrijfsleven is dus een groter risico. Het is dus van belang om het veiligheidsperspectief vanuit het bedrijfsleven goed in kaart te brengen, om deze stakeholders op tijd te kunnen betrekken.

Hoe actief moet de participatie zijn?

Gedurende het proces kan per stakeholder en per activiteit/cluster van activiteiten bepaald worden in hoeverre een actieve vorm van participatie gewenst is. Zo is het goed haalbaar om een adviserende rol toe te wijzen aan georganiseerde partijen zoals natuurbeschermingsorganisaties en bedrijven, door een vertegenwoordiger van hen te laten plaatsnemen in het Maatschappelijk Forum. Grote ongeorganiseerde groepen zoals burgers en recreanten kunnen op deze manier minder goed bereikt worden. Hoewel enige burgers zitting kunnen nemen in het Maatschappelijk Forum of in een burgerpanel, kunnen zij niet beschouwd worden als de vertegenwoordigers van alle burgers in het Waddengebied. Bij het betrekken van de bevolking in zijn totaliteit zal daarom de nadruk vooral komen te liggen op passievere participatievormen zoals informeren en raadplegen. Participatie via informeren en consulteren kan resulteren in het vergroten van bewustwording en eventueel een verandering in attitude.

5.4 Methoden voor het betrekken van doelgroepen

5.4.1 Burgerpanel als methode voor burgerparticipatie

Een apart punt zijn de groepen die niet in het Maatschappelijk Forum vertegenwoordigd zijn, met name de burgers. De methode die door de regionale stuurgroep wordt gekozen om hen nauwer te betrekken is het *burgerpanel*. Een burgerpanel is van oorsprong een groep van acht tot twaalf mensen die informatie, ervaringen en opvattingen uitwisselen over een samenhangend onderwerp. Een burgerpanel kan één keer bij elkaar komen, maar ook meerdere keren of zelfs in een serie bijeenkomsten. Wanneer een burgerpanel

permanent wordt ingesteld krijgt deze het karakter van een adviesraad. Dergelijke permanente burgerpanels hebben een groter aantal leden, bijvoorbeeld 15 of 30.

Een burgerpanel is een gesloten vorm van participatie. Organisatoren nodigen een beperkte groep burgers uit die niet als representatief kan worden beschouwd voor de bevolking in een bepaald gebied. De resultaten van een burgerpanel kunnen daardoor niet gezien worden als mening of visie van de gehele bevolking. De resultaten van burgerpanels kunnen worden gevalideerd door een grootschaliger enquêteonderzoek te doen in een representatieve steekproef.

Een variatie op het burgerpanel is het *digitale burgerpanel*: een discussiepanel via internet. Daarmee kan een groep van 200 á 500 burgers worden bereikt. De kwaliteit van het debat is minder hoog dan bij een gewoon burgerpanel. Hoewel bij een digitaal panel meer burgers betrokken zijn, blijft het een beperkte groep en is het evenmin representatief. Eén van de redenen daarvoor is dat niet alle soorten burgers actief zijn op het internet.

5.4.2 Publieke media voor communicatie met burgers

In de vorige paragraaf werd gesignaleerd dat burgers in hun hoedanigheid als bewoners minder goed worden bereikt via het Maatschappelijk Forum. Onze inschatting is dat dit overbrugd zou kunnen worden via lokale en regionale publieke media (een aantal voorbeelden is te zien in tabel 5.1). Vooral bij kleinschalige media zijn de (web) journalisten meestal tot op het persoonlijke niveau bekend bij de bewoners (Ameland, Schiermonnikoog). Er zal wel een kwaliteitscontrole moeten plaatsvinden zodat alleen met geloofwaardige media wordt samengewerkt. In grotere gemeenten zullen huis-aan-huis bladen en een regionale omroep voor veel bewoners een referentiepunt zijn om te weten wat in hun omgeving speelt. Via deze media worden ook andere doelgroepen bereikt zoals het MKB. Het is aan te bevelen om met een selectie van de belangrijkste media persoonlijke contacten op te bouwen: journalisten kunnen zich dan beter van nieuwe informatie voorzien.

Tabel 5.1

Lokale en regionale media in het Waddengebied

Papieren medium	Leeuwarder Courant	Regionaal dagblad dat verslag doet van alles wat Friesland beweegt; onderdeel van de NDC mediagroep
	Helders Weekblad	Weekblad dat fungeert als de echo van je buurt; onderdeel van Telegraaf Media Groep
	Friesch Dagblad	Onafhankelijk dagblad dat zich inzet voor het brengen van nieuws, achtergronden, analyses en commentaren vanuit een christelijke overtuiging en met een regionale functie
	Lauwersmeer Koerier	Krant voor het Lauwersland; draagt bij aan het sterker maken van het recreatief-toeristisch product Lauwersland; lid van VV Lauwersmeer-Oost; verschijnt een aantal keer per jaar
	Noorderbreedte	Stichting die mensen inspireert tot (debat over) een zorgvuldige omgang met de noordelijke leefomgeving door diverse uitgaven, waaronder een onafhankelijk, breed en toonaangevend tijdschrift
	Texelse Courant	Krant die voorziet in de informatievoorziening op Texel; aangesloten bij de Nederlandse Nieuwsblad Pers; verschijnt twee keer in de week
	De Vliezier	Weekblad dat Vlielanders en haar gasten wekelijks op de hoogte van het wel en wee van hun eiland. Bevat nieuws, informatie en advertenties van het eiland en de Waddenregio; wordt uitgegeven door stichting de Vliezier
	Harlinger Courant	Abonnementenkrant die tweewekelijks verschijnt in Harlingen en omstreken; nieuwsblad voor het Waddengebied

	De Terschellinger	Wekelijks versijend nieuws- en advertentieblad voor Terschelling; een geheel eilander-product, geschreven en geproduceerd op het eiland door eilanders
	De Dorpsbode Schiermonnikoog	Tweemaal per maand versijend blad; spreekbuis van het officiële orgaan van de vereniging Dorpsbelang Schiermonnikoog.
Internet	InterWad	Beheerder van de website www.waddenzee.nl ; nieuws, discussies en feiten over beleid, beheer en gebruik van het waddengebied; werkt in opdracht van de gezamenlijke waddenoverheden.
	Persfoto-bureau Jan Spoelstra	Beheerder van de Ameland Internet Krant, website die onafhankelijke berichtgeving levert voor, over en vanaf Ameland; levert verder nieuws aan landelijke media en voert opdrachten uit voor diverse ministeries
	Wadden Nieuws	Onafhankelijke internetkrant voor nieuws van de Wadden; iedereen kan er zijn nieuws kwijt zolang het de Wadden betreft; nieuws wordt gesorteerd per deelgebied (de eilanden en kustgebieden); site is een initiatief van opdewadden.nl, een samenwerkingsverband van verblijfsrecreatieondernemers
Radio en TV	RTV Noord-Holland	Publieke regionale omroep voor de gelijknamige provincie; actief op internet, radio en televisie
	Wadden TV	Internet- en tv-kanaal in de Waddenregio; levert nieuwsvideo's en een siteportal en geeft recreatiebedrijven en sitebezoekers de kans video's te plaatsen; initiatief van Videolux Productions
	Radio Waddenzee	Radiostation dat een mix biedt van muziek, nieuws en informatie; fungeert als platform en spreekbuis voor bedrijven, organisaties en instellingen die zich willen profileren in natuur, milieu, groen, recreatie, duurzaamheid en duurzame energie
Overig	Persbureau Ameland	Organisatie die de lokale en regionale media voorziet van Ameland nieuws; werkt samen met freelance tekstschrijvers, ontwerpers en drukkerijen; ondersteunt bedrijven en organisaties bij de samenstelling van persberichten, nieuwsbrieven, websiteteksten, brochures, boeken en kranten.

5.4.3 Nieuwe media

Nieuwe media zoals internet en mobiele telefonie hebben tot gevolg dat het aanbod van informatie voor burgers erg groot is. Hierdoor wordt het moeilijker om de burger te bereiken en de aandacht vast te houden. Tegelijkertijd maken deze media het mogelijk om communicatie specifieker toe te passen op een bepaalde doelgroep en om doelgroepen te bereiken die goed aansluiting vinden bij deze nieuwe media, zoals jongeren. Zo kunnen websites als Interwad naast een informerende rol ook bijdragen aan raadplegende participatie door ze interactief te maken met bijvoorbeeld fora, vragenlijsten, opiniepeilingen en een wiki. In aanvulling daarop zijn weblogs een goed middel om de persoonlijke beleving van zowel het proces als de toekomstige veranderingen onder de aandacht te brengen. Indien internet gebruikt wordt om de bevolking te raadplegen vormt de representativiteit van de reacties een groot probleem. Daar staat tegenover dat het medium vrij goedkoop en snel is, wat in het bijzonder geldt voor twitter.

5.4.4 Intermediairen voor communicatie met het bedrijfsleven

Diverse koepelorganisaties kunnen een rol spelen als intermediair naar het bedrijfsleven (zie tabel 5.2). Deze koepels hebben hun eigen media (websites, nieuwsbrieven) die zich wellicht zullen lenen voor gerichte informatievoorziening en uitnodigingen.

Tabel 5.2*Koepelorganisaties die mogelijk een rol willen spelen als intermediair richting marktpartijen*

• VNO-NCW Noord • LTO Noord NL • Kamers van Koophandel Noord-Holland, en Noordelijke Kamer van Koophandel • SBE: bedrijvenvereniging voor de Eemsdelta, 90 leden • Energy Valley: Stichting opgericht in 2003 • MKB (Noord en Noord-Holland) Koninklijke Vereniging; vertegenwoordigt 150 branches en 600 ondernemersverenigingen

5.4.5 Betrekken van jongeren

Bij de wens om jongeren meer bij de toekomst van de Wadden te betrekken hoort een aparte analyse van deze doelgroep. Hier kan in de regionale stuurgroep over gediscussieerd worden. Over welke leeftijdscategorie gaat het: basisschoolleeftijd, pubers en/of 20 tot 30 jarigen? Alle jongeren zijn veel op het internet te vinden; maar per leeftijdscategorie zijn er verschillende websites. Is het de bedoeling iedereen te betrekken, of gaat het om hoogopgeleide jongeren? Bij ieder van deze doelgroepen hoort een andere strategie.

Jongeren zijn te betrekken via scholen. Dit is een voor de hand liggende redenering; er zijn dan ook erg veel organisaties die scholen proberen over te halen om voor hun maatschappelijke probleem lestijd vrij te maken (voeding, gezondheid, duurzaamheid, integratie, en alle andere maatschappelijke problemen). Door selectief te zijn in het soort school kan de kans op succes worden vergroot: bijvoorbeeld de Van Hall Larenstein hogescholen in Leeuwarden en Groningen die zich op water- en klimaatgebied profileren. Een overzicht van enkele opleidingen is opgenomen in tabel 5.3.

Tabel 5.3*Regionale opleidingen in of nabij het Waddengebied*

RUG	http://www.rug.nl/corporate/index
Hanzehogeschool Groningen	http://www.hanze.nl/home/
Hogeschool Van Hall Larenstein vestiging Leeuwarden	http://www.vanhal-larenstein.nl/Studeren_in_Leeuwarden.aspx
Maritiem Instituut Willem Barentsz Terschelling	http://www.miwb.nl/

Overige mogelijkheden voor het betrekken van jongeren:

- Aansluiten bij bestaande initiatieven richting scholen zoals de Wetenschap en Techniek week (<http://www.weten.nl/>);
- Ontwikkelen van eenvoudige computerspellen die gratis op het internet te spelen zijn (bv. www.spele.nl voor basisschoolleeftijd, www.hyves.nl voor pubers);
- Tentoonstelling maken voor bezoekerscentra in natuurgebieden en scholen daarvoor uitnodigen;
- Organiseren van ideeënwedstrijden;
- Samenwerken met jeugdafdelingen van natuurorganisaties zoals WWF Ranger Club (<http://www.rangerclub.nl/>) en Greenpeace Kids (<http://www.greenpeacekids.nl>).

5.5 Inhoud van de communicatie

De inhoud van de communicatie is gekoppeld aan de fasering van het Plan van Aanpak. In het begin van het traject is de procedurele kant van belang: wie worden op welke manier betrokken, met welk beoogd resultaat?

Deze transparantie vergroot het vertrouwen in het proces. Daarnaast is bij Ruimte voor de Rivier gebleken dat procedurele flexibiliteit een voordeel is (ruimte maken voor extra deelnemers, nieuwe werkvormen).

In het proces zijn sterke emoties te verwachten; dit is een teken van verbondenheid met het gebied. In het proces kan worden ingespeeld op de emoties van verschillende stakeholders door ze zo veel mogelijk in een vroeg stadium boven tafel te krijgen. Tijdens de eerste bijeenkomsten van de stakeholders (bijvoorbeeld in het Maatschappelijk Forum) is het belangrijk dat een ieder zijn kennis, ervaringen en percepties van het gebied en de daarin aanwezige problemen uiteenzet. Dan wordt duidelijk op welke thema's en informatie de stakeholders de nadruk leggen of wat voor hun belangrijk is.

Daarnaast is het van belang om rekening te houden met de manier waarop burgers en recreanten omgaan met veiligheid en hoe ze aankijken tegen de natuur. Een onderzoek naar hun veiligheid- en natuurbeleving kan hierin meer inzicht verschaffen. Uit voorgaand onderzoek (Watermonitor, 2008) blijkt bijvoorbeeld dat Nederlanders zich vaak veilig voelen en dat zij de gevolgen van een mogelijke overstroming onderschatten. Voorlichting over de gevolgen van overstromingen kan de veiligheidsbeleving meer in overeenstemming brengen met de feitelijke risico's.

5.6 Organisatie

De communicatie-participatiestrategie wordt mede bepaald door de organisatiestructuur van het Deltaprogramma (zie figuur 5.3). Elementen voor de strategie zijn op meerdere plaatsen in het schema te vinden: Maatschappelijk Forum en Burgerpanel, Coördinator communicatie en participatie in het Programmabureau, Klankborden en communicatiemedewerkers per onderzoek.

De relaties tussen de genoemde onderdelen kunnen worden versterkt door:

- De coördinator communicatie en participatie in het Programmabureau secretaris te maken van Maatschappelijk Forum en Burgerpanel;
- In elk klankbord enkele leden uit het Maatschappelijk Forum op te nemen;
- De communicatiemedewerker van elk onderzoek secretaris te maken van het bijbehorende klankbord.

Het is belangrijk om de communicatie-participatiestrategie (in diverse stadia van ontwikkeling) goed te bespreken in programmabureau en in de Regionale Stuurgroep: men moet er collectief achter staan, daarbij de consequenties van de keuzes overziend in inspanning, opbrengst en de mate van bestuurlijke onzekerheid die verschillende intensiteiten van participatie met zich meebrengen. De communicatiestrategie moet uiteindelijk 'passen als een handschoen'.

Het is aan te bevelen in de inhoudelijke ondersteuning (schil) ook ondersteuning van de communicatiestrategie op te nemen: communicatie-advies, facilitatie van creatieve sessies en journalistieke expertise (enkele aanknopingspunten in tabel 5.4). Zij kunnen ondersteunen bij het continue bijschaven en verder uitwerken van specifieke communicatie-participatiestrategieën per onderzoek.

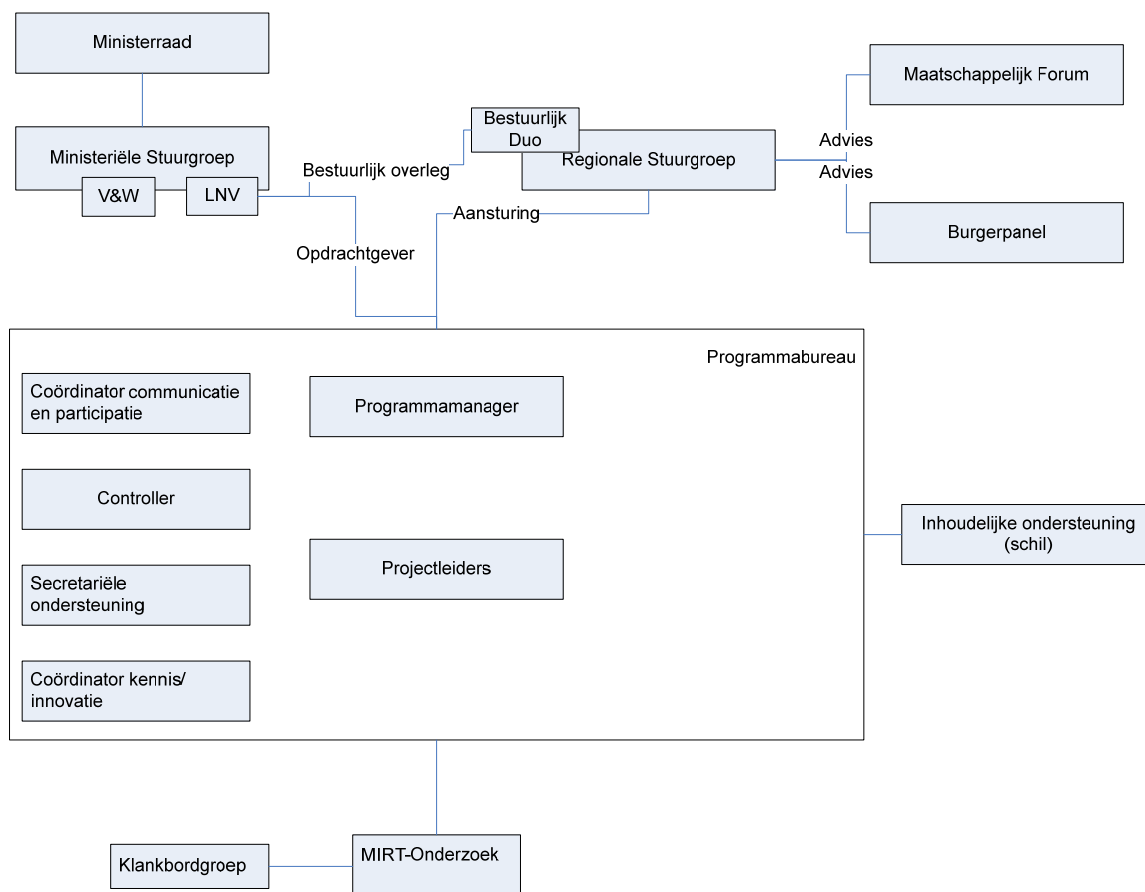
Tabel 5.4

Aanknopingspunten voor het inschakelen van communicatie-advies

<i>Hulpbronnen voor communicatie</i> Welke communicatieadviesbureaus zijn er en waarvoor kun je ze inschakelen? Advies: de bureaus te checken op kwaliteit http://communicatieadvies.startpagina.nl/ http://www.duendecommunicatie.nl http://www.ciron.nl/home_20.html http://www.annemariederonde.nl

5.6.1 Rol Maatschappelijk Forum in Deltaprogramma Wadden

Het Maatschappelijk Forum is enerzijds een groep mensen waarmee gecommuniceerd gaat worden door het Deltaprogramma; anderzijds is het ook een ingang voor verdere communicatie naar de achterban van deze mensen. Hoewel het Maatschappelijk Forum beperkt is in de inspanning die het kan leveren (zie paragraaf 3.4) is het een goed startpunt voor toetsing en strategische discussie over communicatie en participatie-inspanningen. Vanuit het Maatschappelijk Forum kan feedback gegeven worden op de voorgestelde communicatie-participatiestrategie omdat uit vrijwel alle gelederen van het Waddengebied vertegenwoordigers aanwezig zijn. Zij kunnen signaleren wanneer bepaalde groepen te laat of te vroeg worden ingeseind.

Figuur 5.3

Organisatiestructuur van het Deltaprogramma

5.6.2 Organisatie overige communicatie

Zoals in hoofdstuk 3 al wat gesignaleerd is extra communicatie nodig naast het Maatschappelijk Forum en het Burgerpanel. Dit wordt gecoördineerd door de Coördinator communicatie en participatie in het Programmabureau:

- Contacten opbouwen met regionale en lokale media
- Intermediairen van bedrijven waaronder agrarische ondernemers
- Activiteiten naar jongeren

Het organiseren van creatieve sessies zal nog een trede lager plaatsvinden in het organisatieschema, gekoppeld aan de onderzoeken en gecoördineerd door de communicatiemedewerker van die onderzoeken. Hierbij kunnen organisaties als DLG worden ingeschakeld.

5.6.3 Fasering

De verkenningen in het Deelprogramma Wadden zullen allemaal in de categorie 'MIRT onderzoek'¹ vallen. Daarvoor gelden geen vaste perioden, het zal per onderzoek verschillen. Er is hier gekozen om MIRT-onderzoek na twee jaar, en vervolgens jaarlijks, tussentijds te analyseren. Een globale planning is weergegeven in de eerste twee kolommen van tabel 5.5. De fasen in het Deltaprogramma kunnen min of meer worden gekoppeld aan communicatie- en participatiemethoden/-instrumenten zoals is aangegeven in de derde kolom van tabel 5.5.

Tabel 5.5

Fasering van communicatie en participatie

Planning	Taken programma	Fasering communicatie en participatie
juni 2010	Vaststelling van het Plan van Aanpak in de Ministeriële Stuurgroep Deltaprogramma (MSD) incl. startbeslissing onderzoeksfase	Maatschappelijk Forum en Burgerpanel voorbereiden en instellen Eerste publieke media benaderen voor samenwerking
augustus 2010	Start onderzoeksfase. Instelling Maatschappelijk Forum en benoeming Programma Directeur	Klankbordgroepen per onderzoek Passieve (massamedia) communicatie Opbouwen netwerken via workshops Gebiedsgerichte processen starten Creatieve sessies
begin 2011	Principebeslissing over Veiligheidsnormen	Formele bestuurlijke discussies (Provinciale Staten, gemeenteraden) Passieve (massamedia) communicatie Persoonlijke feedback naar alle ingeschakelde netwerken
juli 2012	Tussentijdse analyse resultaten onderzoek en beleidstoetsing	Brede massamediale communicatie, Congres Intensief bestuurlijk overleg Afronden Maatschappelijk Forum, burgerpanel en klankborden

¹ MIRT: Spelregelkader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport, zie ook <http://www.verkeerenwaterstaat.nl/onderwerpen/water/deltaprogramma/mirt-spelregelkader/>

Planning	Taken programma	Fasering communicatie en participatie
december 2012	Bijsturing onderzoek	Voortzetting: Klankbordgroepen per Onderzoek Passieve (massamedia) communicatie Opbouwen netwerken via workshops Gebiedsgerichte processen starten Creatieve sessies
juli 2013 en verder jaarlijks	Tussentijdse analyse resultaten onderzoek en beleidstoetsing	Etc.
december 2013 en verder jaarlijks	Bijsturing onderzoek of omzetting naar MIRT	
2014	Peilbesluit IJsselmeer. Start beleidsontwikkeling Deltaprogramma Wadden t.b.v. NWP2 of andere relevante nota's.	
2017	Vaststelling Veiligheidsnormen	
pm.	Eindresultaten onderzoek; uitwerken eindresultaten onderzoek naar beleidsaanpassing, MIRT verkenning of opname in gebiedsagenda	

5.7 Monitoring en evaluatie

Monitoring en evaluatie van communicatie- en participatiestrategieën zijn vaak lastig omdat de doelen ervan vooral kwalitatief van aard zijn en te maken hebben met percepties, kennis, houding, commitment en gedrag van personen. Desalniettemin is regelmatige monitoring en (tussentijdse) evaluatie van de communicatie- en participatiestrategie belangrijk om lopende activiteiten bij te sturen en de strategie continue aan te kunnen passen aan nieuwe situaties. Verantwoording van bestede middelen (geld, menskracht) kan ook een motief zijn om de communicatie- en participatiestrategie te monitoren. De resultaten van de monitoringsactiviteiten kunnen de kennis vergroten over onderzoeken en de betrokkenheid van stakeholders hierbij. De monitoring kan een communicatiemiddel an sich worden.

Het is verstandig om al in het Plan van Aanpak een monitoring- en evaluatieplan op te stellen en te begroten, inclusief die voor de communicatie- en participatiestrategie. In dit monitoring- en evaluatieplan dient duidelijk gemaakt te worden:

- Wat de doelen ervan zullen zijn (leren en/of verantwoorden);
- Wie gebruikers van de resultaten ervan zijn (regionale stuurgroep, Maatschappelijke Forum en/of andere specifieke stakeholders);
- Welke monitoring en evaluatiemethoden gebruikt zullen worden;
- Wie verantwoordelijk is voor wat;
- Wanneer de monitoring- en evaluatie-activiteiten zullen plaatsvinden.

Qua methodenkeuze is een combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve monitoring/evaluatiemethoden het meest geschikt. (Digitale) enquêtes kunnen een goed kwantitatief inzicht geven in kennisniveaus over en houding t.o.v. het Deltaprogramma op dit moment en één of twee jaar later. Een uitgebreid interview met een goede steekproef aan respondenten is een methode om percepties t.a.v. het Deltaprogramma en de onderzoeken in beeld te brengen. Om over vier - vijf jaar iets te kunnen zeggen over het effect van de communicatie-participatiestrategie is het verstandig om al aan het begin van het Deltaprogramma aspecten als kennisniveaus bij stakeholders, attitude, samenwerking, gedrag en conflicten in beeld te brengen.

6 Conclusies en openstaande vragen

In dit hoofdstuk wordt eerst kort gereflecteerd op de opbrengst en de beperkingen van de methode die in de stakeholderanalyse is gevolgd. Daarna volgen de conclusies in de vorm van antwoorden op de tien vragen die in de inleiding werden gesteld. Het kan nodig zijn het voorgestelde communicatie- en participatieraamwerk op onderdelen verder uit te werken ter ondersteuning van de uitvoering van het Plan van Aanpak. Ideeën daarvoor zijn opgenomen in de derde paragraaf van dit hoofdstuk.

6.1 Reflectie op de methode

We zijn voor deze stakeholderanalyse niet in directe interactie geweest met de stakeholders. Dit probleem speelde deels ook bij de stakeholderanalyse van Arcadis voor het Deltaprogramma als geheel (Kalders, 2009). Onze beschrijving van de stakeholders is nu gebaseerd op de sporen die zij hebben achtergelaten op internet en in andere rapportages. Dit levert niet meer op dan een eerste indruk waar het programma contacten kan gaan leggen. Er is een kans dat het beeld zoals dat van stakeholders wordt geschetst in dit rapport onjuist en/of niet meer up to date is. Er ontbreekt ook directe informatie over kennis, houding en gedrag ten aanzien van veiligheid en natuur in het Waddengebied, omdat websites daar meestal geen informatie over geven. De enige manier om dit boven tafel te krijgen is direct met hen in contact te treden en er vragen over te stellen.

We gebruikten categorieën van organisaties: NGO's, markt, media. Er zijn organisaties die niet in deze categorieën vallen: bijvoorbeeld de commissie die over voorstellen voor het Waddenfonds beslist - is dat overheid, of een netwerk? Deze commissie is in elk geval van belang voor het Deltaprogramma. De communicatie- en participatiestrategie moet zo werken dat dit soort relevante organisaties steeds weer ingevangen worden in het proces.

6.2 Conclusies

Hieronder volgt een korte samenvatting van de bevindingen, aan de hand van de tien vragen die in de inleiding zijn gesteld. Voor uitgebreide antwoorden op deze vragen verwijzen we naar de eerdere hoofdstukken.

1. Wie zijn stakeholders?

Het aantal stakeholders in het Waddengebied is groot en divers. We noemen hier alleen de hoofdcategorieën; voor een uitgebreid overzicht wordt verwezen naar hoofdstuk 2. Stakeholders/doelgroepen in het Waddengebied zijn:

- Burgers (bewoners, werknemers, recreanten)
- Onderwijs
- Natuur-, milieu- en landschapsorganisaties
- Media
- Agrarische ondernemers, visserij en toerisme
- Grote bedrijven, havens en overig MKB
- Recreantenverenigingen
- Overheden
- Wetenschappelijke instellingen

2. Wat is hun rol, waar staan ze voor? Wat is hun belang?

Voor de meeste stakeholders is veiligheid niet de eerste prioriteit. De belangrijkste issues in het Waddengebied zijn natuur en economie. Voor veel stakeholders zijn beide belangrijk (burgers, overheden, agrariërs, vissers, toerisme), voor anderen is vooral natuur een prioriteit (natuur-, milieu- en landschapsorganisaties), en er zijn wellicht ook organisaties voor wie economie prioriteit heeft (grote bedrijven, havens en overig MKB).

3. Netwerken: welke coalities, waar liggen conflicten tussen stakeholders?

Netwerken en coalities waarvan gebruik gemaakt kan worden zijn:

- Vereniging van kweldereigenaren (naar andere agrarische ondernemers)
- Coalitie 'Wadden Natuurlijk' (naar natuur-, milieu- en landschapsorganisaties)
- 'Waddengoud' (naar streekgebonden voedselproducenten en vissers)
- Toeristisch Overleg (naar toeristische sector)
- Industriële kringen rond de vier grote havens (naar het bedrijfsleven)
- Lokale media (naar burgers)
- Beheerdersoverleg (naar overheden en natuurbeheerders)
- Gebiedsontwikkelingsnetwerken (lokaal, gemengd)

Een belangrijk conflict bestaat tussen economisch en natuurbelang; daarom moet het Deltaprogramma niet teveel geassocieerd raken met de natuurbelangen (die nu al wel belangstelling tonen voor het onderwerp) en niet te weinig met het bedrijfsleven (waarmee nu nog niet direct een verbinding te leggen is).

4. Wie zijn belangrijk voor het issue; wie hebben macht, invloed in het gebied?

Wie macht en invloed hebben is een vraag die niet eenvoudig te beantwoorden is. Vermoedelijk zijn de volgende partijen invloedrijk:

- Ministerie Verkeer en Waterstaat
- Ministerie LNV
- De regionale overheden: drie provincies, vier waterschappen en vertegenwoordigers van de gemeenten
- Ministerie VROM
- Ministerie EZ
- enkele onderzoeksinstellingen (Deltares, Imares en Alterra)
- Common Wadden Sea Secretariat
- Grote bedrijven
- De vier grote havens
- Gemeenten Leeuwarden en Groningen
- Eilandgemeenten
- Grote natuurbeheerders en Waddenvereniging
- Vissers.

Dit zou in nader onderzoek getoetst moeten worden.

5. Wie moet je intensiever betrekken en wie minder intensief (in welke fase)?

Bij het betrekken van groepen is het in de eerste plaats belangrijk een goede balans te bewaken. In principe gaat de veiligheid iedereen aan, dus moet iedereen erbij betrokken worden. Met sommige partijen zal dat eenvoudiger zijn (natuur- en milieuorganisaties) dan met andere (bedrijfsleven); dus is het zaak iets meer te investeren in de moeilijker te bereiken partijen.

Verder is het vanwege efficiëntie zinvol om in het begin te investeren in intermediairen waarmee snel weer andere groepen worden bereikt: koepels van natuur-, milieu- en recreatieorganisaties, LTO-Noord, industriële kringen en lokale media.

Bij georganiseerde partijen zal het betrekken moeilijk zijn; dit kan wachten tot latere stadia en kan een passievere vorm krijgen. Uiteindelijk kan dit gericht gebeuren in gebiedsontwikkelingsprocessen.

6. Wie moeten voor het Maatschappelijk Forum worden gevraagd en waarom?

Voorstel voor soorten stakeholders als basis voor Maatschappelijk Forum.

vijf personen vanuit Natuur Landschap Milieu	vijf personen vanuit Grote bedrijven Havens MKB (Marktpartijen die onafhankelijk zijn van natuurwaarden)
vijf personen vanuit Verenigingen van woningeigenaren, verenigingen van huurders Dorpsraden Recreanten-clubs /watersport Media	vijf personen vanuit Agrarische ondernemers Toerisme Visserij (Marktpartijen die baat hebben bij goed functionerende natuur)

7. Welk deel van de maatschappij bereik je met deze personen?

Via de onder vraag 6 genoemde organisaties wordt een groot deel van de maatschappij bereikt, mits het Maatschappelijk Forum ondersteund wordt bij het communiceren met de achterban.

8. Wie hoeven niet in het Maatschappelijk Forum en hoe betrek je deze groepen dan wel?

Drie groepen zijn minder goed te bereiken via het Maatschappelijk Forum:

- Creatieve en innovatieve personen (kunstenaars, architecten, ondernemers etc.): deze kunnen uitgenodigd worden voor speciale sessies.
- Burgers, vooral in hun hoedanigheid van bewoners. Zij zijn in diverse tussenstappen te bereiken: een burgerpanel (om meer over de visie van burgers te leren), lokale media, internetfora, survey onderzoek, dorpsraden, huurdersverenigingen en verenigingen van eigenaren.
- Bepaalde groepen bedrijven (vooral visserij, zand- en schelpwinning en divers MKB): het is niet goed duidelijk geworden uit dit onderzoek hoe zij te bereiken zijn.

9. Welke keuzemogelijkheden zijn er voor het invullen van een communicatie- en participatiestrategie?

Heel in het algemeen zijn de keuzes voor een participatiestrategie: met wie wordt gecommuniceerd, in welke fase, en hoe intensief. Dit kan niet aan het begin van het programma in zijn geheel worden vastgelegd maar is een proces van voortdurende afwegingen. In principe zijn de onderwerpen veiligheid en natuur voor vrijwel alle stakeholders in meer of mindere mate van belang. Wanneer moeten ze worden betrokken: daarvoor geldt: hoe vroeger hoe beter; maar niet alle partijen zullen vanaf het begin het belang ervan inzien. Hoe intensief: intensiever is beter voor de betrokkenheid en de creativiteit, maar dit is ook een economische afweging (intensiever is duurder). Een creatief proces moet wel in een vroege fase worden ingezet, wanneer vrijheid van denken nog zin heeft.

10. Met welke activiteiten zou het instellen van een Maatschappelijk Forum kunnen worden aangevuld zodat een communicatie- en participatiestrategie ontstaat die beantwoordt aan de doelen van het Deltaprogramma Wadden?

Een Maatschappelijk Forum heeft beperkte mogelijkheden wat betreft het creëren van draagvlak, maar het is een goed begin. De strategie zou kunnen zijn:

- Een begin van een netwerk bouwen met een Maatschappelijk Forum;
- Dit netwerk via andere, bestaande netwerken uitbouwen (zie vraag 3);
- Meer over de visie van burgers leren via een burgerpanel;
- Brede, passieve communicatie inzetten via lokale media met een reactiemogelijkheid via internet, als 'veiligheidsklep' indien belangrijke partijen over het hoofd zijn gezien.

Wat betreft het betrekken van jongeren en bedrijfsleven zou eerst meer informatie verzameld moeten worden hoe zij het beste te betrekken zijn.

6.3 Openstaande vragen

In dit onderzoek konden niet alle vragen beantwoord worden die nodig zijn voor een communicatie- en participatiestrategie. Er blijven drie soorten vragen over: Verdiepend onderzoek ten aanzien van reeds geïdentificeerde stakeholders; beter in kaart brengen van enkele stakeholders; en monitoring en evaluatie van het communicatieproces.

6.3.1 Perspectieven van geïdentificeerde stakeholders

Dit rapport is gebaseerd op literatuur en informatie van het internet. Er is geen interactie geweest met de stakeholders. Daarom zou in een verdiepend onderzoek moeten worden getoetst of het beeld dat nu is ontstaan van de stakeholders overeenkomt met hoe zij het zelf zien. *Wat is het perspectief van de stakeholders op veiligheid en natuur?* Dit dient te worden onderzocht bij alle stakeholders, ook bij degenen die in het Maatschappelijk Platform worden gevraagd.

Voor het creëren van cultureel draagvlak kan *onderzoek worden gedaan naar veiligheidsbeleving en natuurbeleving bij burgers*. Vragen als 'Hoe veilig moet het gebied worden?' en 'Wat is de waarde van de natuur?' kunnen hierin centraal staan. Hierbij kan men aandacht schenken aan waarden die op de lange termijn ook nog onderdeel zullen uitmaken van de (Noord)-Nederlandse cultuur.

Analyse van het veiligheidsperspectief vanuit het grote en het kleine bedrijfsleven is van belang om neutraliteit ten opzichte van het natuur-economie dilemma aan te geven. *Wat is voor de bedrijven van belang wat betreft het thema veiligheid?* Welke problemen ondervinden zij, maar ook: welke oplossingen hebben ze te bieden?

Ook kan inzicht worden verkregen in de *mogelijkheid om bestaande betrokkenheid in te zetten in het proces*. Hiervoor kan een inventarisatie worden gemaakt van de betrokkenheid die stakeholders hebben met het gebied, welke motieven hieraan ten grondslag liggen en op welke manier men vorm geeft aan deze betrokkenheid. Op basis hiervan kan een inschatting gemaakt worden op welke manier de betrokkenheid kan worden ingezet en hoe voorkomen kan worden dat betrokken actoren zich tegen het proces gaan kantelen.

De vraag wie macht en invloed heeft kan in bovenstaand onderzoek worden ondergebracht, waarbij het antwoord dan gebaseerd wordt op *wie men machtig en invloedrijk vindt*. Wie zijn de opinieleiders? Andere methoden om onderzoek te doen naar macht en invloed zijn analyses van netwerken, geldstromen, grondbezit

en politieke posities. Het is echter de vraag of het nodig is om veel onderzoeksbudget te investeren in deze vraag.

Er kan informatie verzameld worden *op welke manier het beste met de diverse stakeholders gecommuniceerd kan worden*. Welke media worden veel gebruikt, welke media worden als betrouwbaar gezien? Een onderzoek waarin een interactie wordt aangegaan met vertegenwoordigers van stakeholders is op zichzelf een vorm van communicatie omdat het programma op deze manier informeert naar visies en belangen van de stakeholders.

6.3.2 Beter in kaart brengen van enkele stakeholders

Over enkele groepen van stakeholders is in dit rapport te weinig informatie beschikbaar gekomen omdat het via het internet niet beschikbaar was:

- *Het bedrijfsleven* in het Waddengebied: het bestaat uit een groot aantal organisaties met een grote diversiteit, waarvan sommige groepen zeer belangrijk kunnen zijn voor het creëren van draagvlak. Om ze te betrekken moeten ze beter in kaart zijn gebracht wat betreft hun aantal, hun relatieve economische belang voor het Waddengebied, hun verspreiding over het Waddengebied, hun netwerken en koepels. Er is wellicht al veel informatie beschikbaar in literatuur over regionale economie.
- *Jongeren*: het idee ze te betrekken is nu vooral moreel ingegeven (veiligheidsbeleid voor de toekomst) maar zou nader moeten worden geconcretiseerd. Voor welke bijdrage moeten jongeren worden ingeschakeld, waarover moeten ze worden geïnformeerd? Welke rol kunnen scholen en regionale opleidingen spelen? Op basis van deze informatie kan de strategie verder worden uitgewerkt.
- *Bestaande 'gemengde' netwerken*, bv Raad voor de Wadden, partijen van het mosselconvenant, klimaatbuffers, gebiedsprocessen: hoe is daarbij aan te sluiten? Of is het beter om een apart circuit op te bouwen?
- *Lokale media en communicatie-adviesbureaus*: de partijen die communicatie en participatie direct kunnen ondersteunen.

6.3.3 Monitoring en evaluatie van het communicatieproces

Het verdient aanbeveling om de communicatieve 'nulsituatie' in kaart te brengen, om latere evaluaties te kunnen onderbouwen. De communicatie- en participatiestrategie zal in ontwikkeling moeten blijven en meegroeien met het deelprogramma. Een *tussentijdse en eindevaluatie van het communicatie- en participatieproces* kunnen worden ingepland. De communicatie- en participatiestrategie dient na afronding van de onderzoeken kan geëvalueerd worden ter verantwoording en om ervan te kunnen leren voor vervolgprogramma's.

Literatuur

Aarts, N. en C. van Woerkum, 2008. Strategische Communicatie: Principes en toepassingen. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Broersma, L., 2009. Sociaal-economische schets Noord-Nederland. Feiten over arbeidsmarkt, innovatie en mobiliteit. Universiteit Groningen, Urban and Regional Studies Institute, Research Report 328, Groningen.

Byttebier, I., 2002. Creativiteit, Hoe? Zo!, Lannoo, Tiel.

Dijk, J. van, H. Folmer, L. Broersma, M. van der Heide, W. Heijman, I. Horlings, O. Ivanova, W. Jonkhoff, O. Koops en F. Sijsma., 2009. Analyse van sociaal-economische problemen in het Waddengebied. Waddenacademie, Leeuwarden.

Kalders, P.R, E. Metselaar, K. van den Berg en M. Faber, 2009. Krachtenveldanalyse Deltaprogramma. In opdracht van het Kwartiermakersteam, Arcadis, Rotterdam.

Klostermann, J.E.M., H. Revier, E. van den Berg en J. Lamfers, 2009. *Je hebt nooit genoeg kennis. onderzoek naar de kennisbehoefte in het Waddengebied*. Waddenacademie, Leeuwarden.

Ministerie van Verkeer en Waterstaat, 2009. Nationaal Waterplan, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Den Haag.

Ovaa, E., C. Cornelisse, M. Hisschemöller, S. van 't Klooster, B. van der Veen en M. van Vliet, 2009. Grenzen aan participatie vanuit actorperspectief, RWS Waterdienst/VU-IVM/UvA/PERFORM, Leven met Water, Gouda http://www.grenzenaanparticipatie.nl/static/files/Analyserapport_fase_2.doc

Bijlage 1 Betrokkenen bij Werelderfgoed voorbereiding

Uit Werelderfgoed rapport:

8.b Official local institution/agency The Netherlands

Ir. H.R. Oosterveld, Head of Department
Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality
Regional Policy Department Northern Office
6, Cascadeplein
NL 9700 RM Groningen
phone: +31(0)50 5992300
fax: +31(0)50 5992399
h.r.oosterveld@minlnv.nl

Public Relations Official of Address Postal code City E-mail

Municipality of Anna Paulowna PO Box 8 1760 AA Anna Paulowna info@annapaulowna.nl
Municipality Wieringen PO Box 1 1777 ZG Hippolytushoef gem.wieringen@wieringen.nl
Municipality Den Helder PO Box 36 1780 AA Den Helder info@denhelder.nl
Municipality Harlingen PO Box 10.000 8860 HA Harlingen gemeentebestuur@harlingen.nl
Municipality Wûnseradiel PO Box 2 8748 ZL Witmarsum info@wunseradiel.nl
Municipality Franekeradeel PO Box 58 8800 AB Franeker info@franekeradeel.nl
Municipality Het Bildt PO Box 34 9076 ZN St. Annaparochie info@hetbildt.nl
Municipality Ferwerderadiel PO Box 2 9172 ZS Ferwert info@ferwerderadiel.nl
Municipality Dongeradeel PO Box 1 9100 AA Dokkum gemeente@dongeradeel.nl
Municipality De Marne PO Box 11 9965 ZG Leens gemeente@demarne.nl
Municipality Eemsmond PO Box 11 9980 AA Uithuizen algemeen@eemsmond.nl
Municipality Texel PO Box 200 1790 AE Den Burg email@texel.nl
Municipality Vlieland PO Box 10 8899 ZG Vlieland info@vlieland.nl
Municipality Terschelling PO Box 14 8880 AA Terschelling-West gemeente@terschelling.nl
Municipality Ameland PO Box 22 9160 AA Hollum info@ameland.nl
Municipality Schiermonnikoog PO Box 20 9166 ZP Schiermonnikoog postbus20@schiermonnikoog.nl
Municipality Delfzijl PO Box 20000 9930 PA Delfzijl gemeente@delfzijl.nl
Municipality Reiderland PO Box 3 9686 ZG Beerta info@reiderland.nl
Province of Groningen PO Box 610 9700 AP Groningen info@provinciegroningen.nl
Province of Fryslân PO Box 20120 8900 HM Leeuwarden info@fryslan.nl
Province of Noord-Holland PO Box 123 2000 MD Harlem post@noord-holland.nl

8.c Other local institutions The Netherlands

Organization Address Postal code City E-mail

It Fryske Gea PO Box 3 9244 ZN Beetsterzwaag info@fryskegea.nl
Het Groninger Landschap Rijksweg 333 9752 CG Haren kantoor@groningerlandschap.nl
Landschap Noord-Holland PO Box 257 1900 AG Castricum info@landschapnoordholland.nl
Staatsbosbeheer Regio Noord PO Box 333 9700 AH Groningen noord@staatsbosbeheer.nl
Staatsbosbeheer Regio West PO Box 58174 1040 HD Amsterdam west@staatsbosbeheer.nl

Ecomare, centrum voor wadden en Noordzee Ruijslaan 92 1796 AZ De Koog - Texel infobalie@ecomare.nl
Natuurcentrum Ameland PO Box 60 9163 ZM Nes-Ameland
Bezoekerscentrum Schiermonnikoog PO Box 32 9166 ZP Schiermonnikoog schiermonnikoog@nationaalpark.nl
Natuurmuseum Terschelling PO Box 25 8880 AA Terschelling-West
Informatiecentrum De Noordwester Dorpstraat 150 8899 AN Vlieland info@denoordwester.nl
Waddencentrum Pieterburen Hoofdstraat 83 9968 AB Pieterburen pieterburen@groningerlandschap.nl
Dollard Bezoekerscentrum Reidehoeve Dallingeweersterweg 30 9947 TB Termunten kantoor@groningerlandschap.nl
Zeehondencrèche Lenie 't Hart Hoofdstraat 94a 9968 AG Pieterburen info@zeehondencreche.nl
Staatsbosbeheer district Texel Molenstraat 83 1791 DK Den Burg west@staatsbosbeheer.nl

Bijlage 2 Uitgebreide tabellen met stakeholders

Tabel B2.1

Partijen uit het maatschappelijk middenveld

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden (hulpbronnen)
1	It Fryske Gea	Provinciale vereniging in Fries-land, opgericht in 1930. Bezit 20.000 ha natuurgebied (o.a. op Ameland en aan de Friese kust), heeft 23.000 leden, 60 medewerkers, 300 vrijwilligers	Bescherming, behoud en ontwikkeling van natuur en landschap	Natuur	Grond, menskracht, achterban, gebiedskennis (land), beheerskennis, regionaal netwerk
2	Natuur-monumenten	Nationale vereniging, opgericht in 1905. Bezit 100.000 ha natuurgebied in Nederland (ook op Texel, Schiermonnikoog, Lauwersmeer), heeft 830.000 leden, 650 medewerkers, 3000 vrijwilligers	Zorgen voor de natuur; verhogen van de natuurkwaliteit	Natuur	Grond, menskracht, achterban, gebiedskennis (land), beheerskennis, regionaal en landelijk netwerk
3	Staatsbosbeheer *****	Verzelfstandigde overheids-organisatie verbonden aan het ministerie van LNV, opgericht in 1899. Bezit 250.000 ha natuurgebied (o.a op Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland en Lauwersmeer), heeft 1000 medewerkers	Waarborgen van de kwaliteit van de groene leefomgeving	Natuur, economie, veiligheid	Grond, menskracht, gebiedskennis (land), beheerskennis, regionaal en landelijk netwerk
4	Het Groninger Landschap	Provinciale stichting in Groningen, opgericht rond 1940. Bezit 7700 ha natuurgebied (o.a. aan de Groningse kust), heeft 17.000 beschermers, 200 vrijwillige medewerkers	Behoud, beheer en ontwikkeling van natuur en landschap; kwelderherstelprogramma	Natuur	Grond, menskracht, achterban, gebiedskennis (land), beheerskennis, regionaal netwerk

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden (hulpbronnen)
5	Landschap Noord-Holland	Provinciale stichting in Noord-Holland. Bezit 80 natuurgebieden (o.a. op Tessel), 43.000 beschermers, 100 medewerkers, 4400 vrijwilligers	Beschermen van natuur en landschap via aankoop, ontwikkeling en beheer	Natuur	Grond, menskracht, achterban, gebiedskennis (land), beheerskennis, regionaal netwerk
6	Stichting Wad	Stichting in het Waddengebied, sinds 2006 opvolger van Actiegroep Wilde Kokkels. Vrijwilligersbestuur, vrijwillige medewerkers	Aanjagen van verduurzaming van de visserij in het Wadden-gebied	Natuur, economie	Communicatieve middelen, achterban, juridische kennis, gebiedskennis (zee)
7	Vogel-bescherming	Nationale vereniging, aangesloten bij internationale koepel (BirdLife), opgericht in 1899. 150.000 leden, ongeveer 65 medewerkers, tientallen vrijwilligers	Bijdragen aan het behoud van natuur en een leefbare wereld door beschermen van in het wild levende vogels en hun leefgebieden	Natuur	Menskracht, achterban, ornithologische kennis, regionaal en landelijk netwerk
8	Landelijke Vereniging tot het Behoud van de Waddenzee (Wadden-vereniging)	Regionale vereniging, opgericht in 1965. 45.000 leden, ongeveer 20 medewerkers, ongeveer 120 vrijwilligers	Behoud, herstel en goed beheer van natuur, landschap en milieu en van cultuurhistorische en ecologische waarden	Natuur, economie, veiligheid	Menskracht, gebiedskennis (land en zee), achterban, regionaal netwerk, budget
9	Coalitie Wadden Natuurlijk	Samenwerkingsverband van 8 natuurorganisaties (stakeholders 1 t/m 8)	Herstel van de natuur, 'naar een rijke Waddenzee'	Natuur	Kennisbundeling (via de leden), regionaal netwerk, communicatieve middelen
10	Zeehondencreche Pieterburen	Stichting, opgericht in 1971. Op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd zeehonden-ziekenhuis. 43.000 donateurs, ongeveer 30 medewerkers, tientallen vrijwilligers	Het (doen) bevorderen van instandhouding en (eventueel) uitbreiding van de zeehondenpopulatie	Natuur	Gebiedskennis (zee), kennis over zeehonden, regionaal en landelijk netwerk, achterban

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden (hulpbronnen)
11	Greenpeace Nederland	Stichting met zes afdelingen in Nederland, aangesloten bij Greenpeace International. Ongeveer 500.000 donateurs, ongeveer 95 medewerkers, 500 vrijwilligers	Werken aan een duurzaam evenwicht tussen mens en milieu door onderzoek, overleg en acties	Natuur	Menskracht, gebieds-kennis (zee), regionaal en landelijk netwerk, communicatieve middelen
12	Stichting Natuur en Milieufederatie Groningen	Provinciale stichting in Gronin-gen, opgericht in 1973. Koepel-organisatie voor 49 lokale natuur- en milieuorganisaties, onderdeel van het landelijke netwerk van milieufederaties. Twaalf eigen medewerkers, vele vrijwilligers (via de achterban)	Behartigen van belangen van natuur, milieu en landschap	Natuur	Achterban, gebieds-kennis (land en zee), juridische kennis, regionaal netwerk
13	Milieufederatie Noord-Holland	Provinciale vereniging in Noord-Holland, opgericht in begin jaren '70. Koepelorga-nisatie voor 175 lokale natuur- en milieuorganisaties, onder-deel van het landelijke netwerk van milieufederaties. Vijftien eigen medewerkers, vele vrijwilligers (via de achterban)	Realiseren van rijke natuur, schoon milieu en karakteristiek landschap	Natuur	Achterban, gebieds-kennis (land en zee), juridische kennis, regionaal netwerk
14	Friese Milieu Federatie	Onafhankelijke particuliere organisatie in Friesland, opge-richt in 1972. Koepelorgani-satie voor 33 lokale natuur- en milieuorganisaties, onderdeel van het landelijke netwerk van milieufederaties. Tien eigen medewerkers, vele vrijwilligers (via de achterban)	Inzet leveren voor vitale en rijke natuur, gezond (leef-) milieu en gevarieerd landschap	Natuur	Achterban, gebieds-kennis (land en zee), juridische kennis, regionaal netwerk
15	Overlegorgaan Nationaal Park Schiermonnikoog	Bevat elf vertegenwoordigers, van overheden, beheerders en bewoners, geen zelfstandig rechtspersoon	Natuurbehoud- en ontwikkeling, recreatief medegebruik, voorlichting en educatie, onderzoek	Natuur	Gebiedskennis (land), sub-regionaal netwerk

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden (hulpbronnen)
16	Bezoekerscentra (met name Schier- monnikoog)	Ingesteld om recreatie te faciliteren, bevatten verscheidene baliemedewerkers	Bieden van een startpunt om meer te weten te komen over het gebied	Natuur, economie	Recreatiegerelateerde kennis, gebiedskennis (land)
17	Overlegorgaan Nationaal Park Duinen van Texel	Bevat vertegenwoordigers van natuurbeheerders, rijk, provin-cie en de betrokken gemeenten, geen zelfstandig rechtspersoon	Behouden en ontwikkelen van waardevolle natuurgebieden en ecosystemen	Natuur	Gebiedskennis (land), sub-regionaal netwerk
18	Overlegorgaan Nationaal Park Lauwersmeer	Bevat vertegenwoordigers van natuurbeheerders, gemeenten en waterschappen, geen zelfstandig rechtspersoon	Behoud en versterking van rust en ruimte, het weidse land-schap, waterrijke karakter, dynamisch milieu en de enorme vogelrijkdom	Natuur	Gebiedskennis (land), sub-regionaal netwerk
19	Wadvaarders	Regionale vereniging opgericht in 1990, met vijf bestuursleden en ongeveer 1150 leden	Behartigen van belangen van watersporters die met respect voor de kwetsbare natuur van de waddenzee gebruik maken	Economie, natuur, veiligheid	Achterban, recreatie-gerelateerde kennis, regionaal netwerk, materieel
20	ANWB	Nationale vereniging opgericht in 1885. Activiteiten uitgevoerd door ANWB BV. 4900 mede-werkers, bijna 4 miljoen leden	Stimuleren van de toeristische en recreatieve beleving	Economie, natuur, veiligheid	Regionaal en landelijk netwerk, recreatie- en toerisme gerelateerde kennis
21	Vereniging van oevereigenaren	Vereniging opgericht in 1975 (als opvolger van de Vereniging van Delimitanten). 7 bestuurs-leden	Opkomen voor de belangen van grondeigenaren en gebruikers van de Groninger kweldergebieden en de zeedijk	Veiligheid, economie	Gebiedskennis (land en zee), kennis van kustbe-heer, regionaal netwerk
22	Stichting Wadden- federatie	Samenwerkingsverband van de VVW's van de vijf wadden-eilanden. Per vestiging verschillende medewerkers	Bevorderen van toerisme, recreatie en vrijtijdsbesteding	Economie	Recreatiegerelateerde kennis
23	Bewoners ****	In totaal ongeveer 257.000, waarvan 23.350 op de eilanden	Veilig wonen, inkomen veilig stellen, natuur beschermen	Veiligheid, economie, natuur	Lokale kennis, draag-vlak, menskracht (vrijwilligers)

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden (hulpbronnen)
24	Recreanten ****	Jaarlijks ongeveer 2.000.000 (voor het hele Waddengebied)	Gebruik maken van voorzieningen, beschermen van natuur, veilig verblijven	Economie, natuur, veiligheid	Draagvlak, menskracht (vrijwilligers)
25	IVN Natuur- en Milieu Educatie **	Vrijwilligersorganisatie, opge-richt in 1960, die bestaat uit ruim 170 lokale organisaties met in totaal 18.000 leden	Bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap	Natuur	Lokale kennis, landelijk en regionaal netwerk, achterban, menskracht
26	Stichting Natuur en Milieu **	Landelijke stichting opgericht in 1972. Ongeveer 5000 donateurs, 85 medewerkers, 200 vrijwilligers	Met hart en ziel werken aan een mooi landschap, een rijke natuur en een gezond milieu	Natuur	Landelijk netwerk, menskracht, gebieds-kennis (land en zee) juridische kennis, communicatieve middelen
27	Wereld Natuur Fonds **	Landelijke stichting, opgericht in 1962, aangesloten bij World Wide Fund for Nature (WWF). Ongeveer 920.000 donateurs en 100 medewerkers	Bouwen aan de toekomst waarin de mens leeft in harmonie met de natuur	Natuur	Landelijk netwerk, , achterban, menskracht, gebiedskennis (land en zee)
28	Ecomare **	Onderdeel van de Stichting Texels Museum (opgericht in 1930). Trekt 300.000 bezoekers per jaar. Ongeveer 10.000 vrienden en adaptanten en 80 medewerkers	Het draagvlak vergroten voor het behoud en herstel van de natuurwaarden in het Wadden-gebied en de Noordzee	Natuur, veiligheid	Gebiedskennis (land en zee), regionaal netwerk, menskracht, achterban
29	Stichting Afval-oven Nee ***	Stichting, initiatief van vrijwilligers uit de regio Harlingen, opgericht in 2007	Protesteren tegen de komst van een afvaloven in Harlingen	Veiligheid, natuur	Juridische kennis, sub-regionaal netwerk, achterban, menskracht (vrijwilligers)
30	Stichting Duin-behoud ***	Landelijke stichting. Ongeveer tien medewerkers, vrijwilligers (duinconsulenten), lokale werkgroepen en externe adviseurs	Opkomen voor de natuurbe-langen langs de Nederlandse kust en voor de mensen die hier van willen genieten	Natuur, veiligheid	Gebiedskennis (land), landelijk netwerk, communicatieve middelen, menskracht
31	Stichting De Fau-nabescherming ***	Landelijke stichting, opvolger van Kritisch Faunabeheer (opgericht in 1976)	Opkomen voor de belangen van in het wild levende dieren	Natuur	Juridische kennis, gebiedskennis (land), communicatieve middelen, landelijk netwerk

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden (hulpbronnen)
32	Stichting Duurzaam Texel ***	Stichting opgericht in 2000. In het bestuur zitten tal van maatschappelijke organisaties; in totaal 12 mensen die zich namens de stichting inzetten	Het initiëren en stimuleren van activiteiten die een duurzame ontwikkeling van het eiland Texel bevorderen	Economie, natuur	Sub-regionaal netwerk, gebiedskennis (land en zee), kennis over duurzame innovaties

* Toegevoegd op basis van webscan

** Toegevoegd op basis van Wadden startpagina's

*** Toegevoegd op basis van de procedures over het Waddengebied bij de Raad van State van 2007 tot en met 2010 (zie tabel **XXX**)

**** Worden wel als stakeholders beschouwd, hoewel deze partijen een bepaalde organisatiegraad missen (zie aantekeningen)

***** Heeft een overheidsstatus maar wordt toch meegenomen in de stakeholderanalyse maatschappelijk middenveld (zie toelichting)

Tabel B2.2*Marktpartijen*

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
1	Visserij: mosselen, kokkels, garnalen */*****/*****	Van oudsher belangrijk voor het gebied, vooral in Wieringen, Harlingen, Dongeradeel en De Marne; staat recent onder druk; mechanische kokkelvisserij sinds 2005 verboden	Realiseren van een economisch gezonde visserij binnen de voorwaarden voor een eco- logisch duurzame visserij	Economie, natuur	Gebiedskennis (zee), materieel, draagvlak
2	Akkerbouw (aan de kust) *****	Bevindt zich langs de kust van Groningen en Friesland; het gaat vooral om verbouwen van bollen en waddenpeen	Leveren van hoogwaardige producten en grondstoffen	Economie	Gebiedskennis (land), draagvlak
3	LTO Noord	Agrarische ondernemersorgani-satie in de negen provincies boven de Maas. 21.000 leden.	Het versterken van de economische en maatschappe-lijke positie van de leden	Economie	Regionaal netwerk, menskracht
4	Industriehavens (Den Helder, Har-lingen, Delfzijl, Eemshaven) */*****	Vervullen een belangrijke func-tie in de regionale economie; dienen als overslag van agrari-sche producten, vis, hout, zand, grind, schelpen, brandstoffen en chemicaliën (in 2008: 0,3 mil-joen ton Den Helder, 1 miljoen ton Harlingen, 3,3 miljoen ton Delfzijl/Eemshaven)	Profileren als havenbedrijf door heldere profilering en sterke samenwerking	Economie	Budget, regionaal netwerk, draagvlak, materieel
5	Havengerelateerde bedrijven en toe- leveranciers (Den Helder, Harlingen, Delfzijl, Eemsha-ven) */*****	In clusters georganiseerd rond-om de verschillende industrie-havens	Ondersteunen- en profiteren van de industriehavens	Economie	Budget, regionaal netwerk, draagvlak

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
6	Haven- en Scheepvaart Vereniging Den Helder **	Belangenvereniging; ongeveer 120 leden	Behartigen van de belangen van de aangesloten leden door betrokkenen bij het haven-gebeuren bij elkaar te brengen	Economie, veiligheid	Sub-regionaal netwerk
7	SBE	Bedrijvenvereniging voor de Eemsdelta; ongeveer 90 leden	Realiseren van optimale condities voor de bedrijfsvoering van de leden	Economie, veiligheid	Sub-regionaal netwerk
8	Groningen Seaports	Beheerder van de havens Delfzijl en Eemshaven en de omliggende geclusterde bedrijventerreinen; onderhouden door de provincie Groningen (50 %), gemeente Delfzijl (30 %) en de gemeente Eemsmond (20 %)	Op verantwoorde en duurzame wijze stimuleren van economische activiteiten in havens, logistieke knooppunten en bedrijventerreinen	Economie, veiligheid	Sub-regionaal netwerk
9	Wagenborg passagiers-diensten bv	Bedrijf met circa 85 medewerkers en modern materiaal; ISM gecertificeerd	Onderhouden van bootdiensten naar Ameland en Schiermonnikoog	Economie, veiligheid	Materieel, gebiedskennis (zee)
10	Rederij Doeksen	Bedrijf opgericht in 1908; Onderdeel van Koninklijke Doeksen BV te Rotterdam; ISO 9002 en ISM gecertificeerd	Verzorgen van de veerdienst van, naar en tussen Harlingen, Terschelling en Vlieland	Economie, veiligheid	Materieel, gebiedskennis (zee)
11	Veerdienst Teso	Bedrijf opgericht in 1907; heeft ongeveer 3.000 aandeelhouders vervoerde in boekjaar 2008/ 2009 3.5 miljoen passagiers	Verzorgen van de overtocht tussen Texel en Den Helder	Economie, veiligheid	Materieel, gebiedskennis (zee)
12	NAM	Bedrijf opgericht in 1947; boort sinds de jaren '80 op bij Ameland in en Noord-Friesland naar aardgas; zoekt naar mogelijkheden om de overige gasvoorraad in het gebied (naar schatting 20 miljard kubieke meter) te exploiteren; 1800 medewerkers	Het opsporen en winnen van aardgas en aardolie	Economie, natuur, veiligheid	Budget, gebiedskennis (land en zee), materieel, regionaal netwerk, grond

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
13	Gasunie	Bedrijf opgericht in 1963; richt zich op gastransport- en infrastructuuractiviteiten; netwerk beheerd door Gas Transport Services BV; 1800 medewerkers, omzet 1,5 miljard	Optimaal functioneren als gasinfrastructuurbedrijf met aandacht voor veiligheid, betrouwbaarheid, efficiëntie en duurzaamheid	Economie, veiligheid, natuur	Budget, gebiedskennis (land en zee), materieel
14	Gasterra	Internationaal opererende handelsonderneming in aardgas; vroeger onderdeel van Gasunie; 176 medewerkers, omzet 24 miljard; aandeelhouders: Nederlandse staat (10 %) Energie Beheer Nederland BV(40 %), Shell (25 %), Esso (25 %)	Verhandelen van aardgas op een duurzame, veilige en doelmatige manier vanuit een klantgerichte houding	Economie, veiligheid, natuur	Budget, gebiedskennis (land en zee), materieel
15	Energy Valley	Stichting opgericht in 2003. gefinancierd door Samenwerkingsverband Noord-Nederland; 18 medewerkers	Versterken van economie en werkgelegenheid door energie-activiteiten te stimuleren	Economie	Budget, regionaal netwerk
16	Frisia Zout BV	Bedrijf dat per jaar 1 miljoen ton zout verkoopt; onderdeel van K+S Salz (2300 medewerkers, omzet 545 miljoen)	Produce en verkopen van zout van hoge kwaliteit	Economie	Budget, materieel
17	Zandwinbedrijven *****	Sinds 1999 winnen bedrijven alleen nog zand uit onderhoud aan de vaargeulen; in 2008 ongeveer 0,48 miljoen ton	Op een duurzame manier zand winnen	Economie, natuur	Draagvlak, lokale kennis (zee), materieel
18	Schelpwinbedrij-ven *****	Bedrijven hebben in 2008 119.600 m3 schelpen gewonnen	Op een duurzame manier schelpen winnen	Economie, natuur	Draagvlak, lokale kennis (zee), materieel
19	De bruine vloot	Professionele passagiersvaart met traditionele zeilschepen en motorschepen, ongeveer 500 in Nederland, bv gerestaureerde vissersvaartuigen en voormalige vrachtschepen, zoals botters, kotters, klippers en tjalken. In 2009 in	Organiseren van zeiltochten met traditionele zeilschepen	Economie	Gebiedskennis (zee), materieel

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
		Nederland 1,2 miljoen overnachtingen en totale omzet 55 miljoen euro			
20	Toeristische bedrijven (op de eilanden) *****	Bedrijven die zich richten op het faciliteren van recreanten en toeristen	Maximaal benutten van de mogelijkheden voor recreatie en toerisme	Economie	Draagvlak, grond, lokale kennis (land en zee)
21	MKB (Noord en Noord-Holland)	Koninklijke Vereniging; verte-genwoordigd 150 branches en 600 ondernemersverenigingen	Creëren van een gunstig en kansrijk ondernemersklimaat	Economie	Regionaal netwerk, kennisbron
22	VNO - NCW Noord	Ondernemersorganisatie; verte-genwoordigd 12.000 bedrijven; heeft 1.300 persoonlijke leden	Inzetten voor een aantrekkelijk ondernemersklimaat met een scherp oog voor het ondernemersbelang	Economie	Regionaal netwerk, kennisbron
23	Wadden Sea Forum	Onafhankelijk platform van stakeholders uit verschillende sectoren (landbouw, energie, visserij, industrie, havens, natuur, toerisme)	Versterken van duurzame ontwikkeling door integratie van sociale en economische doelen	Economie, natuur, veiligheid	Regionaal netwerk, sociaal-economische kennis
24	Kamer van Koophandel (Noord Nederland, Noord-west Holland)	Instelling voor het bedrijfsleven; twaalf organisaties, 50 kantoren	Ondernemers een stap verder laten komen met ondernemen	Economie	Regionaal netwerk, economische kennis
25	Duurzaamheidscentrum Lauwers-oog ***	Aanjager voor duurzame projecten in de regio; nog in oprichting; bestuur van vijf leden	Brengt de transitie naar een duurzame samenleving in beeld en in de praktijk	Economie, natuur, veiligheid	Gebiedskennis (land en zee), kennis over duurzame innovaties
26	Stichting Waddengroep ***	Stichting, ondersteunt door ondernemers en overheden; houder van het merk Waddengoud	Staat voor duurzame, milieu-vriendelijke plattelandsontwikkeling in het Waddengebied	Economie, natuur	Lokale kennis, regio-naal netwerk, draagvlak, kennis over duurzame innovaties
27	Nederlandse Visserbond ***	Vereniging en belangen-organisatie opgericht in 1936; zes secretariaatsleden; 9 afdelingen, drie beheersgroepen.	Bevorderen van de nationale en internationale belangen van de Nederlandse vissers in de ruimste zin van het woord	Economie	Gebiedskennis (zee), landelijk netwerk, draagvlak

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doel in het waddengebied	Prioritering (natuur, veiligheid, economie)	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
28	Productschap Vis ***	Publieksrechtelijke bedrijfs-organisatie waarin belangen-verenigingen, werknemers en ondernemers van de vissector vertegenwoordigd zijn	Het behartigen van de belangen van de vissector via informeren, beleid sturen, regelgeving maken en controleren	Economie, natuur	Gebiedskennis (zee), landelijk netwerk, draagvlak
29	Rederij Eigen Veerdienst Terschelling BV ****	Nieuw bedrijf dat beoogt om via aandeelhouderschap door de eilanders bestuurd te worden	het onderhouden van een reguliere bootverbinding tussen Harlingen, Terschelling en Vlie-land gedurende het gehele jaar	Economie, veiligheid	Materieel, gebieds-kennis (zee), draagvlak, sub-regionaal netwerk
30	Omrin ****	Bedrijf opgericht in 2005 uit Fryslân Milieu en Afvalsturing Friesland; 550 medewerkers	zich inzetten voor duurzame innovatieve oplossingen op het gebied van afvalinzameling, re-cycling, be- en verwerking van afval en beheer van de openbare ruimte	Economie, veiligheid	Materieel, milieu- en afvalgerelateerde kennis, gebiedskennis (land), budget

* onderverdeling is gebaseerd op Van Dijk et al (2009)

** toegevoegd op basis van webscan

*** toegevoegd op basis van Wadden startpagina's

**** toegevoegd op basis van de procedures over het Waddengebied bij de Raad van State van 2007 tot en met 2010 (zie tabel **XXX**)

***** worden wel als stakeholders beschouwd, hoewel deze partijen een bepaalde organisatiegraad missen (zie aantekeningen)

***** de doelstelling van de akkerbouwers is afgeleid van de website van LTO Noord

***** de doelstelling van de visserijsector is afgeleid uit het rapport 'Duurzaam duurt het langst' van de Raad voor de Wadden (2003)

Tabel B2.3*Media*

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doelgroep	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
1.	Pers-fotobureau Jan Spoelstra	Beheerder van de Ameland Internet Krant, website die onafhankelijke berichtgeving levert voor, over en vanaf Ameland; levert verder nieuws aan landelijke media en voert opdrachten uit voor diverse ministeries	Bewoners van Ameland, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanaf en op Ameland, gebiedskennis, draagvlak
2.	InterWad	Beheerder van de website www.waddenzee.nl; nieuws, discussies en feiten over beleid, beheer en gebruik van het waddengebied; werkt in opdracht van de gezamenlijke waddenoverheden	Bewoners van het Waddengebied, recreanten, ondernemers, overheden	Informatievoorziening vanuit en over het Waddengebied, gebiedskennis, draagvlak
3.	Lauwersmeer Koerier	Krant voor het Lauwersland; draagt bij aan het sterker maken van het recreatief-toeristisch product Lauwersland; lid van VVV Lauwersmeer-Oost; verschijnt aantal keer per jaar	Bewoners van het Lauwersland, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanuit en in het Lauwersland, gebiedskennis, draagvlak
4.	Noorderbreedte	Stichting die mensen inspireert tot (debat over) een zorgvuldige omgang met de noordelijke leefomgeving door diverse uitgaven, waaronder een onafhankelijk, breed en toonaangevend tijdschrift	Burgers, bestuurders, beleids-makers, vakmensen en maatschappelijke organisaties	Functie als discussie-platform
5.	Persbureau Ameland	Organisatie die de lokale en regionale media voorziet van Ameland nieuws; werkt samen met freelance tekstschrijvers, ontwerpers en drukkerijen; ondersteunt bedrijven en organisaties bij de samenstelling van persberichten, nieuwsbrieven, websiteteksten, brochures, boeken en kranten.	Bewoners van Ameland, lokale en regionale media, bedrijven en organisaties, recreanten, overheden	Informatievoorziening vanaf en op Ameland, leveren van communicatiemiddelen, gebiedskennis, draagvlak
6.	Texelse Courant	Krant die voorziet in de informatievoorziening op Texel; aangesloten bij de Nederlandse Nieuwsblad Pers; verschijnt twee keer in de week	Bewoners van Texel, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanaf en op Texel, gebiedskennis
7.	Leeuwarder Courant *	Regionaal dagblad dat verslag doet van alles wat Friesland beweegt; onderdeel van de NDC mediagroep	Bewoners van Leeuwarden en de provincie Friesland, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanuit en over het Waddengebied

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doelgroep	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
8.	Helders Weekblad	Weekblad dat fungeert als de echo van je buurt; onderdeel van Telegraaf Media Groep	Inwoners van Den Helder, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening over het Wadden-gebied
9.	RTV Noord-Holland *	Publieke regionale omroep voor de gelijknamige provincie; actief op internet, radio en televisie	Bewoners van de provincie Noord-Holland, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening over het Wadden-gebied, medium voor doorgeven calamiteiten
10.	Wadden Nieuws	Onafhankelijke internetkrant voor nieuws van de Wadden; iedereen kan er zijn nieuws kwijt zolang het de Wadden betreft; nieuws wordt gesorteerd per deelgebied (de eilanden en kustgebieden); site is een initiatief van opdewadden.nl, een samenwerkingsverband van verblijfsrecreatieondernemers	Bewoners van de Wadden-eilanden en het kustgebied in Groningen, Friesland en Noord-Holland, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening, medium voor informatieverzameling en verzameling van lokale en (sub)regionale gebiedskennis, draagvlak
11.	Wadden TV	Het eerste internet- en tv-kanaal in de Waddenregio; levert nieuwsvideo's en een siteportal en geeft recreatiebedrijven en sitebezoekers de kans video's te plaatsen; initiatief van Videolux Productions	Bewoners, recreanten en recreatiebedrijven in de Wadden-regio	Informatievoorziening, medium voor informatieverzameling (beeldmateriaal)
12.	De Vliezier	Weekblad dat Vlielanders en haar gasten wekelijks op de hoogte van het wel en wee van hun eiland. Bevat nieuws, informatie en advertenties van het eiland en de Waddenregio; wordt uitgegeven door stichting de Vliezier	Bewoners van Vlieland en de Waddenregio, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanaf en op Vlieland, gebiedskennis, draagvlak
13.	Radio Waddenzee	Radiostation dat een mix biedt van muziek, nieuws en informatie; fungeert als platform en spreekbuis voor bedrijven, organisaties en instellingen die zich willen profileren in natuur, milieu, groen, recreatie, duurzaamheid en duurzame energie	Bewoners van het wadden-gebied, Nederland en ver daarbuiten, bedrijven, organisaties en instellingen	Informatievoorziening, medium voor informatieverzameling, medium voor doorgeven calamiteiten
14.	Harlinger Courant	Abonnementenkrant die twee-wekelijks verschijnt in Harlingen en omstreken; nieuwsblad voor het Waddengebied	Inwoners van Harlingen en omstreken en van het Wadden-gebied, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening over de regio Harlingen en het Wadden-gebied, gebiedskennis, draagvlak

No.	Stakeholder	Omschrijving	Doelgroep	Bijdrage aan Delta-programma Wadden
15.	De Terschellinger	Wekelijks verschijnend nieuws- en advertentieblad voor Terschelling; een geheel eilander product, geschreven en geproduceerd op het eiland door eilanders	Bewoners van Terschelling, Terschelling-fans aan de wal, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanaf en op Terschelling, gebiedskennis, draagvlak
16.	De Dorpsbode Schiermonnikoog	Tweemaal per maand verschijnend blad; spreekbuis van het officiële orgaan van de vereniging Dorpsbelang Schiermonnikoog	Bewoners van Schiermonnikoog, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanaf en op Schiermonnikoog, gebiedskennis, draagvlak
17.	Friesch Dagblad *	Onafhankelijk dagblad dat zich inzet voor het brengen van nieuws, achtergronden, analyses en commentaren vanuit een christelijke overtuiging en met een regionale functie	Inwoners van de provincie Friesland, recreanten, bedrijven, overheden	Informatievoorziening vanuit en over het Waddengebied

* toegevoegd op basis van webscan

Tabel B2.4

Onderwijsinstellingen

No.	Stakeholder	Omschrijving
1.	RUG	
2.	Hanzehogeschool Groningen	
3.	Cartesius instituut	Onderdeel van TU Delft, gevestigd in Leeuwarden
4.	WUR	
5.	Hogeschool Van Hall Larenstein	
6.	Universiteit Utrecht	
7.	Universiteit van Amsterdam	
8.	Vrije Universiteit	
9.	Maritiem Instituut	Onderdeel van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
10.	Hogeschool Zeeland	
11.	Hogeschool Delft	

Gedetailleerde verantwoording bij de stakeholdertabellen

We hebben er voor gekozen bepaalde groepen van partijen (zoals individuele bewoners, recreanten, de visserijsector, zandwinnings- en schelpwinningsbedrijven, de havenbedrijven en hun toeleveranciers) wel als stakeholders in de tabel op te nemen gezien hun belang in het Waddengebied. Deze groepen zijn echter niet als zodanig georganiseerd (ze hebben bijvoorbeeld geen gezamenlijk aanspreekpunt en geen website). We hebben voor deze stakeholders de tabel naar eigen inzicht ingevuld, op basis van een webscan (zie beneden). We hebben per stakeholder aangeven van welke website we onze informatie hebben gehaald (zie overzicht gebruikte websites).

Het rapport van Klostermann et al (2009) ('Je hebt nooit genoeg kennis; Onderzoek naar de kennisbehoefte in het Waddengebied') geldt als basis voor de stakeholderanalyses van het maatschappelijk middenveld.

In de analyse van de betrokken marktpartijen is ter aanvulling op het rapport van Klostermann et al (2009) ook gekeken naar het rapport van Van Dijk et al (2009) ('Analyse van sociaal-economische problemen in het Waddengebied')

We hebben ervoor gekozen Staatsbosbeheer (een overheidsstakeholder) toch in de stakeholderanalyse van het maatschappelijk middenveld op te nemen, omdat deze partij niet in het programmateam en niet in de schil zit en we deze belangrijke stakeholder toch mee wilden nemen.

De analyse van de media die bij het waddengebied betrokken zijn hebben we grotendeels gebaseerd op de twee startpagina's (<http://wadden.startmenus.nl/> en <http://waddenzee.startpagina.nl/>) aangevuld met een webscan.

We hebben bij het invullen van de tabel voor de betrokken media in vergelijking met het maatschappelijk middenveld en de markt een andere categorisering aangehouden. We gaan niet in op de doelstelling, maar op de doelgroep. Ook gaan we niet in op de prioritering (dat is in onze ogen minder relevant bij deze stakeholders).

Vanwege de beperkte onderzoekstijd hebben we de tabel voor de betrokken onderwijsinstellingen nauwelijks kunnen invullen. We hebben alleen enkele instellingen weergegeven die met het Waddengebied te maken hebben gehad. Deze instellingen hebben we getraceerd door in Google te zoeken op 'Wadden' AND 'onderwijs', 'Wadden AND 'Universiteit' en 'Wadden' AND 'Hogeschool'.

Het is bij de stakeholderanalyse vaak niet mogelijk om de concrete doelen die de partijen ten aanzien van het Waddengebied hebben te achterhalen (bijvoorbeeld in geval van het Groninger Landschap, Vogelbescherming, Zeehondencrèche, ANWB, Greenpeace, Stichting Waddenfederatie, VVV, MKB, VNO). In een dergelijk geval kijken we naar algemene doelen/prioriteiten van deze partijen en gaan er van uit dat deze doelen ook op het Waddengebied van toepassing zijn.

Het is bij de stakeholderanalyse in een aantal gevallen op basis van de webscan niet te achterhalen op welke manier de betrokken partijen zichzelf een bijdrage zien leveren aan nieuw beleid over veiligheid en ecologische monitoring. In zo'n geval maken wij als onderzoekers zelf een inschatting, op basis van het profiel (expertise, capaciteiten, interesse, netwerk) van de betrokkene.

Het is bij de stakeholderanalyse lastig gebleken om bepaalde stakeholders als zodanig te identificeren (met name de marktpartijen). Met name de visserijsector is beperkt georganiseerd (zie ook

Klostermann et al., 2009). Ook is het moeilijk een overzicht te krijgen van de bedrijven die in het gebied actief zijn. Hierdoor is het moeilijk is te achterhalen wat deze sectoren zelf willen met het Waddengebied en hoe ze kunnen bijdragen aan veiligheid en natuur/ecologische monitoring. We hebben dit probleem opgelost door op basis van de rapporten van Van Dijk et al (2009) en Klostermann et al (2009) individuele stakeholders en clusters van stakeholders te identificeren. De doelen van deze individuele stakeholders en clusters hebben we uit deze rapporten afgeleid, aangevuld met gegevens uit een webscan. Dit levert wel een belangrijk verschil tussen beide stakeholderanalyses (i.e. van het maatschappelijk middenveld en van de markt) op. In het eerste geval zijn de stakeholders afgeleid uit het rapport van Klostermann et al (2009). In het tweede geval is ook het rapport van Van Dijk et al (2009) geraadpleegd. Bovendien heeft de eigen interpretatie van de onderzoekers een grotere rol gespeeld.

Bijlage 3 Overzicht van de geraadpleegde websites

Websites Wadden startpagina's

1. <http://wadden.startmenus.nl/>
2. <http://waddenzee.startpagina.nl/>

Websites stakeholders maatschappelijk middenveld

1. It Fryske Gea; <http://www.fryskegea.nl/>
2. Natuurmonumenten; <http://www.natuurmonumenten.nl/>
3. Staatsbosbeheer; <http://www.staatsbosbeheer.nl>
4. Groninger Landschap; <http://www.groningerlandschap.nl/>
5. Landschap Noord-Holland; <http://www.landschapnoordholland.nl/>
6. Stichting Wad; <http://www.stichtingwad.nl/>
7. Vogelbescherming; <http://www.vogelbescherming.nl>
8. Waddenvereniging; <http://www.waddenvereniging.nl/>
9. Coalitie Wadden Natuurlijk; <http://www.waddennatuurlijk.nl/>
10. Zeehondencreche Pieterburen; <http://www.zeehondencreche.nl>
11. Greenpeace; <http://www.greenpeace.nl>
12. Milieufederatie Groningen; <http://www.mfgroningen.nl/>
13. Milieufederatie Noord-Holland; <http://www.milieufederatienoordholland.nl/>
14. Friese Milieu Federatie; <http://www.friesemilieufederatie.nl/>
15. Overlegorgaan Nationaal Park Schiermonnikoog; <http://www.nationale-parken.nl/schiermonnikoog/>
16. Bezoekerscentrum Schiermonnikoog; <http://www.activiteitenopschiermonnikoog.nl/>
17. Overlegorgaan Nationaal Park Duinen van Texel; <http://www.npduinenvantexel.nl/>
18. Overlegorgaan Nationaal Park Lauwersmeer; <http://www.lauwersmeer.org>
19. Wadvaarders; <http://www.wadvaarders.nl>
20. ANWB; <http://www.anwb.nl>
21. Vereniging van oevereigenaren; <http://www.oevereigenaar.nl/>
22. Stichting Waddenfederatie (samenwerkende VV's); <http://www.wadden.nl>
23. Bewoners; http://www.waddenzee.nl/Feiten_en_Figuren.2128.0.html#c9405
24. Recreanten; <http://www.wadden.nl>
25. IVN Natuur- en Milieu Educatie; <http://www.ivn.nl/>
26. Stichting Natuur en Milieu; <http://www.snm.nl/>
27. Wereld Natuur Fonds; <http://www.wnf.nl>
28. Ecomare; <http://www.ecomare.nl>
29. Stichting Afvaloven Nee; <http://www.afvalovennee.net/>
30. Stichting Duinbehoud; <http://www.duinbehoud.nl/>
31. De Faunabescherming; <http://www.faunabescherming.nl/>
32. Stichting Duurzaam Texel; <http://www.duurzaamtexel.nl>

Websites stakeholders markt

1. Visserij; <http://www.waddenzee.nl/Visserij.35.0.html>, <http://www.waddenadviesraad.nl>
2. Akkerbouw; <http://www.ltonoord.nl/nl/25222739-Akkerbouw.html>
3. LTO Noord; <http://www.ltonoord.nl>
4. Industriebakens; http://www.waddenzee.nl/Havens_en_bedrijventerreinen.2065.0.html
5. Havengerelateerde bedrijven en toeleveranciers;
http://www.waddenzee.nl/Havens_en_bedrijventerreinen.2065.0.html
6. Haven- en Scheepvaart Vereniging Den Helder; <http://www.hsvdenhelder.nl/>
7. SBE; <http://www.sb-eemsdelta.nl/>
8. Groningen Seaports; <http://www.groningen-seaports.com>
9. Wagenborg passagiersdiensten bv; <http://www.wpd.nl/nl/home.ashx>
10. Rederij Doeksen; <http://www.rederij-doeksen.nl/>
11. Veerdienst Teso; <http://www.teso.nl/>
12. NAM; <http://www.nam.nl>
13. GasUnie; <http://www.gasunie.nl>
14. GasTerra; <http://www.gasterra.nl>
15. Energy Valley; <http://www.energyvalley.nl>
16. Frisia Zout BV; <http://www.frisiazout.nl>
17. Zandwinbedrijven; http://www.waddenzee.nl/Feiten_en_Figuren.1874.0.html#c7660
18. Schelpwinbedrijven; http://www.waddenzee.nl/Feiten_en_Figuren.1874.0.html#c7660
19. De Bruine Vloot; <http://www.bruinevloot.nl>
20. Toeristische bedrijven (op de eilanden); <http://www.wadden.nl>
21. MKB (Noord en Noord-Holland); <http://www.mkb.nl>
22. VNO - NCW Noord; <http://www.vno-ncwnoord.nl/>
23. Wadden Sea Forum; <http://www.waddensea-forum.org>
24. Kamer van Koophandel (Noord-Nederland en Noordwest Holland); <http://www.kvk.nl>
25. Duurzaamheidscentrum; <http://www.duurzaamheidscentrum.nl/>
26. Stichting Waddengroep; <http://www.waddengoud.nl/>
27. Nederlandse Vissersbond; <http://www.vissersbond.nl/>
28. Productschap Vis; <http://www.pvis.nl>
29. Rederij Eigen Veerdienst Terschelling BV; <http://www.evt.nl/>
30. Omrin (opvolger Afvalsturing Friesland NV); <http://www.omrin.nl/>

Websites stakeholders media

1. Ameland Internet Krant; <http://www.ameland.org>
2. InterWad; <http://www.waddenzee.nl>
3. Lauwersmeer Koerier; <http://www.lauwersmeerkoerier.nl/>
4. Noorderbreedte; <http://www.noorderbreedte.nl/>
5. Persbureau Ameland; <http://www.persbureau-ameland.nl>
6. Texelse Courant; <http://www.texelsecourant.nl/>
7. Leeuwarder Courant; <http://www.leeuwardercourant.nl/>
8. Helders Weekblad; <http://www.echo.nl/hw-hw/>
9. RTV Noord-Holland; <http://www.rtvnh.nl/>
10. Wadden Nieuws; <http://wadden-nieuws.opdewadden.nl/>
11. Wadden TV; <http://www.waddentv.nl/>
12. De Vliezier; <http://www.vlieland-info.nl/vliezier.html>
13. Radio Waddenzee; <http://radiowaddenzee.nl/>
14. Harlinger Courant; <http://www.harlingercourant.nl>
15. De Terschellinger; <http://www.deterschellinger.nl/>
16. Digitale Dorpsbode Schiermonnikoog; <http://www.dorpsbode.nl/>
17. Friesch Dagblad; <http://www.frieschdagblad.nl>

Bijlage 4 Procedures over het Waddengebied bij de Raad van State

Procedures over het Waddengebied bij de Raad van State, beginnend bij de meest recente van 2010 en dan terug in de tijd tot en met 2007. De teksten zijn letterlijk overgenomen van de website van de Raad van State*. Niet de uitspraak maar de inleiding is hier weergegeven.

Onderwerp	Appellanten	Verweerder	Datum uitspraak
Bij besluit van 5 december 2007 heeft het college van burgemeester en wethouders van Terschelling (hierna: het college) geweigerd de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid Eigen Veerdienst Terschelling B.V. (hierna: EVT) vergunning te verlenen voor het innemen van ligplaats met een passagiersschip op een locatie, aangegeven op de bij de aanvraag gevoegde kaart, in het oostelijk deel van de haven van Terschelling	Eigen Veerdienst Terschelling B.V., gevestigd te Formerum, gemeente Terschelling	college van burgemeester en wethouders van Terschelling	10 februari 2010
Bij besluit van 24 februari 2009, kenmerk 00807545, heeft het college van gedeputeerde staten van Fryslân (hierna: het college) besloten over de goedkeuring van het door de raad van de gemeente Franekeradeel (hierna: de raad) bij besluit van 2 oktober 2008 vastgestelde bestemmingsplan 'Sextierum - uitbreiding glastuinbouw'	Stichting Friese Milieu Federatie, gevestigd te Leeuwarden, en de vereniging Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee	college van gedeputeerde staten van Fryslân	20 januari 2010
Bij besluit van 16 december 2008 heeft het college van gedeputeerde staten van Fryslân (hierna: het college) aan de naamloze vennootschap Afvalsturing Friesland N.V. (hierna: Omrin) een vergunning als bedoeld in artikel 8.1 van de Wet milieubeheer verleend voor het oprichten en in werking hebben van een reststoffen-energiecentrale op het adres Lange Lijnbaan 14 te Harlingen	Stichting Natuur en Milieu, Stichting Afvaloven Nee, Afvalsturing Friesland N.V., Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee	college van gedeputeerde staten van Fryslân	13 januari 2010
Bij besluit van 23 februari 2007 heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (hierna: de minister) een aanvraag van [appellant] om verlening van een tijdelijke vergunning voor de handkorkvisserij in de Waddenzee afgewezen	Handkorkvisserij-bedrijf	minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	9 december 2009
Bij besluit van 14 september 2007 heeft het college van gedeputeerde staten van Fryslân (hierna: het college) aan Vitens Waternet (hierna: Vitens) een vergunning krachtens artikel 19d van de Natuurbeschermingswet 1998 (hierna: Nbw 1998) verleend voor de uitbreiding en reallocatie van de grondwaterwinning ten behoeve van de drinkwatervoorziening binnen het Vogel- en Habitatrichtlijngebied Duinen Vlieland	Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Stichting Duinbehoud	college van gedeputeerde staten van Fryslân	14 oktober 2009
Bij besluit van 28 augustus 2008 heeft het college van burgemeester en wethouders van Reiderland (hierna: het college) aan [vergunninghouder] een vergunning als bedoeld in artikel 8.1 van de Wet milieubeheer verleend voor het oprichten en in werking hebben van een veehouderij aan de [locatie] te [plaats]. Dit besluit is op 18 september 2008 ter inzage gelegd	Stichting Milieufederatie Groningen	college van burgemeester en wethouders van Reiderland	23 september 2009

Bij besluit van 14 augustus 2008 heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (hierna: de minister) aan RWE Power Aktiengesellschaft (hierna: RWE) vergunning krachtens artikel 19d van de Natuurbeschermingswet 1998 (hierna: de Nbw 1998) verleend voor de bouw, het in werking brengen en houden en het uitvoeren van regulier onderhoud van een kolengestookte elektriciteitscentrale op het Eemshaven-terrein in de nabijheid van het Natura 2000-gebied Waddenzee	Stichting Greenpeace Nederland	minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	24 juli 2009
Bij besluit van 30 november 2004 heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (hierna: de minister) op grond van de Subsidieregeling capaciteitsvermindering IJsselmeervisserij en innovatie aquacultuur (hierna: de Regeling) aan [belanghebbende] een subsidie ten bedrage van maximaal € 508.821,00 verleend voor het project 'Alternatieve winning mosselzaad' belanghebbende] is een mosselproducerend- en verwerkend bedrijf	De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, West 6 B.V., gevestigd te Den Helder	tegen de uitspraak van de rechtbank Alkmaar van 4 november 2008 in zaak nr. 07/2976 in het geding tussen appellanten	8 juli 2009
Bij besluit van 7 september 2007 heeft het college van gedeputeerde staten van Fryslân (hierna: het college) op grond van artikel 19d van de Natuurbeschermingswet 1998 (hierna: de Nbw 1998) aan 10 kokkelvisserij die zijn aangesloten bij de vereniging 'Vereniging van Handkokkelvisserij Op Handkracht Verder' (hierna: de OHV) vergunning onder voorschriften verleend voor het opvissen van maximaal 311 ton kokkelvlees in de Waddenzee tot 1 juli 2008	Landelijke vereniging tot behoud van de Waddenzee	college van gedeputeerde staten van Fryslân	17 juni 2009
De verleende vergunning om 15,9 Mkg aan mosselen op te vissen en uit te zaaien op percelen in de Waddenzee is op 12 mei 2009 in werking getreden en geldt tot en met 12 juni 2009. De Faunabescherming is van mening dat de bevissing van het genoemde gebied schade zal toebrengen aan de aanwezige natuurlijke kenmerken en (kwalificerende) waarden van het Natura 2000-gebied Waddenzee, en dat deze bevissing mitsdien niet dient te worden toegestaan. Zij hebben daartoe bezwaar gemaakt tegen het besluit tot verlening van de vergunning	Stichting De Faunabescherming	minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	18 mei 2009
Bij besluit van 22 juni 2007 heeft het college van gedeputeerde staten van Fryslân (hierna: het college) aan Wageningen IMARES (hierna: IMARES) vergunning krachtens de Natuurbeschermingswet 1998 (hierna: Nbw 1998) verleend voor het uitvoeren van vliegtellingen van zeehonden boven de Waddenzee en de Noordzeekustzone en voor het zenderen van zeehonden in deze gebieden	Stichting Zeehondencreche Lenie 't Hart	college van gedeputeerde staten van Fryslân	1 april 2009
Bij besluit van 13 februari 2007 heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (hierna: de minister) geweigerd appellante (hierna: Schelpdier) voor het jaar 2007 vergunning te verlenen voor de mechanische kokkelvisserij in de visserijzone	Schelpdier B.V., gevestigd te Yerseke, gemeente Reimerswaal,	minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	11 maart 2009
Bij besluit van 24 oktober 2006 heeft de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (hierna: de minister) op grond van artikel 19d van de Natuurbeschermingswet 1998 aan de Vereniging Producentenorganisatie van de Nederlandse	Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Vereniging tot	minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	24 december 2008

Mosselcultuur (hierna: de PO) vergunning verleend voor het opvissen van maximaal 58.200 mosselton (hierna: mton) halfwasmosselen in het sublitoraal van de westelijke Waddenzee tot en met 1 december 2006	Behoud van de Waddenzee, Stichting Faunabescherming, Stichting WAD		
Bij besluit van 25 mei 2007 heeft het college van gedeputeerde staten van Fryslân (hierna: het college) een vergunning krachtens artikel 19d van de Natuurbeschermingswet 1998 (hierna: de Nbw 1998) verleend voor het houden van een proefproject met een zeppelin bij de gebieden Waddenzee, duinen Ameland en de Noordzeekustzone voor een periode van vier weken, waarbij overdag ieder uur een zeppelinvlucht wordt uitgevoerd	Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, It Fryske Gea	college van gedeputeerde staten van Fryslân	5 november 2008
Bij besluit van 4 september 2006 heeft verweerder aan de Productenorganisatie Kokkelvisserij (hierna: de PO) ingevolge artikel 19d, eerste lid, van de Natuurbeschermingswet 1998 (hierna: de Nbw 1998) een vergunning verleend voor het opvissen van 2101 ton kokkelvlees door middel van mechanische visserij in de Oosterschelde in de periode van 1 september 2006 tot en met 30 november 2006	Stichting De Faunabescherming	minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	24 oktober 2007

* Een totale lijst van 137 zaken is samengesteld door te zoeken met de zoekterm 'wadden' in de uitspraken van de Raad van State op <http://www.raadvanstate.nl/>. De totale lijst bevatte uitspraken van 2002 tot en met 2010. De tabel bevat een gevarieerde selectie uit de laatste 50 zaken van oktober 2007 tot en met februari 2010. Naar schatting 5-10 van deze 50 zaken van 2007 tot en met 2010 hadden geen betrekking op het Waddengebied maar bv op een straatnaam Waddendijk in Amsterdam.

Bijlage 5 Methoden voor burgerparticipatie

De tabel in deze bijlage geeft een overzicht van instrumenten voor burgerparticipatie (bron: <http://www.publiek-politiek.nl/>). De tabel is geordend volgens een variant van de participatieladder.

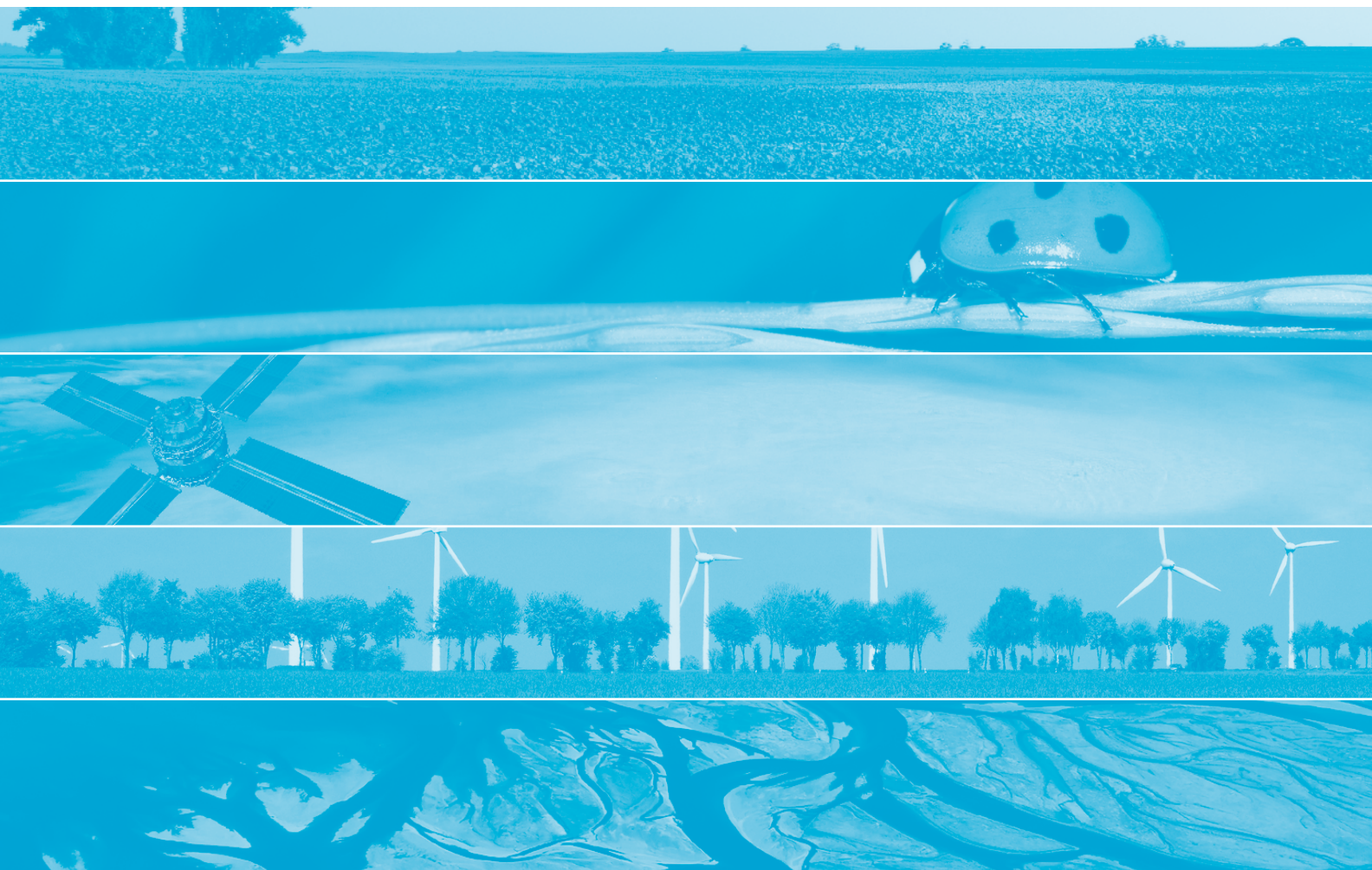
Participatieladder	Instrument	Omschrijving
Opinievorming	Debatwedstrijd	Het doel van een debatwedstrijd is publiek trekken voor een participatieproject. Voor beleidsmakers is het doel een indruk te krijgen van mogelijke en effectieve argumentaties en redeneringen over een beleidsthema. Voor een debatwedstrijd worden twee of meer teams gevormd. De twee teams worden gevormd door mensen die vóór of tegen een bepaalde stelling, bijvoorbeeld over een beleidsoptie, zijn.
	Deliberative Polling	Het doel van deliberative polling is een kleine groep mensen zich een weloverwogen en geïnformeerde mening te laten vormen over een beleidsonderwerp. Een representatieve groep mensen komt gedurende een bepaalde periode regelmatig bij elkaar om een onderwerp te volgen en te bediscussiëren. Zij krijgen achtergrondinformatie over het onderwerp. Goede verslaglegging van de discussies is essentieel. Achteraf moet kunnen worden geanalyseerd hoe de deelnemers hun meningen hebben gevormd: welke informatie en welke argumenten hebben welke effecten gehad?
	Digitale debat en webdiscussie	Met internetdebatten en webdiscussies hebben zoveel mogelijk mensen de mogelijkheid hun mening over een bepaald beleidsonderwerp te uiten en te vormen, onafhankelijk van tijd en plaats. Deelnemers kunnen reageren op stellingen, op een bijdrage van iemand anders of zelf een nieuwe deeldiscussie starten. Een onafhankelijke moderator kan de kwaliteit van het debat verhogen. Digitale debatten kunnen gesloten zijn: deelnemers worden uitgenodigd en krijgen alleen met een code toegang tot het debat. Ze kunnen ook open zijn. Deelnemers doen dan anoniem mee, waardoor het moeilijk is na te gaan of ze serieus hun mening geven.
	Hoorzitting	Een hoorzitting is een speciale vergadering van een raadscommissie over een belangrijk onderwerp. In deze vergadering willen raadsleden de opvattingen van professionals, onderzoekers, maatschappelijke organisaties of direct betrokken burgers horen over een belangrijk beleidsonderwerp. Vaak heeft dit onderwerp al de vorm van een beleidsvoorstel. Het ambtelijke stadium van beleidsvorming is dan achter de rug. Op basis van conclusies uit de hoorzitting kunnen raadsleden het beleidsvoorstel nog wel wijzigen. Dit gebeurt dan in een commissievergadering of in een raadsvergadering.

Participatieladder	Instrument	Omschrijving
	Olympiade conferentie	Een Olympiade conferentie is een sterk gestructureerde vorm van debatteren. Tijdens de conferentie worden vijf verschillende perspectieven op een onderwerp op gelijkwaardige wijze in debat gebracht. De vijf ringen van de olympiade symboliseren de vijf perspectieven in het debat. Een Olympiade conferentie bestaat uit drie rondes.
	Opiniewijzer	Een Opiniewijzer is een vragenlijst die schriftelijk, op het internet of mondeling aan een groep respondenten wordt voorgelegd. Aan de hand van vragen en stellingen worden standpunten van respondenten en de keuzen die zij maken met betrekking tot een beleidsthema getoetst.
	Stadsdebat	Een stadsdebat is een aantrekkelijk opgezet, breed en open debat. Met deze debatform wordt een laagdrempelige open podium gecreëerd voor een gesprek van het gemeentebestuur met inwoners en maatschappelijke organisaties. De gespreksleider interviewt mensen, nodigt mensen in de zaal continu uit om mee te doen. Dit wordt afgewisseld met korte presentaties.
Agendavorming	Burgerinitiatief	Een burgerinitiatief is een doorgaans collectieve activiteit met een maatschappelijk relevant doel onafhankelijk van overheden of andere professionele organisaties. De term wordt enerzijds gebruikt voor elke actie van burgers om iets aan de eigen omgeving te verbeteren, anderzijds wordt gerefereerd aan de specifieke, formele procedure waarmee burgers een onderwerp op de agenda van de gemeenteraad en de Tweede Kamer kunnen zetten.
	Burgerpanel	Een burgerpanel is een groep mensen die informatie uitwisselen over een samenhangend onderwerp. Vaak hebben beleidsmakers al plannen en verschillende mogelijkheden bedacht en/of uitgewerkt. Het burgerpanel reageert dan op deze plannen.
	Focusgroep	De term 'focus' suggereert dat een groep mensen met veel diepgang een inhoudelijk scherp omlijnd en beperkt onderwerp bespreekt. Het doel van een focusgroep is het blootleggen van diepliggende motivaties, emoties en onbewuste associaties rond een thema. Net als een burgerpanel is een focusgroep een kleinschalige, statistisch niet-representatieve vorm van burgerparticipatie. De acht tot twaalf deelnemers van een focusgroep worden geselecteerd op voor het te bespreken onderwerp relevante eigenschappen. Een focusgroep komt meestal één keer bij elkaar en de bijeenkomst duurt tot maximaal 3 uur (vergelijkbaar dus met de Ronde Tafel gesprekken).

Participatieladder	Instrument	Omschrijving
	Scenariomethode	Doel van de scenariomethode is burgers bij het denken over lange termijnbeleid van een politiek-bestuurlijke eenheid te betrekken en zo de legitimiteit van dat beleid te verhogen. Het maken van scenario's is niet een doel op zich, maar een hulpmiddel voor het formuleren van beleid. Er worden discussies gevoerd over de wenselijkheid en waarschijnlijkheid van toekomstbeelden - een scenario moet altijd denkbaar zijn - en wat het beleid kan zijn om toekomstige kansen en bedreigingen tegemoet te treden.
	Schouw	Uitgangspunt van de schouw is dat door ter plekke te zien en te beleven wat er in een wijk of buurt aan de hand is, de problemen meer gaan leven. Zowel de 'schauwers' als de bewoners die zij ontmoeten, communiceren makkelijker ter plekke in hun eigen omgeving dan in een zaal op het gemeentehuis. Door te wandelen in een overzichtelijk gebied kan het gezelschap meer tijd besteden aan plekken die onverwacht meer aandacht vragen. Om deze reden is het handig als de groep niet te groot is of opgedeeld in kleinere groepen.
Beleidsadvisering	Adviesraad	Een adviesraad is een structureel instrument voor burgerparticipatie. Een adviesraad bestaat uit burgers, benoemd op persoonlijke titel en/of uit vertegenwoordigers van bepaalde organisaties of een bevolkingsgroep. Het doel van een adviesraad is het beleid beter te laten aansluiten bij wat leeft bij de mensen op wie het beleid betrekking heeft. Er zijn twee soorten adviesraden: functionele (bv. seniorenraad, sportraad) en territoriale (bv. wijkraden).
	Burgerjury	Een burgerjury bestaat uit een groep van twaalf tot achttien mensen die zoveel mogelijk een afspiegeling is van de groep mensen die met het beleid te maken krijgt. De juryleden zijn geen experts op het gebied van het beleidsdilemma. Zij ontvangen vaak van tevoren wel achtergrondinformatie over het onderwerp. Het burgerjuryproces duurt meerdere dagen. De verhoren van de deskundigen en getuigen zijn in ieder geval openbaar en de beraadslagingen van de jury vaak ook.
	Burgerplatform	In een burgerplatform nemen ongeveer honderd burgers en maatschappelijke organisaties deel. Het burgerplatform komt voltallig bijeen voor het kiezen van beleidsonderwerpen; voor de behandeling van een beleidsonderwerp wordt uit het platform een groep van ongeveer twintig deelnemers geselecteerd. Een burgerplatform komt meestal minstens vijf bijeenkomsten van gemiddeld een dagdeel bij elkaar. Het is dus een uitgebreid, structureel instrument.

Participatieladder	Instrument	Omschrijving
	Consensusconferentie	In een consensusconferentie brengen maximaal 20 personen op basis van consensus een advies uit over een concreet beleidsprobleem. Deze personen worden door een overheid, bijvoorbeeld een gemeente of een ministerie, uitgenodigd om deel te nemen. Een consensusconferentie neemt gewoonlijk enkele dagen in beslag. De deelnemers doorlopen onder andere de stappen raadplegen (informatie verzamelen), delibereren (met elkaar in discussie gaan) en adviseren (de terugkoppeling naar de overheid. Meestal wordt er veel publiciteit aan gegeven.
	LENS-Methode	De Leefbaarheid Analyse Nieuwe Stijl, oftewel LENS-methode, is vooral ontworpen om mensen te betrekken bij vraagstukken rond leefbaarheid in hun directe omgeving. Het doel van de methode is te komen tot praktische maatregelen voor een verbetering van de leefbaarheid in de eigen buurt, wijk of dorp. Een panel bestaat uit tien tot twaalf mensen. De opzet is vergelijkbaar met de consensusconferentie, maar is meer gericht op het formuleren van nieuwe oplossingen.
Coproductie	Infra-lab	Begin jaren negentig begon Rijkswaterstaat het experiment INFRAstructuur-LABoratorium (Infra-lab). In deze methode wordt een relatief grote groep burgers bij beleidsvorming over infrastructurele projecten betrokken vanaf de planfase in een zogenaamde creatieve dialoog. Er zijn drie fasen: 'Stem' (probleemformulering door gebruikers), 'Agora' (een marktplaats van oplossingen, ook met experts) en 'Actie' (een ontwerpfasen). De overheid houdt de leiding in dit proces.
	IPP-methode	De IPP-methode is ontwikkeld om een breed publiek intensief te betrekken bij het formuleren van beleid. IPP staat voor 'Instituut voor Publiek en Politiek'. De methode start via een internet-poll, degenen die reageren worden uitgenodigd voor een debat, daarna volgen werkateliers en ten slotte enkele plenaire conferenties. Ook wordt van enquêtes gebruik gemaakt.
	Werkatelier	Het doel van een werkatelier is het inzicht in het probleem te verdiepen, oplossingsrichtingen in kaart te brengen en beleidsmaatregelen bij die richtingen te formuleren. In een werkatelier komen bewoners samen met ambtenaren, deskundigen, politiek bestuurders en volksvertegenwoordigers. In de werkbijeenkomsten gaan acht tot twaalf deelnemers gezamenlijk beleidsplannen op een specifiek terrein bedenken en uitwerken.
Draagvlak	Enquête	Het doel van enquête-onderzoek is een statistisch betrouwbaar en representatief beeld krijgen van de voorkeuren en prioriteiten van mensen op een bepaald beleidsterrein. Vaak wordt in opinieonderzoek het draagvlak voor bepaalde beleidsopties onderzocht. Daarnaast wordt het enquête-instrument toegepast om de resultaten van andere methoden van burgerparticipatie te valideren.

Participatieladder	Instrument	Omschrijving
	Inspraak	Inspraak is een formeel vastgelegde en vaak wettelijk verplichte vorm van burgerparticipatie. Mensen kunnen hun mening geven over een beleidsvoorstel dat ambtelijk is voorbereid. Het doel van inspraak is mensen de mogelijkheid te geven om op concrete overheidsplannen te reageren en eventueel wijzigingen in die plannen te laten aanbrengen.
Meebeslissen	Participatieve begroting	In een participatieve begroting gaan burgers en maatschappelijke organisaties samen met een overheid beslissen waar een deel van de begroting aan wordt besteed. Budgettering is een van de belangrijkste beleidsinstrumenten. Dat maakt meedoen aan het vaststellen van een deel van de begroting een krachtige vorm van burgerparticipatie. In Nederland zijn geen ervaringen met deze participatieve methode opgedaan.
	Referendum	Een referendum is een formeel participatie-instrument dat burgers de gelegenheid geeft zich uit te spreken over een specifieke beleidsvraag in de vorm van ja/nee of voor/tegen. Het doel van een referendum is burgers direct bij politieke besluitvorming betrekken en zo het draagvlak voor een besluit vergroten. Een tweede doel is het publiek debat en de kennis van burgers over een beleidsonderwerp te vergroten.

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.alterra.wur.nl